

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία» (ΣΕΙ)

Διπλωματική Εργασία
«Τακτικές και άτακτες μορφές στρατιωτικής οργάνωσης και
δράσης στην Επανάσταση του 1821»

Σπύρος Σπηλιωτόπουλος

A.M. 520320

Επιβλέπων καθηγητής: Διονύσιος Τζάκης

Πάτρα, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Τακτικές και άτακτες μορφές στρατιωτικής οργάνωσης και
δράσης στην Επανάσταση του 1821»

Σπύρος Σπηλιωτόπουλος

A.M. 520320

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Διονύσιος Τζάκης

«Αναπληρωτής καθηγητής-Ιόνιο
Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ιστορίας»

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Νικόλαος Ροτζώκος

«Αναπληρωτής καθηγητής-Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Τμήμα
Πολιτικών Επιστημών»

Πάτρα, Ιανουάριος 2025

«Ευχαριστίες ή Αφιέρωση»

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη στρατηγική των Ελλήνων επαναστατών να ενοποιήσουν τις δυνάμεις τους μέσω εθνοσυνελεύσεων, στρατιωτικών οργανισμών και πολιτικής ενοποίησης καθώς και τη διαδικασία στρατιωτικής οργάνωσης κατά την Επανάσταση του 1821 και τη μετέπειτα περίοδο του Ιωάννη Καποδίστρια. Η συγκρότηση τακτικών στρατευμάτων αποτέλεσε βασική προσπάθεια για την εξασφάλιση της νίκης, με κεντρική φιγούρα τον Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος επιχείρησε να μετασχηματίσει τα άτακτα σώματα σε τακτικούς και ημιτακτικούς σχηματισμούς. Μεθοδολογικά, η εργασία βασίζεται σε πρωτογενείς πηγές, όπως τα Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας και απομνημονεύματα σημαντικών στρατιωτικών και πολιτικών προσωπικοτήτων, καθώς και σε δευτερογενή βιβλιογραφία, που περιλαμβάνει ιστορικές και στρατιωτικές μελέτες για την Ελληνική Επανάσταση. Αυτή η προσέγγιση παρέχει μια συνολική θεώρηση της διαδικασίας συγκρότησης του εθνικού στρατού και αναδεικνύει τις προκλήσεις, όπως τις τοπικές αντιθέσεις, τις στρατιωτικές αποτυχίες και τις εσωτερικές αντιπαραθέσεις. Τα βασικά συμπεράσματα που απορρέουν από την παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση καταδεικνύουν την αδυναμία της κεντρικής διοίκησης και την κατακερματισμένη φύση των στρατιωτικών σωμάτων που εμπόδισαν την αποτελεσματική διεξαγωγή του πολέμου. Οι προσπάθειες δημιουργίας τακτικού στρατού, κυρίως από τον Δημήτριο Υψηλάντη και τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο συναντούσαν ισχυρές αντιστάσεις από τους παραδοσιακούς οπλαρχηγούς. Ωστόσο, οι εθνοσυνελεύσεις διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια συγκρότησης ενός οργανωμένου στρατού, με την ψήφιση στρατιωτικών οργανισμών και τη σταδιακή υπαγωγή των στρατιωτικών δυνάμεων σε μια κεντρική διοίκηση, παρόλο που ο τοπικισμός και οι εσωτερικές έριδες υπονόμευσαν την εφαρμογή των αποφάσεων. Η άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια σηματοδότησε μια πιο συστηματική και οργανωμένη προσπάθεια για την ενοποίηση του στρατού. Ο μετασχηματισμός των άτακτων σωμάτων σε ημιτακτικά και στη συνέχεια σε Ελαφρά Τάγματα ενίσχυσε τη στρατιωτική πειθαρχία και την κεντρική κυβερνητική επιρροή. Έτσι, η σταδιακή οργάνωση του στρατού αποτέλεσε θεμέλιο για τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός πειθαρχημένου εθνικού στρατεύματος, βασισμένου στα ευρωπαϊκά πρότυπα που χρειάστηκε όμως μια μακροχρόνια, σταδιακή και συχνά επίπονη διαδικασία συγκρότησης μέσω πολεμικών, κοινωνικών και πολιτικών αντιξοοτήτων.

Λέξεις – Κλειδιά: ελληνικός στρατός, τακτικά στρατεύματα, Α' Εθνοσυνέλευση, πολεμική τακτική, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος

Regular and irregular forms of military organization and action in the Revolution of 1821

Spyros Spiliotopoulos

Abstract

This study examines the strategy of the Greek revolutionaries to unify their forces through national assemblies, military organizations and political unification as well as the process of military organization during the Revolution of 1821 and the subsequent period of Ioannis Kapodistrias. The formation of regular troops was a key effort to ensure victory, with Ioannis Kapodistrias as the central figure, who attempted to transform the irregular corps into regular and semi-regular formations. Methodologically, the paper is based on primary sources, such as the Archives of the Greek Rebirth and memoirs of important military and political figures, as well as on secondary literature, which includes historical and military studies on the Greek Revolution. This approach provides a comprehensive view of the process of national army formation and highlights challenges, such as local contradictions, military failures, and internal conflicts. The main conclusions drawn from this literature review demonstrate the incapacity of central command and the fragmented nature of the military corps that prevented the effective conduct of the war. The attempts to create a standing army, mainly by Demetrios Ypsilantis and Alexandros Mavrokordatos, met with strong resistance from the traditional chieftains. However, the national assemblies played a decisive role in the effort to form an organized army, by passing military organizations and the gradual subordination of the military forces to a central command, although localism and internal disputes undermined the implementation of decisions. The arrival of Ioannis Kapodistrias signaled a more systematic and organized effort to unify the army. The transformation of irregular corps into semi-regular and then into Light Infantries strengthened military discipline and central government influence. Thus, the gradual organization of the army formed the foundation for the creation of the Greek state, contributing to the formation of a disciplined national army, based on

European standards, which, however, required a long, gradual and often arduous process of formation amidst military, social and political adversity.

Keywords: Greek army, regular troops, First National Assembly, war tactics, Central Greece, Peloponnese

Περιεχόμενα

Περίληψη	vi
Abstract	viii
Περιεχόμενα	x
Εισαγωγή.....	1
1. Ο ελληνικός στρατός το 1821	8
1.1 Άτακτες μορφές στρατιωτικής οργάνωσης στην Πελοπόννησο	8
1.2 Η Συνέλευση των Καλτεζών και η σύγκρουση ανάμεσα στον Υψηλάντη και τους προκρίτους για τη σύσταση ενός οργανισμού πολιτικής και στρατιωτικής οργάνωσης της Πελοποννήσου.....	11
1.3 Άτακτες μορφές στρατιωτικής οργάνωσης στη Ρούμελη	14
1.4 Πολεμική τακτική άτακτων στρατιωτικών σωμάτων της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας	15
1.5 Τα τακτικά στρατεύματα του πρώτου επαναστατικού έτους.....	16
1.6 Οι τοπικοί στρατιωτικοί οργανισμοί της Ρούμελης και της Πελοποννήσου στο τέλος του 1821-συγκριτική παρουσίαση και αξιολόγηση.	18
2. Οι άτακτοι και τακτικοί στρατιωτικοί σχηματισμοί κατά την περίοδο 1822-1827	27
2.1 Οι προσπάθειες οργάνωσης του ελληνικού στρατού στα πλαίσια της Α’ Εθνοσυνέλευσης το 1822 και το «Τάγμα των Φιλελλήνων».....	27
2.2 Οι εξελίξεις στην οργάνωση του στρατού κατά την περίοδο της Β’ Εθνοσυνέλευσης του Άστρους (1823).....	34
2.3. Οι προσπάθειες ανασύστασης του τακτικού στρατού από το 1824 έως την άνοιξη του 1825.	36
2.4. Το τακτικό σώμα του Φαβιέρου	37
3. Άτακτες και τακτικές μορφές στρατιωτικής οργάνωσης κατά την περίοδο του Ιωάννη Καποδίστρια	41
3.1 Η τακτικοποίηση των ατάκτων.....	41
3.1.1 Από τα άτακτα σώματα στις ημιτακτικές χιλιαρχίες	41
3.1.2. Από τις χιλιαρχίες στα Ελαφρά Τάγματα.....	46
3.2. Η οργάνωση του τακτικού στρατού από τον Ιωάννη Καποδίστρια	49
3.2.1. Ο τακτικός στρατός της καποδιστριακής περιόδου. Από τον Φαβιέρο στον Έιδεκ.	50
3.2.2. Ο τακτικός στρατός της καποδιστριακής περιόδου. Από τον Έιδεκ στον Τρεζέλ και τον Ζεράρ.	52
Συμπεράσματα.....	54
Πηγές και Βιβλιογραφία	57

Εισαγωγή

Το βασικό θέμα της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος της, είναι οι άτακτες και τακτικές μορφές στρατιωτικής οργάνωσης κατά την περίοδο της Επανάστασης του 1821. Το κύριο ερώτημα στο οποίο θα προσπαθήσω να απαντήσω και συνιστά τον κεντρικό άξονα της εργασίας μου είναι ο σταδιακός και εξελικτικός χαρακτήρας της επίπονης διαδικασίας που ακολουθήθηκε προκειμένου να συγκροτηθεί ένας ομοιόμορφος, κεντρικά οργανωμένος και ελεγχόμενος εθνικός στρατός βασισμένος στα χαρακτηριστικά των ευρωπαϊκών τακτικών στρατών.¹ Η διαδικασία αυτή είχε ήδη ξεκινήσει από τους πρώτες μήνες της Επανάστασης και διήρκεσε μέχρι την περίοδο του Ιωάννη Καποδίστρια ο οποίος επιχείρησε την πιο οργανωμένη και συστηματική προσπάθεια για τη συγκρότηση ενός οργανωμένου στρατού.²

Η προσπάθεια των επαναστατημένων Ελλήνων να συγκροτήσουν το δικό τους ανεξάρτητο κράτος προϋπέθετε την επικράτησή τους στα πεδία των μαχών. Επειδή, όμως, τους πρώτους μήνες της Επανάστασης δεν υπήρχε οργανωμένος στρατός και κεντρική διοίκηση παρά μόνο περιφερειακές διοικήσεις, η ευθύνη των πολεμικών επιχειρήσεων αναλήφθηκε από ανοργάνωτα και απειθάρχητα άτακτα στρατιωτικά σώματα.³ Τα ένοπλα αυτά σώματα είχαν έντονο τοπικο/επαρχιακό χαρακτήρα, καθώς πολεμούσαν για τη δική τους επαρχία και ο έλεγχος της δράσης τους υπαγόταν σε τοπικά κέντρα επαναστατικής εξουσίας. Ωστόσο, αν και τα άτακτα αυτά ένοπλα σώματα πέτυχαν σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες κατά τους πρώτους μήνες της Επανάστασης, οι «φωνές» για την πολιτική και στρατιωτική ενοποίηση των επαναστατικών περιοχών ενισχύονταν διαρκώς, δηλαδή η δημιουργία κεντρικής διοίκησης που θα συντόνιζε τις στρατιωτικές δυνάμεις και θα οργάνωνε τον πόλεμο στη βάση του δικού της σχεδιασμού. Ο έλεγχος των στρατιωτικών σωμάτων ήταν περιορισμένος μέχρι το 1824, οπότε εντάθηκαν οι προσπάθειες του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου να δημιουργήσει έναν αποκλειστικά

¹ Ο Νικηφόρος Διαμαντούρος υποστηρίζει ότι η προσπάθεια της Ελλάδας να αποκτήσει έναν στρατό δυτικού τύπου συνιστά « την πιο ενδιαφέρουσα και δύσκολη» απόπειρα να εκσυγχρονιστεί. Βλ. Διαμαντούρος Νικηφόρος, *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα 1821-1828*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2006, σ. 221.

² Παπαγεωργίου Στέφανος, *Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια. Δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της Καποδιστριακής περιόδου*, Εστία, Αθήνα, 1986.

³ Για μια λεπτομερή παρουσίαση της οργάνωσης, της ηγεσίας, της τακτικής, των ηθών και της ψυχολογίας αυτών των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων βλ. Βακαλόπουλος Απόστολος, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Καραγιάννη, Θεσσαλονίκη, 1970.

τακτικό στρατό με την ενίσχυση των τακτικών σωμάτων του Φαβιέρου και την τακτικοποίηση των ατάκτων. Οι προσπάθειες αυτές μπορεί να απέτυχαν αλλά η κεντρική Διοίκηση μπόρεσε να ελέγξει άμεσα τα άτακτα στρατιωτικά σώματα της Πελοποννήσου και της Ρούμελης, προκειμένου να υπηρετηθούν τα δικά της στρατιωτικά σχέδια με την εφαρμογή της τακτικής του ανταρτοπολέμου.⁴ Μετά το πέρας αυτής της περιόδου και την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια το 1828, έγινε το πλέον καθοριστικό βήμα για την οργάνωση ενός ομοιογενούς και κεντρικά οργανωμένου στρατού με το μετασχηματισμό των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς-αρχικά στις Χιλιαρχίες και αργότερα στα Ελαφρά Τάγματα.

Για την εκπόνηση της διπλωματικής αυτής εργασίας και τη διεξοδική απάντηση στο ερώτημα «πώς δημιουργήθηκε ο εθνικός επαναστατικός στρατός», αξιοποιήθηκαν τόσο πρωτογενείς-αρχειακές όσο και δευτερογενείς πηγές. Η προσέγγιση του βασικού θέματος της εργασίας βασίστηκε σε σημαντικό βαθμό στην αρχειακή έρευνα. Τα Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας αποτέλεσαν βασική πηγή άντλησης πληροφοριών. Πρόκειται για μια από τις σημαντικότερες συλλογές αρχείων της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων. Στο αρχειακό αυτό υλικό περιλαμβάνονται κώδικες και έγγραφα τα οποία καλύπτουν την περίοδο από το 1821 έως το 1832-από την έναρξη δηλαδή της Επανάστασης ως την εκλογή του πρώτου βασιλιά της Ελλάδας, του Όθωνα. Η εργασία βασίστηκε στους τόμους που αφορούν τις Εθνοσυνελεύσεις, τις τοπικές συνελεύσεις, τις πράξεις του Βουλευτικού και του Εκτελεστικού Σώματος και τα έγγραφα της καποδιστριακής περιόδου. Συγκεκριμένα αξιοποιήθηκαν οι δύο πρώτοι τόμοι που επανεκδόθηκαν το 1971 και 1972 και αφορούν την Α' και Β' Βουλευτική περίοδο αντίστοιχα.⁵ Οι δύο αυτοί τόμοι περιέχουν τα πλήρη κείμενα της Συνέλευσης των Καλτετζών, που έγινε το Μάιο του 1821, όπως και αυτά των τριών στρατιωτικών οργανισμών που συστάθηκαν στα τέλη του 1821- του Οργανισμού της Πελοποννήσου,

⁴ Ο Διονύσης Τζάκης έχει επισημάνει ότι τα χρήματα που έλαβε η επαναστατημένη Ελλάδα στις αρχές του 1824 και η άφιξη των ένοπλων προσφύγων από την Ήπειρο και τη Θεσσαλία ενίσχυσαν τη δυνατότητα της Διοίκησης να παρεμβαίνει και να διαμορφώνει καθοριστικά τις σχέσεις εξουσίας στους ένοπλους χώρους. Βλ. Τζάκης Διονύσης, «Τα πολεμικά γεγονότα. Α. Οι εξελίξεις στα μέτωπα του πολέμου (1822-1824)», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 3: Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 89-90.

⁵ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, Πρακτικά του Βουλευτικού και Προβουλευμάτων της Α' Βουλευτικής Περιόδου (1822-1823) και λοιπά δημόσια έγγραφα των ετών 1821, 1822, 1823*, τ.1, Βιβλιοθήκη της Βουλής, Αθήνα, 1971, *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, Πρακτικά του Βουλευτικού και Προβουλευμάτων της Β' Βουλευτικής Περιόδου (1823-1824)*, τ.2, Βιβλιοθήκη της Βουλής, Αθήνα, 1972.

της Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος και του Οργανισμού της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος. Επιπλέον, στους τόμους αυτούς υπάρχουν τα πρωτότυπα κείμενα που όριζαν την οργάνωση του στρατού κατά την περίοδο 1822-1824. Σημαντική πηγή πληροφοριών για τις στρατιωτικές διατάξεις που ψηφίστηκαν στα πλαίσια της Α' Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο και της Β' Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος συνιστά ο τρίτος τόμος των Αρχείων Ελληνικής Παλιγγενεσίας.⁶ Ο τέταρτος τόμος περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τις στρατιωτικές διατάξεις που ψηφίστηκαν στα πλαίσια της Δ' Εθνοσυνέλευσης που έγινε στο Άργος και επικύρωσε τις εξουσίες που συγκεντρώθηκαν στο πρόσωπο του Ιωάννη Καποδίστρια.⁷ Εκτός από τα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, αξιόλογη πηγή άντλησης πληροφοριών για το θέμα της οργάνωσης του ελληνικού στρατού κατά την περίοδο της Επανάστασης αποτέλεσε το έργο του Ανδρέα Μάμουκα, Έλληνα λόγιου, βουλευτή και επιφανούς στελέχους του νεοϊδρυθέντος ελληνικού κράτους. Ο Μάμουκας στα «Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδας» και συγκεκριμένα στους δύο πρώτους τόμους μας διασώζει αντίγραφα των πρακτικών των Εθνοσυνελεύσεων και τα πλήρη κείμενα των τοπικών οργανισμών σε Πελοπόννησο και Στερεά Ελλάδα.⁸ Το υλικό στο οποίο βασίστηκε η εργασία μου συμπληρώνεται και από τα απομνημονεύματα ανθρώπων που συμμετείχαν ενεργά στον τακτικό στρατό, όπως του Χρήστου Βυζάντιου, ενός στρατιώτη και χαμηλόβαθμου αξιωματικού που έφθασε στην επαναστατημένη Ελλάδα το 1824. Ήταν από τους λίγους αγωνιστές που έγραψαν απομνημονεύματα και κατέγραψαν τα βιώματά τους από την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης.⁹

Για να φωτιστεί όμως πολύπλευρα και σφαιρικά το θέμα της σταδιακής διαμόρφωσης ενός οργανωμένου εθνικού στρατού κατά την περίοδο που μας απασχολεί είναι αναγκαία και η μελέτη της δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Στη δευτερογενή αυτή βιβλιογραφία

⁶ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, Εθνικές Συνελεύσεις. Α' εν Επίδαυρω 1821-1822, Β' εν Άστρει 1823, Γ' εν Επίδαυρω 1826, Γ' κατ' επανάληψιν εν Ερμιόνη και Τροιζήνι 1827, τ.3, Βιβλιοθήκη της Βουλής, Αθήναι, 1971.

⁷ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, Εθνικές Συνελεύσεις, Δ' εν Άργει Εθνική Συνέλευση 1828-1829, Βιβλιοθήκη της Βουλής, Αθήναι, 1973.

⁸ Μάμουκας Ανδρέας, Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την Αναγεννώμενην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1832, τ. , Α' και Β', εν Πειραιεί 1839.

⁹ Βυζάντιος Χ., Ιστορία του τακτικού στρατού 1821-1833. Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων των συμμετέσχεν ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833 μεταγραφείσα μετά πλείστων όσων ιστορικών γεγονότων, εισαγωγή-επιμέλεια Ν. Θεοτοκάς-Διονύσης Τζάκης, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2020.

ανήκουν είτε βασικές για την Ελληνική Επανάσταση μελέτες είτε πιο εξειδικευμένες μελέτες για τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν από το 1821 έως και την Καποδιστριακή περίοδο για την οργάνωση ελληνικού τακτικού στρατού. Η πρώτη συστηματική μελέτη για την οργάνωση, την ηγεσία, την τακτική, τα ήθη και την ψυχολογία των στρατευμάτων-κυρίως των άτακτων- του 1821 είναι αυτή του Απόστολου Βακαλόπουλου που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τη διαδικασία με την οποία συστάθηκαν και εξελίχθηκαν τα πρώτα επαναστατικά στρατόπεδα της Πελοποννήσου υπό την ηγεσία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, το ρόλο του Δημήτριου Υψηλάντη και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη συγκρότηση του τακτικού στρατού, τη διαφορετική στρατιωτική παράδοση που υπήρχε στη Ρούμελη εξαιτίας του αρματολισμού, τις προσπάθειες των πρώτων τοπικών οργανισμών και της πρώτης κεντρικής διοίκησης να οργανώσουν τα άτακτα στρατιωτικά σώματα, ώστε να συγκροτήσουν ένα νέο οργανωμένο στρατό, την τακτική του ανταρτοπολέμου, την οργάνωση των ατάκτων μετά τους εμφυλίους πολέμους του 1824, την καταστροφική για τη θετική εξέλιξη της Επανάστασης πορεία του Ιμπραήμ, τις απόπειρες για την τακτικοποίηση των ατάκτων και τέλος τη στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια που βασίστηκε στο μετασχηματισμό των ατάκτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς.¹⁰ Εκτός από τη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, σημαντικές πληροφορίες για τις στρατιωτικές διατάξεις των πρώτων τοπικών οργανισμών αλλά και του πρώτου επαναστατικού συντάγματος άντλησα από τη μελέτη της Ελένης Βελώνη και τη διδακτορική διατριβή του Απόστολου Δασκαλάκη.¹¹ Η μελέτη του Παναγή Ζούβα με τίτλο « Η οργάνωση τακτικού στρατού κατά το 1821» είναι κατατοπιστική προκειμένου ο ερευνητής να κατανοήσει καλύτερα τις απόπειρες οργάνωσης του τακτικού στρατού κατά τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης. Στις προσπάθειες όμως αυτές εκτός από του Έλληνες αγωνιστές συμμετείχαν και πολλοί φιλέλληνες. Αξιόλογα στοιχεία για τη συνεισφορά των φιλελλήνων αντλήθηκαν πρωτίστως από το έργο του Άγγλου ιστορικού William StClair με τίτλο «That Greecemightstillbefree». Η άφιξη πολλών φιλελλήνων στην επαναστατημένη Ελλάδα, προκειμένου να αγωνιστούν πλάι στους Έλληνες

¹⁰ Βακαλόπουλος Απ. Ε., *ό.π.*, σ. 293-295.

¹¹ Για τη σύσταση της Πελοποννησιακής Γερουσίας, βλ. Βελώνη Ε.Π., *Τοπικά Πολιτεύματα κατά την Ελληνική Επανάσταση. Άρειος Πάγος (1821-1823)*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012, σ.90-96. Για τη σύσταση της «Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας» και το περιεχόμενο της, βλ. *Στο ίδιο*, σ. 105-127. Για τη σύσταση του «Οργανισμού Προσωρινής Διοικήσεως της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας», βλ. *Στο ίδιο*, σ.85-89. Για τους τοπικούς οργανισμούς της Επανάστασης του 1821, βλ. και στο Δασκαλάκη Απ.Β., *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασης του 1821 και το πλίστευμα της Επιδάυρου. Εν παραρτήματι τα κείμενα*, Αθήνα, 1966, σ. 17-55, 56-81.

στελεχώνοντας τα σώματα του τακτικού στρατού και μεταφέροντας την κατάλληλη τεχνογνωσία, καθώς και η συγκρότηση του Τάγματος Φιλελλήνων, που υπέστη συντριπτική ήττα στη μάχη του Πέτα, τον Ιούλιο του 1822 είναι μόνο μερικές από τις πτυχές που διερευνά ο StClair στο βιβλίο του το οποίο μεταφράστηκε στα ελληνικά το 2022 με αφορμή τον εορτασμό των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης.¹²¹³ Για την παρουσίαση της στρατιωτικής πολιτικής του Ιωάννη Καποδίστρια και των κεντρικών αξόνων της βασίστηκε στη διατριβή του Στέφανου Παπαγεωργίου, στο σχετικό άρθρο του ίδιου στην Ιστορία του Νέου Ελληνισμού καθώς και στο έργο του για τη θεμελίωση του ελληνικού κράτους από το 1821-1862.¹⁴ Σημαντική πηγή για την οργάνωση του ελληνικού στρατού από το 1821 έως και το 1831 αποτέλεσε και η έκδοση που επιμελήθηκε η Διεύθυνση της Ιστορίας του Στρατού κατόπιν σχετικής ανάθεσης από το Γενικό Επιτελείο Στρατού.¹⁵ Τέλος, βασικές μελέτες για την Ελληνική Επανάσταση, όπως αυτή του Νικηφόρου Διαμαντούρου-υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για τον τακτικό στρατό-¹⁶, του Βασίλη Κρεμμυδά, του Πέτρου Πιζάνια, του Χρήστου Λούκου, του Douglas Dakin και του Mark Mazower συμπληρώνουν τις γνώσεις μας για την περίοδο που εξετάζεται. Πριν ολοκληρώσω την παρουσίαση της μεθοδολογίας που ακολούθησα για τη διερεύνηση του ζητήματος σχετικά με την οργάνωση του ελληνικού στρατού της Επανάστασης, επιθυμώ να αναφέρω τη συνεισφορά του έκτου κεφαλαίου από τη μελέτη «Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη» του Διονύσιου Τζάκη-επιβλέποντα καθηγητή της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας- με τίτλο « Από τους κλεφταρματολούς στον άτακτο στρατό της Επανάστασης». Στο κεφάλαιο αυτό διερευνώνται οι διεργασίες στη βάση των οποίων τα άτακτα στρατιωτικά σώματα της επαναστατικής περιόδου μετασχηματίστηκαν στον εθνικό στρατό τόσο στην

¹² St Clair William, ...και πάλι μια Ελεύθερη Ελλάδα! Οι Φιλέλληνες στον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας, Γκοβόστη, Αθήνα, 2022, σ. 165-193.

¹³ Δρούλια Λουκία, « Ο φιλελληνισμός. Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα», στο : Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του νέου ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 267-286, Παναρίτη Παναγιώτα, « Ο φιλελληνισμός κατά τη διάρκεια του Αγώνα της ανεξαρτησίας», στο *1821. Η Επανάσταση των Ελλήνων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2021.

¹⁴ Παπαγεωργίου Στ. Π., *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σ. 219-234, Παπαγεωργίου Στέφανος, « Η στρατιωτική διοργάνωση. Πολεμικές επιχειρήσεις στα χρόνια του Καποδίστρια», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. 1770-1871*, τόμ. 3/μέρος Β': *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 217-234.

¹⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η ιστορία της οργάνωσης του ελληνικού στρατού (1821-1954)*, Αθήνα, 2005, σ. 1-78.

¹⁶ Διαμανούρος Ν., *ό.π.*, σ. 221-239.

Πελοπόννησο όσο και στη Ρούμελη.¹⁷ Παρόμοιες πληροφορίες αντλούνται και από τη σχετική εισαγωγή που υπάρχει στην « Ιστορία του τακτικού στρατού 1821-1833» του Χρήστου Βυζάντιου την οποία επιμελήθηκαν οι Νίκος Θεοτοκάς και Διονύσης Τζάκης.¹⁸

Σχετικά με τη διάρθρωση της εργασίας αυτής, το θέμα της σταδιακής στρατιωτικής ενοποίησης των τακτικών και άτακτων στρατιωτικών σχηματισμών από το πρώτο έτος της Επανάστασης μέχρι και το τέλος της Καποδιστριακής περιόδου διερευνάται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά των άτακτων μορφών στρατιωτικής οργάνωσης τόσο στην Πελοπόννησο όσο και στη Ρούμελη κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης. Συγκεκριμένα, θα αναλυθούν οι ιδιαιτερότητες της στρατιωτικής οργάνωσης στη Ρούμελη, που γνώρισε ισχυρή αρματολική παράδοση, και θα επισημανθούν οι διαφορές με τη στρατιωτική οργάνωση στην Πελοπόννησο, όπου απουσίαζε ο θεσμός του αρματολισμού. Περιγράφεται επίσης συνοπτικά η πολεμική τακτική του ανταρτοπολέμου που υιοθέτησαν οι επαναστατημένοι Έλληνες. Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζονται και τα τακτικά στρατεύματα του πρώτου επαναστατικού έτους στα οποία συμμετείχαν μεταξύ άλλων και πολλοί φιλέλληνες. Τέλος, αντικείμενο μελέτης του πρώτου κεφαλαίου αποτελεί η συγκριτική παρουσίαση και αξιολόγηση των τοπικών στρατιωτικών οργανισμών που συγκροτήθηκαν στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα στα τέλη του 1821.

Στο δεύτερο κεφάλαιο που ακολουθεί θα διερευνηθούν οι διεργασίες της στρατιωτικής ενοποίησης των επαναστατημένων Ελλήνων από τη συγκρότηση της Προσωρινής Διοίκησης στα πλαίσια της Α' Εθνοσυνέλευσης του 1822 έως το 1828 και την άφιξη του Καποδίστρια στην Ελλάδα. Ορόσημα στη διαδικασία της σταδιακής στρατιωτικής ενοποίησης των άτακτων και τακτικών στρατιωτικών σχηματισμών κατά την περίοδο αυτή αποτέλεσαν οι αποφάσεις της Α' και Β' Εθνοσυνέλευσης. Με την ψήφιση του πρώτου γενικού στρατιωτικού οργανισμού από την Α' Εθνοσυνέλευση του 1822 εμφανίστηκε για πρώτη φορά μια στοιχειώδης στρατιωτική ιεραρχία η οποία μέχρι τότε απουσίαζε. Στην προσπάθεια για μεγαλύτερη στρατιωτική ενοποίηση των τακτικών και άτακτων στρατιωτικών σωμάτων συνέβαλε η κατάργηση των περιφερειακών διοικήσεων

¹⁷ Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη. Από τον κλεφταρματολό στον επαναστάτη*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2021, σ. 201-232.

¹⁸ Θεοτοκάς, Νίκος & Τζάκης Διονύσης, «Εισαγωγή: Ο Χρήστος Βυζάντιος και το ζήτημα του εθνικού στρατού», στο Χρήστος Βυζάντιος, *Ιστορία του τακτικού στρατού, 1821-1833*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2020, σ. 19-52.

στα πλαίσια της Β' Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος, το 1823. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με τη διερεύνηση των προσπαθειών που καταβλήθηκαν από τις επαναστατικές κυβερνήσεις για την ανασύσταση του τακτικού στρατού από το 1824 μέχρι και το 1827.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας θα αναλυθούν οι συστηματικές προσπάθειες του Ιωάννη Καποδίστρια να οργανώσει το στρατό και να μετασχηματίσει τα άτακτα ένοπλα σώματα σε ημιτακτικούς σχηματισμούς προκειμένου να συγκροτηθεί ένας πειθαρχημένος και υπάκουος στις εντολές της κυβέρνησης ελληνικός στρατός. Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια συνιστά την πλέον συγκροτημένη και οργανωμένη προσπάθεια να ενοποιηθούν στρατιωτικά οι επαναστατημένοι Έλληνες και να συγκροτήσουν ένα ανεξάρτητο ελληνικό κράτος το οποίο θα λειτουργεί στα πρότυπα των χωρών της Δύσης. Μετά το τρίτο κεφάλαιο ακολουθούν τα Συμπεράσματα και παρατίθεται η Βιβλιογραφία.

1. Ο ελληνικός στρατός το 1821

1.1 Άτακτες μορφές στρατιωτικής οργάνωσης στην Πελοπόννησο

Η Πελοπόννησος αποτέλεσε σημαντικό επαναστατικό προπύργιο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων το 1821. Ήταν η πρώτη ελληνική χώρα στην οποία κηρύχθηκε η Επανάσταση. Έμελλε να αποτελέσει όχι μόνο το ορμητήριο αλλά και το κέντρο δράσης πολλών αγωνιστών, σημαντικών πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών, προσφύγων από την ηπειρωτική Ελλάδα και Φιλελλήνων. Όλοι αυτοί θα αποτελούσαν τη βάση της πολιτικής και στρατιωτικής οργάνωσης της Πελοποννήσου.¹⁹

Όταν ξέσπασε η Επανάσταση στην Πελοπόννησο, τον Μάρτιο του 1821, δεν υπήρχε ούτε ενιαία στρατιωτική οργάνωση ούτε τακτικός στρατός ούτε η αρματολική παράδοση της Ρούμελης ούτε κοινό επιχειρησιακό σχέδιο.²⁰ Οι κλέφτες επίσης είχαν εξοντωθεί και συνεπώς ήταν πολύ λίγοι εκείνοι που θα μπορούσαν να επωμιστούν το βάρος των πολεμικών επιχειρήσεων. Επρόκειτο κυρίως για τους εμπειροπόλεμους Μανιάτες, τους κάπους που υπηρετούσαν τους ισχυρούς προκρίτους, ορισμένους αξιόμαχους άνδρες που είχαν λάβει μέρος στους Ναπολεόντειους πολέμους και είχαν υπηρετήσει τον οργανωμένο αγγλικό στρατό των Επτανήσων, μισθοφόρους που είχαν προσφέρει στρατιωτικές υπηρεσίες στον Αλή πασά των Ιωαννίνων και Έλληνες αξιωματικούς που είχαν υπηρετήσει σε διάφορους ευρωπαϊκούς στρατούς.²¹

Επειδή, όμως, όλοι αυτοί δεν ήταν αρκετοί, το βάρος των στρατιωτικών επιχειρήσεων ανέλαβαν κάτοικοι της υπαίθρου και των πόλεων οι οποίοι συγκρότησαν αυτόνομα επαρχιακά στρατιωτικά σώματα. Τα άτακτα αυτά ένοπλα σώματα που συγκροτήθηκαν ήδη από την αρχή της Επανάστασης από το μηδέν αποτελούν τεκμήριο όχι μόνο μιας κατακερματισμένης στρατιωτικής δράσης αλλά και της απουσίας ενός οργανωμένου και πειθαρχημένου στρατού που να υπακούει σε μια κεντρική διοίκηση.²² Τα πελοποννησιακά άτακτα σώματα κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης αποτελούνταν όχι από έμπειρους

¹⁹ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 11, 18.

²⁰ Θεοτοκάς-Τζάκης, *ό.π.*, σ. 35-36. Βλ. και Τζάκης Διονύσιος, « Πόλεμος και σχέσεις εξουσίας στην Επανάσταση του 1821 », στο *Οψεις της Επανάστασης του 1821*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα, 2018, σ. 161 αλλά και Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 210.

²¹ Στο ίδιο, σ. 210, Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 18, 117, Θεοτοκάς- Τζάκης, *ό.π.*, σ. 35 και Μιτζέλος Θ.-Σ., *Προσπάθειες δημιουργίας ελληνικού τακτικού στρατού (1821-1831). Οργάνωση, δράση, λειτουργία*, Ηρόδοτος, Αθήνα, σ. 21-22.

²² Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 156, Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, *ό.π.*, σ. 201, 210.

στρατιώτες αλλά από απλούς και απειροπόλεμους άνδρες. Οι άνδρες αυτοί συγκρότησαν τις πρώτες στρατιωτικές δυνάμεις οι οποίες απαρτίστηκαν από αγρότες, γεωργούς, κτηνοτρόφους, τεχνίτες και κατοίκους χωριών και πόλεων. Όλοι αυτοί αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τις οικογένειες και τις καθημερινές τους δραστηριότητες και να ριχτούν στα πεδία των μαχών χωρίς να έχουν κάποια οργάνωση ή εμπειρία στα όπλα.²³ Εκτός από την απειρία στα όπλα και την έλλειψη εκγύμνασης σε πολεμικές επιχειρήσεις, βασικό χαρακτηριστικό των πελοποννησιακών άτακτων σωμάτων ήταν ο αυτοσχέδιος και πρόχειρος οπλισμός. Αγρότες και βοσκοί αποφάσισαν να πολεμήσουν οπλισμένοι με οτιδήποτε θα μπορούσε να θεωρηθεί όπλο και να πλήξει τον εχθρό. Κυνηγετικά όπλα, μαχαίρια, ρόπαλα, σφεντόνες, δρεπάνια, σουγιάδες, σούβλες συνέθεσαν το σύνολο των αυτοσχέδιων και πρόχειρων όπλων για τους πρώτους μαχητές της ελευθερίας.²⁴

Με την κήρυξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο οι μάχες διεξάγονταν από μπουλούκια αγροτών και βοσκών που πολεμούσαν οικειοθελώς χωρίς να έχει προηγηθεί κάποια συγκεκριμένη στρατιωτική διαταγή από μια κεντρική αρχή.²⁵ Σχηματίζοντας μικρές ομάδες που συνδέονταν με δεσμούς συγγένειας και κοινής καταγωγής, συγκεντρώνονταν είτε σε στρατόπεδα γύρω από μεγάλα παραλιακά κάστρα είτε σε στρατόπεδα στην ενδοχώρα. Παραδείγματα στρατοπέδων γύρω από μεγάλα παραλιακά κάστρα υπήρξαν αυτά της Πάτρας, της Πύλου, της Μεθώνης, της Κορώνης, της Καλαμάτας, της Μονεμβασίας, του Ναυπλίου, της Ακροκορίνθου, ενώ παράδειγμα στρατοπέδου της ενδοχώρας υπήρξε αυτό της Τριπολιτσάς.²⁶ Βαθμιαία γύρω από αυτά τα στρατόπεδα, κάθε επαρχία, χωριό και οικογένεια έστελνε το δικό της ένοπλο σώμα το οποίο έφερε τα οργανωτικά χαρακτηριστικά της κοινότητας για την οποία πολεμούσε και μεριμνούσε για την επιβίωσή της.²⁷ Επικεφαλής των επαρχιακών αυτών σωμάτων ήταν οι αρχηγοί των οικογενειών ή τα μέλη των κυρίαρχων τάξεων όπως ήταν οι ντόπιοι πρόκριτοι και οι κάποι. Κάτω από αυτές τις συνθήκες χωρίς να υπάρχει μια κεντρική

²³ Τζάκης Δ., *Πόλεμος και σχέσεις...*, ό.π., σ. 156. Βλ. και Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, ό.π., σ. 211, Βακαλόπουλος Α., ό.π., σ. 16-18, 21, 28, 126 και Μαλέσης Δ., «...ν' ανάψη η επανάστασις». *Μεγάλη Ιδέα & στρατός τον 19^ο αιώνα*, Αθήνη, 2018, σ. 29.

²⁴ Βακαλόπουλος Α., ό.π., σ. 18-21, 29, 42. Σύμφωνα με τον Βακαλόπουλο ο πρόχειρος αυτός οπλισμός αποδεικνύει τη ανύπαρκτη σχέση των άτακτων μαχητών με τα όπλα, με εξαίρεση τους Μανιάτες και μερικούς κατοίκους ορεινών περιοχών.

²⁵ Στο ίδιο, σ. 27.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 17, 19-23. Βλ. και Μαλέσης Δ., ό.π., σ. 29-30 αλλά και Θεοτοκάς- Τζάκης, ό.π., σ. 36

²⁷ Τζάκης Δ., *Πόλεμος και σχέσεις...*, ό.π., σ. 157-158, Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, ό.π., σ. 211, Βακαλόπουλος Α., ό.π., σ. 17, Θεοτοκάς-Τζάκης, ό.π., σ. 36.

διοίκηση ακόμα που να καλεί σε επιστράτευση τους άνδρες και να διατάζει τη συγκέντρωσή τους, σχηματίστηκαν τα πρώτα στρατόπεδα στην Πελοπόννησο.²⁸

Η έλλειψη ενότητας και σχεδίου στη στρατιωτική δράση των άτακτων σωμάτων της Πελοποννήσου πιστοποιείται από την απουσία ενός γενικού αρχηγού και από την πολυαρχία. Γι' αυτό οι στρατιωτικές ενέργειες στις αρχές του Αγώνα είχαν ασυντόνιστο χαρακτήρα. Μπορεί να απουσίαζε ένας γενικός αρχηγός, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι κάθε επαρχιακό σώμα δεν είχε έναν αρχηγό τον οποίο τα μέλη ακολουθούσαν. Η ύπαρξη ενός αρχηγού για κάθε επαρχιακό σώμα δεν συνεπαγόταν συγκεκριμένες και σαφώς προσδιορισμένες ιεραρχικές σχέσεις ανάμεσα στους αρχηγούς και τους στρατιώτες, όπως συνέβαινε στη Στερεά Ελλάδα, όπου ήταν αισθητή η αρματολική παράδοση.²⁹ Άλλο χαρακτηριστικό που επιβεβαιώνει την αταξία και την έλλειψη πειθαρχίας στα άτακτα ένοπλα σώματα της Πελοποννήσου κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης ήταν οι συνεχείς και αθρόες λιποταξίες. Οι πρώτοι αγωνιστές δεν ήταν σκληραγωγημένοι σε πολεμικές συνθήκες εξαιτίας του αριθμητικού πλεονεκτήματος και της πολεμικής εμπειρίας των αντιπάλων τους. Μάλιστα, η άγνοια της στρατιωτικής αποστολής και η πολεμική απειρία εξωθούσαν τους άτακτους μαχητές σε οπισθοχώρηση και εγκατάλειψη του πεδίου της μάχης. Πολλές φορές δεν δίσταζαν να εγκαταλείπουν ένα στρατόπεδο είτε για να επιστρέψουν στα σπίτια και στις οικογένειές τους έχοντας την πεποίθηση ότι ολοκλήρωναν την αποστολή τους είτε για να μετακινηθούν σε ένα άλλο στρατόπεδο του οποίου η διοίκηση βρισκόταν στα χέρια ενός πιο ικανού και τολμηρού αρχηγού. Ενδεικτικό παράδειγμα της παραπάνω διαπίστωσης αποτελούν οι μαζικές λιποταξίες που σημειώθηκαν μετά την Άλωση της Τριπολιτσάς, οπότε πολλοί άτακτοι αγωνιστές μετά τη διαρπαγή των λαφύρων εγκατέλειψαν τα στρατόπεδα και διασκορπίστηκαν στις πατρίδες και τα χωριά τους. Η στάση αυτή θα πρέπει να ερμηνευθεί και σε σχέση με τη λαφυραγωγία που αποτελούσε βασικό κίνητρο συμμετοχής στον Αγώνα κατά τα πρώτα χρόνια. Η έντονη λαφυραγωγία σε συνδυασμό με τον ενθουσιασμό της νίκης και το ξέσπασμα θανατηφόρου επιδημίας αύξησαν τον αριθμό των λιποταξιών με αποτέλεσμα να καταστεί αναγκαία η λήψη σκληρών μέτρων από τον Κολοκοτρώνη και από άλλους οπλαρχηγούς, για να αναχαιτιστεί το φαινόμενο. Τα μέτρα περιλάμβαναν δημόσιο

²⁸ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 18, 27. Βλ. και Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, *ό.π.*, σ. 211.

²⁹ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 17-18, 21, 28.

εξευτελισμό, κάψιμο κατοικιών, καθιέρωση του θεσμού του αστυνόμου του στρατοπέδου και καταμέτρηση και καταγραφή των στρατιωτών.³⁰

Κάθε επαρχιακό σώμα που έφτανε στα στρατόπεδα γύρω από τα σημαντικά παραλιακά κάστρα ή στα στρατόπεδα του κέντρου είχε το δικό του αρχηγό. Οι στρατιώτες ακολουθούσαν τον αρχηγό τους, επειδή μπορούσε να τους εμπνεύσει και να τους εγγυηθεί τη νίκη στη μάχη και τη λαφυραγώγηση των εχθρών. Αν αυτό δε συνέβαινε, τον εγκατέλειπαν και προσχωρούσαν σε κάποιο άλλο επαρχιακό σώμα. Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι τα άτακτα σώματα της Πελοποννήσου χαρακτηρίζονταν τους πρώτους μήνες της Επανάστασης από πολυαρχία. Η πολυαρχία οφειλόταν στο γεγονός ότι έως τη συνέλευση των Καλτετζών και τη δημιουργία της Γερουσίας, δεν υπήρχε κοινή διοίκηση και τους πολεμιστές επηρέαζαν οι τοπικοί οπλαρχηγοί. Έτσι, ο στρατός του πρώτου επαναστατικού έτους στην Πελοπόννησο χαρακτηριζόταν από έντονο τοπικιστικό πνεύμα.³¹

Οι τοπικοί όμως οπλαρχηγοί δεν διέθεταν κάποιο κοινό επιχειρησιακό σχέδιο στο οποίο να συμφωνούν. Αντίθετα, διαφωνούσαν για την τακτική που έπρεπε να ακολουθήσουν και τις θέσεις που έπρεπε να καταλάβουν προκειμένου να έχουν πιθανότητες επιτυχίας στη μάχη. Κανένας οπλαρχηγός δεν αισθανόταν υποχρεωμένος να προσφέρει στρατιωτική βοήθεια στον άλλον. Αλλά και στην περίπτωση που συμφωνούσαν στην εφαρμογή ενός κοινού σχεδίου, δεν ήταν σίγουρη η εκτέλεσή του απ' όλους τους οπλαρχηγούς.³²

1.2 Η Συνέλευση των Καλτετζών και η σύγκρουση ανάμεσα στον Υψηλάντη και τους προκρίτους για τη σύσταση ενός οργανισμού πολιτικής και στρατιωτικής οργάνωσης της Πελοποννήσου

Η απουσία μιας κεντρικής επαναστατικής αρχής οδήγησε κάθε επαρχία της Πελοποννήσου στη δημιουργία των δικών της στρατιωτικών σωμάτων και στη σύσταση τοπικών εφορειών. Κοινή πρόθεση των τοπικών αυτών αρχών ήταν να εξασφαλίσουν στα στρατιωτικά σώματα της επαρχίας τους μηχανισμούς στρατολόγησης, τρόφιμα και τα αναγκαία πολεμοφόδια.³³ Η ανάγκη να συντονιστούν και να οργανωθούν καλύτερα οι

³⁰ Στο ίδιο, σ. 20-21, 27, 30, 39-40, 59, 141, 166.

³¹ Στο ίδιο, σ. 119-120.

³² Στο ίδιο, σ. 28, 31, 42, 120-121.

³³ Βλ. Στο ίδιο, 48-49. Αλλά και στον Διαμαντούρο διαβάζουμε για ένα δίκτυο από τοπικές εφορείες, κονσολάτα και γερουσίες που συστάθηκαν στα τέλη Μαρτίου και τις αρχές Απριλίου του 1821

πολεμικές επιχειρήσεις στο εσωτερικό της Πελοποννήσου από μια ανώτατη πελοποννησιακή αρχή οδήγησε στην ίδρυση της Γερουσίας, στο πλαίσιο της συνέλευσης των Καλτετζών, το Μάιο του 1821.³⁴ Ρόλος της Γερουσίας ήταν ο συντονισμός της στρατιωτικής δράσης των επαρχιακών στρατευμάτων και η συστηματοποίηση του έργου της επιμελητείας των πελοποννησιακών στρατοπέδων. Θα δινόταν η ευκαιρία στα μέχρι τότε ασύνδετα μεταξύ τους ένοπλα σώματα να υπηρετούν ένα οργανωμένο και κοινό στρατιωτικό σχέδιο, υπακούοντας σε μια ενιαία πολιτική και στρατιωτική αρχή για όλη την Πελοπόννησο-τη Γερουσία. Προβλεπόταν ο συντονισμός των πολεμικών επιχειρήσεων σε όλη την Πελοπόννησο με επικεφαλής τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στον οποίο δόθηκε το αξίωμα του αρχιστράτηγου όλης της Πελοποννήσου. Το αξίωμα αυτό παραχωρήθηκε, το καλοκαίρι του 1821, στο Δημήτριο Υψηλάντη και διατηρήθηκε μέχρι την ανασύσταση της Γερουσίας στα τέλη του 1821.³⁵ Έτσι, από το Μάιο του 1821, τα πελοποννησιακά στρατεύματα άρχισαν να υπακούν σε ένα κοινό στρατιωτικό σχέδιο την εποπτεία του οποίου είχε αναλάβει η Γερουσία που προέκυψε στο μοναστήρι των Καλτετζών και είχε διάρκεια έως την άλωση της Τριπολιτσάς, οπότε θα δημιουργούνταν μονιμότερες μορφές κεντρικής διοίκησης. Βέβαια, η περιφερειακή διοίκηση της Πελοποννήσου να μεν καθοδηγούσε και επόπτευε τις γενικές εφορείες των επαρχιών αλλά και κάθε εφορεία ήταν αρμόδια για τη διοίκηση της επαρχίας στην οποία υπαγόταν και ιδίως για τη στρατολόγηση και την οργάνωση των στρατιωτικών σωμάτων της επαρχίας της. Το γεγονός αυτό δυσχέραινε το συνολικό στρατιωτικό σχεδιασμό της Πελοποννήσου. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε από τη σύγκρουση μεταξύ του Δημ. Υψηλάντη και των μελών της Γερουσίας στα τέλη Ιουνίου 1821.

Στα Βέρβαινα της Αρκαδίας τα μέλη της Γερουσίας πρότειναν τον «Οργανισμό και γνώμη του λαού της Πελοποννήσου δια την τοπικήν διοίκησην της πολιτικής και στρατιωτικής». Από την άλλη, ο Υψηλάντης πρότεινε το δικό του «Γενικό Οργανισμό της Πελοποννήσου» εμφανιζόμενος στην Πελοπόννησο ως «Πληρεξούσιος της

στην Καλαμάτα, στην Πάτρα, στο Άργος, στην Κυπαρισσία, στην περιοχή του Ισθμού της Κορίνθου. Η σημαντικότερη αποστολή των τοπικών αυτών οργάνων ήταν η οργάνωση της επιμελητείας των πολιορκητικών στρατευμάτων και η στρατολόγηση κατοίκων για την εξυπηρέτηση του Αγώνα. Βλ. Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 109-110. Αναλυτικά για τη σύσταση των εφορειών στις επαρχίες της Πελοποννήσου βλ. Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 21-25.

³⁴ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 50.

³⁵ Τζάκης Διονύσιος, *Πόλεμος και σχέσεις...*, *ό.π.*, σ. 168. Βλ. επίσης Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, *ό.π.*, σ. 211-212.

Ανωτάτης Αρχής».³⁶ Οι προτάσεις του Υψηλάντη δεν έγιναν αποδεκτές από τους γερουσιαστές οι οποίοι απέβλεπαν στην τήρηση της πράξης των Καλτετζών.³⁷ Συγκεκριμένα, απέρριπταν την αντικατάσταση της Πελοποννησιακής Γερουσίας με τη Βουλή, διότι αυτή η εξέλιξη θα διευκόλυνε τον Υψηλάντη να συγκεντρώσει στα χέρια του την πολιτική και στρατιωτική εξουσία.³⁸ Αν και οι γερουσιαστές δεν διαφωνούσαν σημαντικά με τις προτάσεις του Υψηλάντη για την οργάνωση των εφορειών, εντούτοις σημείο αντιπαράθεσης ήταν οι αρμοδιότητες του προέδρου (ιδίως εκείνη που αφορούσε την επικύρωση των μελών της Βουλής), η αρχιστρατηγία, η χρονική έκταση της θητείας και η εκλογή των εφόρων.³⁹ Ως προς τη θητεία των εφόρων, ο Υψηλάντης δεν την προσδιόριζε χρονικά. Αντίθετα, οι πρόκριτοι τάσσονταν υπέρ μιας ετήσιας θητείας των εφόρων.⁴⁰ Ως προς το ζήτημα της εκλογής τους, ο Υψηλάντης επιθυμούσε την εκλογή των

³⁶ Ο Δημήτριος Υψηλάντης πρότεινε να ασκείται η αρχιστρατηγία από τον ίδιο και να αντικατασταθεί η Γερουσία από μια Βουλή της οποίας θα ήταν πρόεδρος. Ειδικότερα σύμφωνα με τον οργανισμό του Υψηλάντη προβλεπόταν η εκλογή πέντε εφόρων από τους πιο έγκριτους και φρόνιμους προκρίτους των πόλεων κάθε επαρχίας. Αυτοί θα εκλέγονταν με ψηφοφορία στην πρωτεύουσα της κάθε επαρχίας. Αφού γινόταν η εκλογή, οι πέντε έφοροι θα επέλεγαν έναν ως πληρεξούσιο μέλος της Βουλής. Οι 24 πληρεξούσιοι-ένας για κάθε επαρχία-θα εκλέγονταν συνεπώς σε επαρχιακή κλίμακα και κατόπιν θα επικυρωνόταν η εκλογή τους από τον Υψηλάντη. Οι υπόλοιποι τέσσερις έφοροι κάθε επαρχίας θα ασκούσαν τα καθήκοντά τους με τη βοήθεια των υποεφόρων που είχαν οριστεί στις πόλεις και τα χωριά της επαρχίας. Τα καθήκοντα των εφόρων είχαν μοιραστεί ως εξής: η προμήθεια ζωοτροφών και άλλων αναγκαίων πολεμοφοδίων ήταν ευθύνη του πρώτου εφόρου. Ο δεύτερος έφορος είχε την ευθύνη της στρατολογίας και της ετοιμασίας των πολεμοφοδίων. Καθήκον του τρίτου ήταν η μεταφορά των τροφών, των πολεμοφοδίων και η διεκπεραίωση των εγγράφων. Τέλος, ο τέταρτος έφορος ήταν αρμόδιος για τις οικονομικές υποθέσεις της επαρχίας. Και οι τέσσερις έφοροι όφειλαν να υπακούν στη Βουλή, να καταγράφουν τα πεπραγμένα τους και να λογοδοτούν. Η επίβλεψη των εφόρων των 24 επαρχιών και του επισιτισμού των στρατευμάτων θα γινόταν από πέντε υπουργούς των οποίων η εκλογή θα γινόταν από τη Βουλή. Σύμφωνα με τον Γενικό Οργανισμό της Πελοποννήσου κάθε εφορεία είχε 50 οπλοφόρους και η κάθε υποεφορεία 5-10 οπλοφόρους οι οποίοι εκλέγονταν από τους πολίτες και όχι από τους στρατιώτες», βλ. Βακαλόπουλος Α., ό.π., σ. 52 και στο Μάμουκας, *Τα κατά την αναγέννηση της Ελλάδος*, τόμ. 1, σ. 9-12.

³⁷ Σύμφωνα με την εγκύκλιο της Γερουσίας που εκδόθηκε στις 30 Μαΐου του 1821 διοργανώθηκε η περιφερειακή διοίκηση της Πελοποννήσου. Ανατέθηκε στις κατά τόπους γενικές εφορείες η άσκηση της διοίκησης και της εκτέλεσης των αποφάσεων της Γερουσίας στα πλαίσια βέβαια της επαρχίας στην οποία βρίσκονταν. Βλ. Βακαλόπουλος Α., ό.π., σ. 50.

³⁸ Στο Μάμουκας, ό.π., σ. 11 διαβάζουμε ότι σύμφωνα με τον «Γενικό Οργανισμό της Πελοποννήσου» το «ανώτατον κριτήριο θέλει να είναι η Εθνική Βουλή», ενώ σύμφωνα με τους προκρίτους «το ανώτατον κριτήριο θέλει να είναι ο Πρίγκιπ και η Γερουσία», βλ. Μάμουκας, ό.π., σ. 14.

³⁹ Σύμφωνα με το υπόμνημα που υπέβαλαν οι πρόκριτοι στα Βέρβαινα, προτείνονταν τα εξής: Η σύσταση 24 εξαμελών εφορειών που θα εκλέγονταν από το λαό της κάθε επαρχίας. Η εκλογή ενός από τους εφόρους ως αντιπροσώπου της επαρχίας στη Γερουσία. Η επικύρωση των 24 πληρεξουσίων θα γινόταν από τη Γερουσία και όχι αποκλειστικά από τον πρόεδρο που ήθελε ο Υψηλάντης. Η αρμοδιότητα των εφόρων αφορούσε την οικονομική, πολιτική και στρατιωτική διοίκηση της επαρχίας τους. Προβλεπόταν επίσης η σύσταση υποεφορειών, η ισότητα των μελών της Γερουσίας, η δυνατότητα της Γερουσίας να αποφασίζει και να διοικεί πολιτικά και στρατιωτικά και όχι ένα ολιγομελές εκτελεστικό σώμα. Οι προτάσεις αυτές όπως και μια νέα τροπολογία που προέβλεπε τη σύσταση επιτροπής από τον Υψηλάντη ως πρόεδρο με 2 ψήφους και 3 μέλη από τη Γερουσία για τη στρατιωτική και πολιτική διοίκηση της Πελοποννήσου απορρίφθηκαν από τον Υψηλάντη. Για τις παραπάνω προτάσεις, βλ. στο Μάμουκας, ό.π., σ. 12-17.

⁴⁰ Για τη διάταξη που όριζε την ετήσια θητεία των εφόρων βλ. Στο ίδιο, σ. 14.

εφόρων από τους προκρίτους, ενώ οι τελευταίοι επιζητούσαν την εκλογή τους από τον ίδιο το λαό.⁴¹

Τα παραπάνω σημεία απόκλισης στους διοικητικούς οργανισμούς του Υψηλάντη και των γερουσιαστών συνετέλεσαν στην αποτυχία επίτευξης μιας συμβιβαστικής λύσης στα Βέρβαινα. Αλλά και στη Ζαράκοβα η διάθεση συμβιβασμού μεταξύ των δύο πλευρών δεν είχε καλύτερη κατάληξη, διότι οι προτάσεις της Γερουσίας δεν έγιναν αποδεκτές από τον Υψηλάντη.⁴² Ωστόσο, δεν προέκυψε σημαντική μεταβολή στο καθεστώς οργάνωσης των εφορειών μέχρι την άλωση της Τριπολιτσάς, οπότε θα διενεργούνταν νέες εκλογές για τη σύσταση νέας Βουλής ή νέας Γερουσίας.⁴³ Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν τελεσφόρησε η διοίκηση των στρατευμάτων της Πελοποννήσου από ένα κεντρικό συντονιστικό όργανο.

1.3 Άτακτες μορφές στρατιωτικής οργάνωσης στη Ρούμελη

Σε αντίθεση με την Πελοπόννησο στην οποία η Επανάσταση ξεκίνησε χωρίς να υπάρχει κάποια στοιχειώδης στρατιωτική οργάνωση, στη Ρούμελη ήταν κυρίαρχη η αρματολική οργάνωση. Τα αρματολικά σώματα ανέλαβαν την ευθύνη των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Στερεά Ελλάδα.⁴⁴ Οι αρματολοί που είχαν πεδίο δράσης τις ορεινές περιοχές, τα αρματολίκια, συγκρότησαν τα ρουμελιώτικα άτακτα σώματα τα οποία σε αντίθεση με τα αντίστοιχα της Πελοποννήσου, διακρίνονταν περισσότερο από οργάνωση και συνοχή σε τοπικό επίπεδο. Από την άλλη, βέβαια, απουσίαζαν η πειθαρχία και η τάξη που αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά ενός οργανωμένου στρατού.⁴⁵ Οι άτακτοι των ρουμελιώτικων σωμάτων μπόρεσαν να προσαρμοστούν πολύ γρήγορα στις πολεμικές συνθήκες που επικράτησαν μετά την έναρξη της Επανάστασης. Δεν αναγκάστηκαν να υπομείνουν τις σκληρές και επίπονες δοκιμασίες των Πελοποννησίων ούτε να δημιουργηθούν από το

⁴¹ Για την άποψη του Υψηλάντη να εκλέγουν οι πρόκριτοι τους εφόρους βλ. Στο ίδιο, σ. 9. Για τη δυνατότητα του λαού να εκλέγει τους εφόρους σύμφωνα με την αντίληψη των προκρίτων βλ. Στο ίδιο, σ. 12.

⁴² Η πρόταση των γερουσιαστών να συναποφασίζουν με τον Υψηλάντη, να ασκούν το δικαίωμα εκλογής στις τοπικές εφορείες και να μειωθεί ο αριθμός των επαρχιών από 24 σε 12 ή 7 ή 4 δεν βρήκε σύμφωνο τον Υψηλάντη με αποτέλεσμα να οδηγηθεί η κατάσταση σε αδιέξοδο. Βλ. Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος, «Η εξέλιξη της Επαναστάσεως κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.27, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, σ. 143.

⁴³ Επαρχίες όπως η Αθήνα, η Θήβα, η Λιβαδιά, ο Πόρος, το Άργος, η Μεθώνη, η Κορώνη, η Πύλος, ο Πύργος, η Καλαμάτα είναι μόνο μερικές επαρχίες που δέχτηκαν τον οργανισμό του Υψηλάντη σύμφωνα με τον Βακαλόπουλο. Βλ. Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 52.

⁴⁴ Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 114.

⁴⁵ Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, *ό.π.*, σ. 208.

μηδέν. Ο θεσμός των αρματολικιών επέτρεψε στους εμπειροπόλεμους και οπλισμένους αρματολούς της Ρούμελης να εμφανιστούν προετοιμασμένοι τη στιγμή του Αγώνα και να επικρατήσουν στη μάχη. Η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού συνέβαλε στην ενίσχυση της θέσης των αρματολών με αποτέλεσμα να συνεχίσουν να δρουν αυτόνομα και χωρίς συντονισμό.⁴⁶

Η αδυναμία οργάνωσης και συντονισμού των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων στη Ρούμελη μπορεί να αποδοθεί τόσο στην ορεινή μορφολογία του εδάφους όσο και στην παλιά αρματολική οργάνωση, στο πλαίσιο της οποίας κάθε επαρχία διέθετε το δικό της ένοπλο σώμα που ήταν αυτόνομο και δεν συνδεόταν οργανικά με τα αντίστοιχα σώματα των άλλων ορεινών επαρχιών. Ο συντονισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Ρούμελη δεν ήταν εφικτός, διότι απουσίαζε επίσης ένα μεγάλο στρατηγικό κέντρο, όπως ήταν αυτό της Τριπολιτσάς στην Πελοπόννησο. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο κατακερματισμός των στρατιωτικών δυνάμεων ήταν πιο αισθητός στη Στερεά Ελλάδα απ' ό,τι ήταν στην Πελοπόννησο.⁴⁷

Οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί και τα άτακτα σώματα μπορούσαν να οργανώσουν σε τοπικό επίπεδο τις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Αυτή η δυνατότητα οργάνωσης και συντονισμού των στρατιωτικών ενεργειών ήταν αποτέλεσμα της ύπαρξης συγγενικών και διατοπικών δικτύων που είχαν διαμορφωθεί προεπαναστατικά και η λειτουργία τους θεμελιωνόταν στις σχέσεις μεταξύ των οπλαρχηγών. Αυτός ήταν και ο βασικός λόγος που σε σχέση με την Πελοπόννησο δεν συστάθηκαν έγκαιρα γερουσίες αλλά ύστερα από αρκετούς μήνες και κατόπιν πρωτοβουλιών του Αλ. Μαυροκορδάτου και του Θεόδωρου Νέγρη.⁴⁸

1.4 Πολεμική τακτική άτακτων στρατιωτικών σωμάτων της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας

Οι Έλληνες άτακτοι-Πελοποννήσιοι και Ρουμελιώτες- επιδόθηκαν σε έναν ανορθόδοξο τρόπο πολέμου. Επρόκειτο για μια μορφή ανταρτοπόλεμου με κύρια χαρακτηριστικά την πολιορκία των κάστρων και των οχυρωμένων θέσεων και τους ελιγμούς που βασιζόνταν στην ενέδρα. Η πολιορκία των κάστρων αποτέλεσε βασικό χαρακτηριστικό των πελοποννησιακών άτακτων στρατιωτικών σωμάτων. Οι ελιγμοί με κύριο χαρακτηριστικό την ενέδρα ήταν προσφιλής τακτική των άτακτων σωμάτων στη Ρούμελη, όπου η

⁴⁶ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 61, 65.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 66, 68.

⁴⁸ Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, *ό.π.*, σ. 212, 216, 217.

μορφολογία του εδάφους αλλά και η αρματολική παράδοση ευνόησαν περισσότερο την τακτική ανταρτοπόλεμου. Αυτή η παρατήρηση όμως δεν σημαίνει ότι οι Πελοποννήσιοι άτακτοι δεν εφάρμοζαν την τακτική των ελιγμών κυρίως μετά το 1824 και τις διαδοχικές ήττες τους από τον Ιμπραήμ ή ότι τα ρουμελιώτικα άτακτα σώματα δεν υιοθετούσαν την τακτική πολιορκίας των κάστρων.⁴⁹

Οι Έλληνες άτακτοι φρόντιζαν να χρησιμοποιούν φυσικά ή να κατασκευάζουν τεχνητά οχυρά, τα λεγόμενα ταμπούρια προκειμένου να προστατεύονται και να φυλάγονται από τις επιθέσεις. Απέφευγαν να πολεμούν κατά παράταξη και σε πεδινά εδάφη. Αντίθετα, επέλεγαν να δίνουν τις μάχες σε ορεινά και δύσβατα εδάφη τα οποία γνώριζαν πολύ καλά και εκμεταλλεύονταν τα πλεονεκτήματά τους. Η πολύ καλή γνώση του εδάφους, των περασμάτων και των μονοπατιών σε συνδυασμό με την ευελιξία των στρατευμάτων παρείχαν το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού. Κρυμμένοι πίσω από τα ταμπούρια κατασκόπευαν τον εχθρό, έκαναν αιφνιδιαστικές επιθέσεις, έφθειραν και παγίδευαν τις εχθρικές δυνάμεις προκαλώντας τους έντονη σύγχυση και πανικό.⁵⁰

Παρά τις γενικές ομοιότητες της τακτικής των άτακτων σωμάτων σε Πελοπόννησο και Ρούμελη υπήρχε μια σημαντική διαφορά. Αυτή έγκειται στο γεγονός ότι τα ρουμελιώτικα άτακτα σώματα πολεμούσαν αυτόνομα στα όρια της επαρχίας τους ή έστω κοντά σε αυτήν. Με άλλα λόγια οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί έδιναν τις μάχες πλησίον των ορίων του αρματολικιού τους για να διασφαλίσουν τα κυριαρχικά δικαιώματά τους σε αυτό. Αντίθετα, στην Πελοπόννησο οι άτακτοι έτειναν να εγκαταλείπουν τις επαρχίες τους και να συγκεντρώνονται γύρω από στρατηγικά κέντρα στα οποία συντονίζονταν οι πολεμικές ενέργειες. Στη Ρούμελη τέτοιος συντονισμός στρατιωτικών ενεργειών δεν υφίστατο.⁵¹

1.5 Τα τακτικά στρατεύματα του πρώτου επαναστατικού έτους

Τον Ιούνιο του 1821 έφτασε στην Ελλάδα ο αδερφός του Αλέξανδρου Υψηλάντη, ο Δημήτριος Υψηλάντης ο οποίος επιχείρησε να ιδρύσει στην Καλαμάτα ένα τακτικό σώμα που θα μπορούσε να συνεισφέρει στις πολεμικές επιχειρήσεις του

⁴⁹ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 131-132.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 31, 33, 35, 42, 57, 132, 138, 143-146.

⁵¹ Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...*, *ό.π.*, σ. 209-210.

εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα.⁵² Ο Δ. Υψηλάντης εξασφάλισε τα αναγκαία πολεμοφόδια, ενδύματα, όπλα και υποδήματα στην Τεργέστη και προέβη στη σύσταση ενός μικρού τακτικού στρατιωτικού σώματος απαρτιζόμενου από 300 άνδρες.⁵³ Στην πραγματικότητα συστάθηκε ένα ημίταγμα από τρεις λόχους με 100 άνδρες ο καθένας.⁵⁴ Οι λόχοι αυτοί απαρτίζονταν από στρατολογημένους στην Καλαμάτα άνδρες, φιλέλληνες, ετερόχθονες, Έλληνες εθελοντές, άνδρες με καταγωγή από περιοχές που βρίσκονταν ακόμα υπό οθωμανικό ζυγό, όπως Θράκη, Μακεδονία, Μικρά Ασία και νησιά.⁵⁵ Διοικητής του σώματος αυτού ήταν ο Balestra, πρώην αξιωματικός στο στρατό του Ναπολέοντα, ενώ υποδιοικητής υπήρξε ο DeGubernati, πρώην υπολοχαγός της ιταλικής φρουράς του Ναπολέοντα.⁵⁶ Το ημίταγμα αυτό υπό τον Δ. Υψηλάντη συμμετείχε στις πολεμικές επιχειρήσεις της Τριπολιτσάς και του Ναυπλίου, ενώ καθοριστική υπήρξε η συνεισφορά του στη διάλυση μιας οθωμανικής φρουράς που επιχείρησε να ενισχύσει τους πολιορκημένους στην Τριπολιτσά. Αξιοσημείωτη υπήρξε και η συνεργασία με ένα σώμα πυροβολικού υπό τον Olivier Voutier.⁵⁷

Η προσπάθεια του Δ. Υψηλάντη να συγκροτήσει τακτικό στρατό δεν τελεσφόρησε, διότι το ημίταγμα αυτό δεν μπόρεσε να λάβει μέρος στη λαφυραγωγία μετά την Άλωση της Τριπολιτσάς. Ο Υψηλάντης δεν είχε χρήματα για να το συντηρήσει και η Γερουσία δεν το ενέταξε στα στρατιωτικά της σώματα. Έτσι, σημειώθηκαν πολλές λιποταξίες και ουσιαστικά διαλύθηκε. Η άφιξη όμως του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στην επαναστατημένη Ελλάδα οδήγησε σε μια νέα προσπάθεια επανασύστασής του. Ο Αλ. Μαυροκορδάτος, υπέρμαχος του τακτικού στρατού και του εξευρωπαϊσμού του υπό δημιουργία ελληνικού κρατικού οργανισμού, θα συστηματοποιήσει τις προσπάθειες για

⁵² Μιτζέλος Θ-Σ., *ό.π.*, σ. 22.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 22. Βλ. και Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 54. Σύμφωνα με τον Παναγή Ζούβα «η δύναμις τούτου ανήλθεν αμέσως εις τριακοσίους περίπου και βραδύτερον εις πεντακοσίους». Βλ. Ζούβας Π,Δ, *Η οργάνωσις του τακτικού στρατού κατά τα πρώτα έτη της Επανάστασεως του 1821*, Αθήναι, 1969, σ. 37.

⁵⁴ Στο Ζούβα διαβάζουμε ότι «το νεοσυσταθέν σώμα αποτελείτο εκ τριών λόχων πεζικού εξ εκατόν περίπου ανδρών εκάστου». Στο ίδιο, σ. 37

⁵⁵ Βλ. Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 224-225, Θεοτοκάς-Τζάκης, *ό.π.*, σ. 37, Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 54 και Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 23. Σύμφωνα με τον Ζούβα «κατετάγησαν δε εξ όλων των μερών της ελευθέρας Ελλάδος και των νήσων, ως και ξένοι φιλέλληνες». Ζούβας, *ό.π.*, σ. 37

⁵⁶ Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 224, Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 54-55, Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 23.

⁵⁷ Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 55, Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 37, Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 23-24.

τη δημιουργία ενός οργανωμένου τακτικού ελληνικού στρατού βασισμένου στα πρότυπα των δυτικών στρατών.⁵⁸

1.6 Οι τοπικοί στρατιωτικοί οργανισμοί της Ρούμελης και της Πελοποννήσου στο τέλος του 1821-συγκριτική παρουσίαση και αξιολόγηση.

Οι γρήγοροι ρυθμοί εξάπλωσης της Επανάστασης και η ανάγκη να συγκροτηθούν πολιτικά οι επαναστατημένοι Έλληνες ενίσχυσαν τις προσπάθειες σύγκλησης μιας εθνικής συνέλευσης από την οποία θα προέκυπτε μια ενιαία πολιτική αρχή. Αρμοδιότητα της ανώτατης αυτής αρχής, η οποία θα απαρτιζόταν από μέλη-αντιπροσώπους από όλες τις επαναστατημένες επαρχίες, θα ήταν η πολιτική και στρατιωτική διοίκηση των επαναστατημένων Ελλήνων. Στα πλαίσια αυτών των προσπαθειών τέθηκε το ζήτημα της στρατιωτικής οργάνωσης των επαναστατημένων επαρχιών τόσο της Πελοποννήσου όσο και της Ρούμελης προκειμένου να συντονιστούν καλύτερα και πιο αποτελεσματικά οι στρατιωτικές επιχειρήσεις. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, αρχικά στη Ρούμελη και εν συνεχεία στην Πελοπόννησο, συγκλήθηκαν συνελεύσεις προκειμένου να οριστούν οι αντιπρόσωποι κάθε επαρχίας που θα λάμβαναν μέρος στην Α' Εθνική Συνέλευση που επρόκειτο να λάβει χώρα στα τέλη του 1821. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο συγκροτήθηκαν τρεις στρατιωτικοί οργανισμοί- δύο στη Ρούμελη και ένας στην Πελοπόννησο- οι οποίοι θα αναλάμβαναν τον συντονισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Στη Δυτική Στερεά Ελλάδα, το Νοέμβριο του 1821, με πρωτοβουλία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ξεκίνησαν οι εργασίες μιας συνέλευσης, τα μέλη της οποίας ψήφισαν ένα καταστατικό κείμενο που ονομάστηκε «Οργανισμός της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος» και δημιουργήθηκε ένα διοικητικό όργανο, η Γερουσία. Η Γερουσία, που συστάθηκε, αποτελούνταν από 12 μέλη-αντιπροσώπους των επαρχιών της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας που ανέλαβαν σημαντικές πολιτικές, διοικητικές, στρατιωτικές και δικαστικές αρμοδιότητες.⁵⁹

⁵⁸ Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 226, Θεοτοκάς-Τζάκης, *ό.π.*, σ. 37, Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 55, Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 26

⁵⁹ Παπαγεωργίου Στέφανος, «Πρώτο έτος της ελευθερίας. Από τις παρίστριες ηγεμονίες στην Επίδαυρο», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-1871*, τόμ. 3, μέρ. Α' : Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 69

Η Γερουσία είχε τον πρώτο και τελευταίο λόγο στα στρατιωτικά ζητήματα. Βάσει του τέταρτου κεφαλαίου του καταστατικού και σύμφωνα με το έκτο εδάφιο, ο κάθε καπετάνιος λογοδοτούσε στη Γερουσία και όφειλε να συμμορφώνεται με τις υποδείξεις της. Σε αντάλλαγμα η Γερουσία θα μεριμνούσε για τις τροφές και τα πολεμοφόδια των αγωνιστών.⁶⁰ Στο καταστατικό προβλέπονταν επίσης τα καθήκοντα του κάθε καπετάνιου. Αυτά ήταν η στρατολόγηση όχι μόνο των μισθωτών οπλοφόρων αλλά και εκείνων των κατοίκων που ήταν σε θέση να πολεμούν και να οπλοφορούν, η επιβολή του καπετάνιου στους προκρίτους, που ήταν υποχρεωμένοι να υπακούν σε αυτόν και να συμμετέχουν στις εκστρατείες στις οποίες ηγείτο, η μέριμνα του κάθε καπετάνιου για τη διατήρηση του στρατεύματός του, η απαγόρευση εγκατάλειψης του στρατεύματος από τους στρατιώτες χωρίς την έγγραφη άδεια του καπετάνιου τους, η παραχώρηση στη Γερουσία ανδρών σε περίπτωση ανάγκης, ο έλεγχος του στρατεύματος από τον καπετάνιο, ακόμα και στην περίπτωση της απουσίας του δια μέσου του επιτρόπου του που συνεργαζόταν με τους εφόρους του τμήματος.⁶¹ Με τον οργανισμό της Δυτικής Στερεάς αναγνωριζόταν η σημαντική επίδραση των αρματολών στις στρατιωτικές εξελίξεις, αφού διατηρήθηκε ο θεσμός του αρματολικιού, υπό τον όρο όμως ότι αυτοί θα υπάγονταν στην περιφερειακή διοίκηση και θα την υπηρετούσαν.⁶²

Στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα η πολιτική και στρατιωτική οργάνωση ανατέθηκε στο Θεόδωρο Νέγρη, ο οποίος συγκάλεσε το Νοέμβριο του 1821 συνέλευση στη σημερινή Άμφισσα στην οποία έλαβαν μέρος αντιπρόσωποι απ' όλες τις επαρχίες της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και προέρχονταν από την τάξη των αρματολών, των κληρικών και των διανοούμενων.⁶³ Η συνέλευση κατέληξε στη σύνταξη της «Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος» και στη δημιουργία μιας νέας περιφερειακής διοίκησης, του Αρείου Πάγου. Ο Άρειος Πάγος αποτελούνταν από 12 μέλη με πολιτικές και

⁶⁰ Βλ. εδάφια 5 και 6. Μάμουκας, *ό.π.*, σ. 30.

⁶¹ Βλ. εδάφια 1,2,3,4,7. Στο *ίδιο*, σ. 30

⁶² Για τον στρατιωτικό οργανισμό της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας, που βελτίωσε τη στρατιωτική οργάνωσή της, και τη δεσπόζουσα θέση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, βλ. Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, 8 τόμ., Ηρόδοτος, Αθήνα, 2007, τόμ. Ε', σ. 725-726 και Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 155-156. Με εύστοχο και περιεκτικό τρόπο παρουσιάζονται τα άρθρα του στρατιωτικού οργανισμού στη Δυτική Στερεά Ελλάδα και στο Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 71-72.

⁶³ Για την κοινωνική προέλευση όσων συμμετείχαν στη συνέλευση βλ. Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 157, Παπαγεωργίου Σ. Π., *ό.π.*, σ. 70, Πιζάνιας Π. Θ., *Η Ελληνική Επανάσταση 1821-1830*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 2021, σ. 51.

στρατιωτικές αρμοδιότητες, όπως η απόφαση για ειρήνη ή πόλεμο, η υπογραφή συνθηκών, η φορολογία και η επιμελητεία των στρατιωτών.⁶⁴

Το πέμπτο τμήμα της «Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος» και συγκεκριμένα το πρώτο κεφάλαιο απαρτιζόταν από τις διατάξεις που αφορούσαν τη στρατιωτική οργάνωση. Σύμφωνα με αυτές ο καπετάνιος της κάθε επαρχίας είχε υψηλή θέση στην επαρχία και αποκτούσε το αξίωμα του στρατηγού. Μόνο ο Άρειος Πάγος όμως ήταν η ανώτατη τοπική κυβερνητική αρχή της περιοχής στην οποία λογοδοτούσε ο καπετάνιος.⁶⁵ Καμία επαρχία δεν μπορούσε να αποβάλει τον καπετάνιο της χωρίς να έχουν επισημανθεί οι λόγοι της απομάκρυνσής του στον Άρειο Πάγο, ο οποίος είχε την ευθύνη να αξιολογήσει το αίτημα και να το παραπέμψει στην Εθνική Βουλή στην οποία ανήκε και η οριστική απόφαση.⁶⁶ Σε περίπτωση που μια επαρχία έμενε χωρίς καπετάνιο, αυτή είχε τη δυνατότητα να εκλέξει τον επόμενο, η επικύρωση του οποίου ήταν αρμοδιότητα του Αρείου Πάγου. Η τελική απόφαση ανήκε στην Εθνική Βουλή.⁶⁷ Σύμφωνα με άλλα εδάφια προβλεπόταν η ανάθεση απογραφής του πληθυσμού για τη στρατολόγηση των κατοίκων ηλικίας 14-60 ετών στις τοπικές στρατιωτικές αρχές και στην αστυνομία. Οι επιλεγόμενοι στρατιώτες είχαν ετήσια θητεία και αμείβονταν από την επαρχία με βάση το μισθό που προέβλεπε ο Άρειος Πάγος. Η Γερουσία αποφάσιζε και για την αναλογία των στρατευμάτων της κάθε επαρχίας. Κάθε ένοπλο σώμα απαρτιζόταν από εικοσιπενταρχίες, πεντηκονταρχίες και εκατονταρχίες. Τέλος, ο εφοδιασμός των στρατιωτών με τρόφιμα και πολεμοφόδια και η ιατρική περίθαλψη ήταν ευθύνη των προκρίτων.⁶⁸

Στην Πελοπόννησο, οι προστριβές μεταξύ των προκρίτων και του Δημητρίου Υψηλάντη και η λήξη της θητείας της Γερουσίας μετά την Άλωση της Τριπολιτσάς συνετέλεσαν στο να καθυστερήσει η σύγκληση συνέλευσης για την πολιτική και στρατιωτική οργάνωση της Πελοποννήσου. Το Δεκέμβριο του 1821, στο Άργος, αναδιοργανώθηκε η περιφερειακή διοίκηση της Πελοποννήσου με τη σύσταση της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Σύμφωνα με τα άρθρα που αφορούν τη στρατιωτική οργάνωση, ορίστηκε μια απλή και στοιχειώδης στρατιωτική ιεραρχία που προέβλεπε την ύπαρξη των αξιωματών

⁶⁴ Παπαγεωργίου Σ. Π., ό.π., σ. 70

⁶⁵ Βλ. εδάφια Α' και Γ' στο Μάμουκας, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος*, τόμ. 1, σ. 70.

⁶⁶ Βλ. εδάφιο Β', στο ίδιο, σ. 70.

⁶⁷ Βλ. εδάφιο Δ', στο ίδιο, σ. 70

⁶⁸ Βλ. εδάφια Γ', Ζ', Θ', Ι', ΙΑ', ΙΒ' και ΙΓ', στο ίδιο, σ. 70-72. Συμπληρωματικά εδάφια Δ' και ΣΤ', στο ίδιο, σ. 59-60. Διεξοδική παρουσίαση του στρατιωτικού οργανισμού της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και στο Βακαλόπουλος Α., *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821...*, ό.π., σ. 72-73.

του στρατηγού, του καπετάνιου της επαρχίας, του υποκαπετάνιου, του υπαξιωματικού και του στρατιώτη. Το αξίωμα του αρχιστράτηγου καταργήθηκε, ωστόσο προβλέφθηκε να δίνεται σε κάποιες περιπτώσεις στον επικεφαλής μιας εκστρατείας, με απόφαση της Γερουσίας, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι σχετικές απαιτήσεις των ισχυρών στρατιωτικών αρχηγών και ιδίως του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Ορίστηκε ο αριθμός 6-8 στρατηγών που τους εξέλεγε η Γερουσία. Κάθε επαρχία είχε τον καπετάνιο της στον οποίο η Γερουσία παραχωρούσε τους στρατιώτες που θα χρησιμοποιούσε στην εκστρατεία. Όσες επαρχίες δεν είχαν καπετάνιο μπορούσαν να εκλέξουν νέο την εκλογή του οποίου επικύρωνε η Γερουσία. Η Γερουσία επικύρωνε επίσης την εκλογή των χαμηλόβαθμων αξιωματικών που πρότεινε ένας καπετάνιος. Προβλεπόταν η εκλογή αρχιστράτηγου σε περίοδο εκστρατείας ή πολέμου κατόπιν σύσκεψης και ομόφωνης απόφασης της Γερουσίας και των στρατηγών και των καπετάνιων της Πελοποννήσου. Η εκλογή του επικυρωνόταν από την Εθνική Βουλή. Ο αρχιστράτηγος δεν μπορούσε να ξεκινήσει την εκστρατεία, αν δεν έδινε τη συγκατάθεσή της η Εθνική Βουλή και δεν τον ειδοποιούσε η Γερουσία. Η Γερουσία όριζε επίσης τη μισθοδοσία των στρατηγών και των καπετάνιων οι οποίοι όφειλαν να υπακούν στις διαταγές της. Τόσο οι στρατηγοί όσο και οι καπετάνιοι έπρεπε να αποτρέπουν τη διάλυση των στρατευμάτων τους και να μην επιτρέπουν στους στρατιώτες να εγκαταλείπουν το στράτευμα, αν δεν τους παραχωρούνταν γραπτή έγκριση. Όπως ο στρατηγός υποτασσόταν στη Γερουσία, έτσι και ο κάθε καπετάνιος όφειλε να υπακούει στο στρατηγό που του υποδείκνυε η Γερουσία. Τέλος, ο γενικός στρατιωτικός οργανισμός της Πελοποννήσου θα εγκρινόταν από την Εθνική Βουλή.⁶⁹

Παρά τη σύσταση των παραπάνω περιφερειακών διοικήσεων, η οργάνωση και η διεύθυνση των πολεμικών επιχειρήσεων στην Πελοπόννησο και στη Ρούμελη από μια ενιαία κυβερνητική αρχή δεν είχε ακόμα πραγματοποιηθεί. Οι τρεις γερουσίες διατηρούσαν την εξουσία να οργανώνουν τα στρατιωτικά σώματα και να σχεδιάζουν τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην περιοχή τους και τα ένοπλα σώματα εξακολουθούσαν να διατηρούν τα επαρχιακά χαρακτηριστικά τους. Στη μεν Ρούμελη οι γερουσίες δεν πέτυχαν την οργάνωση και τη διεύθυνση του πολέμου, διότι οι αρματολοί εξακολουθούσαν να ελέγχουν και να διοικούν τις επαρχίες τους. Στη δε Πελοπόννησο οι αντιπαραθέσεις

⁶⁹ Για τη στρατιωτική οργάνωση που προέβλεπε ο στρατιωτικός οργανισμός της Πελοποννήσου βλ. εδάφια α'-ιβ' στο Μάμουκας, *ό.π.*, σ. 121-123. Αναλυτική παρουσίαση των άρθρων του συγκεκριμένου στρατιωτικού οργανισμού και στο Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 73-74.

μεταξύ της Γερουσίας και των στρατιωτικών αρχηγών για διάφορα στρατιωτικά ζητήματα, όπως οι αρμοδιότητες που συνόδευαν το αξίωμα του αρχιστράτηγου, ο αριθμός των ανδρών που προορίζονταν για στρατολόγηση και οι επικεφαλής των επιχειρήσεων, υπονόμευσαν την εύρυθμη λειτουργία της Πελοποννησιακής Γερουσίας και συνετέλεσαν στην πολιτικοποίηση των στρατιωτικών αρχηγών της Πελοποννήσου.⁷⁰

Από την παραπάνω παρουσίαση των τοπικών στρατιωτικών οργανισμών προκύπτουν ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα για τη στρατιωτική οργάνωση της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας. Οι διαπιστώσεις αυτές αναδεικνύουν τα κοινά στοιχεία και τις αποκλίσεις που υπάρχουν μεταξύ των τριών στρατιωτικών οργανισμών. Συγκρίνοντας τους τρεις στρατιωτικούς οργανισμούς διαπιστώνουμε μερικά σημεία σύγκλισης. Όπως οι στρατηγοί και οι καπετάνιοι της Πελοποννήσου όφειλαν να υπακούν στις διαταγές της Πελοποννησιακής Γερουσίας, έτσι και ο καπετάνιος της κάθε επαρχίας στη Δυτική αλλά και στην Ανατολική Στερεά όφειλε να υπακούει στις διαταγές της Γερουσίας και αντίστοιχα του Αρείου Πάγου.⁷¹ Άλλο σημείο σύγκλισης μεταξύ των οργανισμών συνιστά η υποχρέωση των καπετάνιων και των στρατηγών να διαφυλάττουν τη συνοχή των στρατευμάτων τους, απαγορεύοντας στους στρατιώτες να εγκαταλείπουν το στράτευμα χωρίς την ενυπόγραφη έγκρισή τους.⁷²

Μεταξύ των στρατιωτικών οργανισμών όμως της Δυτικής Στερεάς και της Πελοποννήσου υπάρχουν και διατάξεις που διαφοροποιούνται. Σε αυτόν της Δυτικής Στερεάς δεν υπάρχει κάποια αναφορά περί αρχιστράτηγου. Αντίθετα, σε αυτόν της Πελοποννήσου ο αρχιστράτηγος που εκλέγεται από τη Γερουσία, τους στρατηγούς και τους καπετάνιους οργανώνει την εκστρατεία, αφού πρώτα τον ειδοποιήσει η Γερουσία και δώσει τη συγκατάθεσή της η κεντρική διοίκηση.⁷³ Απόκλιση μπορεί να διαπιστωθεί και ως προς τη στρατολόγηση των ανδρών. Συγκεκριμένα, κάθε επαρχία στην Πελοπόννησο έχει το δικό της καπετάνιο, ο οποίος εκστρατεύει με στρατιώτες που ορίζονται από την Πελοποννησιακή Γερουσία. Αντίθετα, στη Δυτική Στερεά, σε περίοδο εκστρατείας ο κάθε καπετάνιος, με τη σύμφωνη γνώμη της Γερουσίας, μπορεί να εκστρατεύσει με τη

⁷⁰ Βλ. Τζάκης Δ., *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη...ό.π.*, σ. 214-217.

⁷¹ Για την υπακοή των καπετάνιων και των στρατηγών αλλά και του αρχιστράτηγου στην Πελοποννησιακή Γερουσία βλ. εδάφια δ', ε', ζ' και θ' στο Μάμουκας, ό.π., σ. 122. Για την αντίστοιχη υποχρέωση των καπετάνιων της Δυτικής Στερεάς να υπακούν στην ανώτατη πολιτική αρχή βλ. εδάφιο 6 στο Μάμουκας, ό.π., σ. 30.

⁷² Βλ. εδάφιο 3 στο ίδιο, σ. 30 και εδάφιο η' στο ίδιο, σ. 122.

⁷³ Βλ. εδάφια γ', δ' και ε' στο ίδιο, σ. 122.

συνοδεία όχι μόνο μισθωτών οπλοφόρων αλλά και κατοίκων που θα ήταν σε θέση να πολεμήσουν.⁷⁴ Στην Ανατολική Στερεά, το ανώτατο τοπικό πολιτικό σώμα-ο Άρειος Πάγος- ανέθετε στις τοπικές στρατιωτικές αρχές και στην αστυνομία την απογραφή των κατοίκων σε καταλόγους, ώστε από αυτούς να προκύψουν οι άνδρες που θα στρατολογούνταν και θα επιλέγονταν από τον καπετάνιο. Οι άνδρες αυτοί θα είχαν ετήσια θητεία και θα αμείβονταν με τον μισθό που θα όριζε ο Άρειος Πάγος.⁷⁵ Σύμφωνα μάλιστα με το άρθρο Η', η στρατολόγηση στην Ανατολική Στερεά αφορούσε και όλους τους άνδρες ηλικίας 14-60 ετών, οι οποίοι όμως, όταν δεν κρίνονταν αναγκαίοι για την ανάγκη μιας εκστρατείας, επέστρεφαν στα χωριά τους. Μάλιστα, αυτοί συγκροτούσαν εικοσιπενταρχίες, πεντηκονταρχίες και εκατονταρχίες. Με αυτόν τον τρόπο οριζόταν μια απλή στρατιωτική ιεραρχία που απουσίαζε τόσο από τη Δυτική Στερεά όσο και από την Πελοπόννησο.⁷⁶

Σε αντίθεση με τη Δυτική Στερεά που ήταν συνολικά η Γερουσία εκείνη που εφοδίαζε με πολεμοφόδια και τρόφιμα τα στρατεύματα, στην Ανατολική Στερεά, υπήρχε πρόβλεψη να εκλέγεται ο «Έφορος της Πολεμικής» που ήταν εκτελεστικό όργανο του Αρείου Πάγου. Στις δικαιοδοσίες του ήταν επίσης η οχύρωση των φρουρίων, η επιθεώρηση των στρατιωτών, η καταγραφή των θυμάτων και των τραυματιών του πολέμου, η ιατρική περίθαλψη των τραυματιών και η κατασκευή μπαρουτιού και οτιδήποτε άλλου θα ικανοποιούσε τις πολεμικές ανάγκες.⁷⁷ Γενικά, στην Ανατολική Στερεά ο Άρειος Πάγος ήταν αποκλειστικά υπεύθυνος για τα στρατιωτικά και πολεμικά ζητήματα, όπως η οργάνωση των εφορειών στις επαρχίες, όπου περιόδευε κιόλας-δεν έκαναν κάτι παρόμοιο οι άλλες τοπικές πολιτικές αρχές-, η αναλογία των στρατευμάτων, η αλληλογραφία με τους καπετάνιους και η μισθοδοσία.⁷⁸ Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των διαφορών του στρατιωτικού οργανισμού της Ανατολικής Στερεάς, αξίζει να επισημανθεί ότι δεν επιτρεπόταν στην κυβέρνηση να στέλνει στις επαρχίες της στρατό χωρίς τη συγκατάθεση του Αρείου Πάγου, κάτι που δεν προβλεπόταν στις Γερουσίες της Πελοποννήσου και της Δυτικής Στερεάς. Σύμφωνα με σχετικό άρθρο, απαγορευόταν να διέλθει από τις επαρχίες της Ανατολικής Στερεάς σώμα με περισσότερους από δώδεκα ενόπλους. Σε περίπτωση

⁷⁴ Βλ. εδάφιο 1 στο ίδιο, σ. 30.

⁷⁵ Βλ. εδάφιο Ζ' στο ίδιο, σ. 70-71.

⁷⁶ Βλ. εδάφιο Η' στο ίδιο, σ. 71.

⁷⁷ Για τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του «Εφόρου της Πολεμικής», βλ. Μάμουκας, *ό.π.*, σ. 102. Για την εκλογή του «Εφόρου της Πολεμικής» σύμφωνα με την απόφαση της «υπέρτατης εθνικής βουλής» βλ. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 91.

⁷⁸ Βλ. Μάμουκας, *ό.π.*, σ. 54 εδάφιο Ι, σ. 57 εδάφιο ΚΕ' και σ. 72 εδάφια ΙΓ' και ΙΔ'.

παραβίασης της συγκεκριμένης διάταξης η επαρχία από την οποία περνούσε το ένοπλο σώμα έπρεπε να αντιδράσει αναχαιτίζοντάς το, μέχρι να στείλει στρατεύματα και ο Άρειος Πάγος.⁷⁹

Συνοπτικά, οι τομείς βάσει των οποίων μπορούμε να συγκρίνουμε και να αξιολογήσουμε τους τρεις παραπάνω στρατιωτικούς οργανισμούς είναι η ευθύνη των πολεμικών επιχειρήσεων, η επιλογή του καπετάνιου και του αρχηγού της κάθε επαρχίας, η μισθοδοσία και η τροφοδοσία των στρατευμάτων, η στρατολόγηση σε καιρό πολέμου και η σχέση της κάθε περιφερειακής διοίκησης με την Εθνική Βουλή. Ως προς τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων, στην Ανατολική Χέρσο Ελλάδα την ευθύνη είχε ο Άρειος Πάγος. Επιδίωξη του Αρείου Πάγου ήταν η αποκλειστική εποπτεία των πολεμικών επιχειρήσεων στην περιοχή της ευθύνης του προσπαθώντας να αποτρέπει τυχόν παρεμβάσεις μιας κεντρικής αρχής.⁸⁰ Στη Δυτική Στερεά το βάρος του συντονισμού των πολεμικών επιχειρήσεων ανέλαβε η Γερουσία σύμφωνα με τον Οργανισμό της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος, αφού «δίδει τάς αναγκαίας διαταγάς εις τους καπιτάνους, και εις τους εφόρους των τμημάτων ή Ναχεγέδων».⁸¹ Στην Πελοπόννησο η Πελοποννησιακή Γερουσία είχε τον έλεγχο των εκστρατειών, καθώς εκείνη ήταν που όριζε τους στρατιώτες τους οποίους θα χρησιμοποιούσε η κάθε επαρχία, ενώ επικύρωνε και την εκλογή όχι μόνο του καπετάνιου αλλά και των υποκαπετάνιων και των υπαξιωματικών της κάθε επαρχίας. Οι τελευταίοι εκλέγονταν από τους καπετάνιους των επαρχιών.⁸² Στην Ανατολική Στερεά ο διορισμός των στρατιωτικών διοικητών ανήκε στη δικαιοδοσία του Αρείου Πάγου. Σε αυτό το σημείο βέβαια πρέπει να επισημανθεί ότι η κάθε επαρχία της οποίας πέθαινε ο καπετάνιος της, επέλεγε τον επόμενο, με τον πρωτότοκο γιο να έχει τον πρώτο λόγο για τη διαδοχή. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι το αξίωμα του καπετάνιου ήταν κληρονομικό λόγω και της ισχυρής αρματολικής παράδοσης που γνώρισε η περιοχή κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας.⁸³ Η επιλογή όμως αυτή έπρεπε να εγκριθεί από τον Άρειο Πάγο. Σημαντικό μερίδιο ευθύνης για την τελική απόφαση θα είχε και η Εθνική Βουλή.⁸⁴ Στη

⁷⁹Βλ. Στο ίδιο, σ. 51, εδάφιο ΙΓ'. Αλλά και σύμφωνα με τον στρατιωτικό οργανισμό της Πελοποννήσου, σε τόπους που έκανε αισθητή την παρουσία της η Γερουσία, δεν επιτρεπόταν να οπλοφορούν άνδρες που δεν ήταν στρατιώτες στρατολογημένοι από την Πελοποννησιακή Γερουσία, βλ. στο ίδιο, σ. 119.

⁸⁰Βελώνη Ε., ό.π., σ. 157, 159, 181. Αν και «Η Εθνική Βουλή γενικώς διευθύνει τον κατά ξηράν και κατά θάλατταν πόλεμον και...δύνатаι να συστήσει τακτικά στρατεύματα», ο Άρειος Πάγος «καταγίνεται εις όσα αποβλέπουσι τον γενικόν πόλεμον ως προς την περιφέρειά του». Βλ. Μάμουκας..., τ.1, ό.π., σ. 50,51,54.

⁸¹Στο ίδιο, σ. 26.

⁸²Στο ίδιο, σ. 121-122.

⁸³Στο ίδιο, σ. 70.

⁸⁴Στο ίδιο, σ. 70.

Δυτική Στερεά δεν υπήρχε πρόβλεψη για τον τρόπο εκλογής των καπετάνιων. Γινόταν ανάθεση του αξιώματος αυτού στους παλιούς οπλαρχηγούς, οι οποίοι διοικούσαν ήδη από την περίοδο της τουρκοκρατίας τα αρματολίκια. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η ισχυρή αρματολική παράδοση διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εκλογή των καπετάνιων στη Ρούμελη.

Ως προς τη στρατολόγηση σε καιρό πολέμου, στην Ανατολική Στερεά οι καπετάνιοι των επαρχιών επέλεγαν και γνωστοποιούσαν στον Άρειο Πάγο τον αναγκαίο αριθμό στρατιωτών που θα επιθυμούσαν να έχουν στη διάθεσή τους, ενώ η διοίκηση του Αρείου Πάγου έπαιρνε την οριστική απόφαση για την αναλογία του στρατεύματος που αναλογούσε σε κάθε επαρχία σύμφωνα και με τις πολεμικές συγκυρίες.⁸⁵ Στη Δυτική Στερεά η Γερουσία συναινούσε και ενέκρινε τους στρατιώτες που αποφάσιζε να έχει μαζί του στον πόλεμο ο καπετάνιος της κάθε επαρχίας. Μάλιστα, ο καπετάνιος είχε την υποχρέωση να στρατολογεί εκτός από αυτούς που του υποδείκνυε η Γερουσία και όσους άλλους χρειαζόταν και οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να οπλοφορούν.⁸⁶ Αλλά και στην Πελοπόννησο η Γερουσία είχε τη δικαιοδοσία να προσδιορίζει τον αριθμό των ανδρών που έπρεπε να έχει ο καπετάνιος της κάθε επαρχίας σε μια εκστρατεία.⁸⁷

Ως προς τη μισθοδοσία των στρατευμάτων, στην Ανατολική Στερεά την ευθύνη είχε ο Άρειος Πάγος. Κάθε επαρχία μισθοδοτούσε τους στρατιώτες που είχε επιλέξει ο καπετάνιος της κάθε επαρχίας ύστερα από σχετική απόφαση και υπόδειξη του Αρείου Πάγου.⁸⁸ Στη Δυτική Στερεά την ευθύνη εξασφάλισης του μισθού στους στρατιώτες είχε η Γερουσία.⁸⁹ Στην Πελοπόννησο επίσης η Γερουσία είχε επωμιστεί τη μισθοδοσία των καπετάνιων, των στρατηγών και των στρατιωτών.⁹⁰ Ως προς την επιμελητεία, στην Πελοπόννησο και τη Δυτική Στερεά, η Γερουσία εξασφάλιζε τρόφιμα και πολεμοφόδια στους στρατιώτες.⁹¹ Στην Ανατολική Στερεά ο Άρειος Πάγος είχε αναλάβει τον εφοδιασμό των στρατολογουμένων, αλλά υπήρχαν και οι Έφοροι της Πολεμικής που ήταν τα εκτελεστικά όργανα του Αρείου Πάγου στην εφορεία ευθύνης τους. Είχαν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν στους στρατιώτες της επαρχίας τους ζωοτροφές, κανόνια,

⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 71-72. Στην περίπτωση της Ανατολικής Στερεάς η στρατολόγηση γινόταν και από το σύνολο των ανδρών ηλικίας 14-60 ετών οι οποίοι διαιρούνταν σε εικοσιπενταρχίες.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 30.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 121.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 71.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 27-28.

⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 118-119, 122.

⁹¹ Για τη Δυτική Στερεά βλ. στο ίδιο, σ. 30.

όπλα και τα λοιπά αναγκαία πολεμικά εφόδια. Φρόντιζαν επίσης για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των τραυματιών και την κατασκευή μπαρουτιού.⁹²

Τέλος, ως προς τη σχέση με την Εθνική Βουλή, ο Οργανισμός της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος όριζε ότι η Γερουσία θα υποτασσόταν σε όλες τις επιταγές της⁹³. Στην Πελοπόννησο ομοίως η Γερουσία θα υποτασσόταν σε όλα τα νόμιμα προστάγματα της Εθνικής Βουλής. Μέχρι μάλιστα τη σύσταση της κεντρικής κυβέρνησης το βάρος των πολεμικών επιχειρήσεων θα αναλάμβανε η Γερουσία⁹⁴. Στην Ανατολική Στερεά ο Άρειος Πάγος επιδίωκε να έχει τον βασικό λόγο στις αποφάσεις. Ωστόσο, το καταστατικό κείμενο της Νομικής Διάταξης προέβλεπε τη συμπληρωματικότητα στις αποφάσεις ανάμεσα στην Εθνική Βουλή και τον Άρειο Πάγο, σύμφωνα και με τη Βελώνη⁹⁵.

⁹²Στο ίδιο, σ. 102. Για τον εφοδιασμό των στρατολογουμένων ως μία από τις βασικές αρμοδιότητες του Αρείου Πάγου βλ. Βελώνη, *ό.π.*, σ. 182.

⁹³ «Παραδίδει και αυτή λογαριασμόν εις την Εθνικήν Βουλήν κατά τας διορισθησομένας εποχάς» και «Η Γερουσία υποτάσσεται εις όλας τας επιταγάς της Εθνικής Βουλής», βλ. Μάμουκας, *ό.π.*, σ. 27.

⁹⁴Στο ίδιο, σ. 117.

⁹⁵ Βελώνη, *ό.π.*, σ. 181.

2. Οι άτακτοι και τακτικοί στρατιωτικοί σχηματισμοί κατά την περίοδο 1822-1827

2.1 Οι προσπάθειες οργάνωσης του ελληνικού στρατού στα πλαίσια της Α' Εθνοσυνέλευσης το 1822 και το «Τάγμα των Φιλελλήνων».

Η συγκρότηση περιφερειακών διοικήσεων τόσο στην Πελοπόννησο όσο και στη Ρούμελη που συνοδεύτηκε και από την οργάνωση των αντίστοιχων στρατιωτικών οργανισμών σημάδεψε το τέλος του πρώτου επαναστατικού έτους. Στα τέλη του 1821, στην Επίδαυρο, ξεκίνησαν οι διαδικασίες δημιουργίας μιας κεντρικής εθνικής διοίκησης. Η συγκρότηση μιας ενιαίας κυβερνητικής αρχής θα σηματοδοτούσε όχι μόνο την πολιτική ενοποίηση των επαναστατημένων Ελλήνων αλλά και την οργάνωση των πολεμικών επιχειρήσεων από ένα κεντρικό εκτελεστικό όργανο⁹⁶.

Μιλώντας γενικά θα λέγαμε ότι κατά τους προηγούμενους μήνες είχαν διαμορφωθεί δύο αντίθετες μεταξύ τους απόψεις ως προς την οργάνωση και τον συντονισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με την πρώτη, η στρατολόγηση, η δημιουργία και η συντήρηση των ένοπλων σωμάτων αποτελούσε βασική ευθύνη των περιφερειακών Γερουσιών και των αντίστοιχων στρατιωτικών οργανισμών. Κάθε επαρχιακό στρατιωτικό σώμα έπρεπε να ελέγχεται και να συντηρείται από την αντίστοιχη περιφερειακή διοίκηση⁹⁷. Η τάση αυτή υποδήλωνε τη διάθεση για την καλύτερη και πιο αποτελεσματική εξέλιξη των στρατιωτικών ζητημάτων σε τοπικό επίπεδο χωρίς τις παρεμβάσεις μιας εθνικής διοίκησης. Ωστόσο, κατά την ίδια περίοδο, εκφράστηκε και η αντίρροπη τάση. Αυτή της ενοποίησης των στρατιωτικών δυνάμεων και της υπαγωγής τους σε μια κεντρική πολιτική αρχή. Οι υποστηρικτές της δεύτερης αυτής τάσης, με κύριο εκφραστή τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, επιθυμούσαν τόσο την υπαγωγή των τοπικών στρατιωτικών οργανισμών στην εξουσία μιας κεντρικής διοίκησης όσο και την τακτικοποίηση των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων⁹⁸.

⁹⁶ Βλ. Θεοτοκάς Ν.- Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 37-38.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 37-38.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 38 και Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 81.

Στις 9 Ιανουαρίου του 1822 ψηφίστηκε ο πρώτος γενικός στρατιωτικός οργανισμός που ακολούθησε το πρότυπο του γαλλικού στρατιωτικού κώδικα⁹⁹. Καθορίστηκε μια βασική στρατιωτική ιεραρχία στην κορυφή της οποίας βρισκόταν ο στρατηγός. Μετά τον στρατηγό ακολουθούσαν τα υπόλοιπα αξιώματα, όπως του αντιστράτηγου, του χιλίαρχου, του υποχιλίαρχου, του ταξίαρχου, του εκατόνταρχου, του πεντηκόνταρχου και του σημαιοφόρου. Τα αξιώματα αυτά συγκροτούσαν την πρώτη και τη δεύτερη τάξη των αξιωματικών. Η τάξη των υπαξιωματικών απαρτιζόταν από τους εικοσιπεντάρχους και τους δεκάρχους. Ο κάθε στρατηγός και αντιστράτηγος είχε δύο υπασπιστές και ένα γραμματέα από την τάξη των αξιωματικών. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης προβλεπόταν και ο τρόπος οργάνωσης των χιλιαρχιών. Κάθε χιλίαρχος είχε έναν υποχιλίαρχο, έναν ταξίαρχο, δέκα εκατόνταρχους, ένα γιατρό, ένα χειρουργό, ένα φροντιστή, έναν ιερέα. Όλοι αυτοί προέρχονταν από την τάξη των αξιωματικών. Από την άλλη κάθε εκατονταρχία είχε έναν εκατόνταρχο, δύο πεντηκοντάρχους, ένα σημαιοφόρο, τέσσερις εικοσιπεντάρχους, δέκα δεκάρχους και εκατό στρατιώτες. Η εκλογή των αξιωματικών μέχρι το βαθμό του εκατόνταρχου γινόταν από τις επαρχίες κατόπιν απόφασης της κεντρικής κυβέρνησης η οποία επικύρωνε και την εκλογή των υπόλοιπων αξιωματικών¹⁰⁰. Στις δικαιοδοσίες της κυβέρνησης συμπεριλαμβάνονταν η μισθοδοσία των αξιωματικών και υπαξιωματικών, οι προαγωγές και οι αμοιβές. Σύμφωνα με άλλα άρθρα του σχετικού νόμου, η αλληλογραφία των στρατηγών με τη διοίκηση γινόταν μέσω του Υπουργού του Πολέμου, ενώ ο γενικός αρχηγός μιας εκστρατείας μπορούσε να λάβει το αξίωμα του αρχιστράτηγου, ο οποίος, όταν επέστρεφε από την εκστρατεία, διατηρούσε τον τίτλο του εξασφαλίζοντας τον μισθό που αναλογούσε στο αξίωμα του στρατηγού. Αξίζει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με το Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου, τη γενική εποπτεία των στρατιωτικών δυνάμεων είχε ο Υπουργός του Πολέμου, ο οποίος αναγνωριζόταν ως το εκτελεστικό όργανο της κυβέρνησης. Τέλος, συγκροτήθηκε ένα Πολεμικό Συμβούλιο, στο οποίο εκδικάζονταν όλες οι υποθέσεις που αφορούσαν στρατιωτικά αδικήματα. Η εκτέλεση των αποφάσεων γινόταν ύστερα από την

⁹⁹ Για τα σχετικά άρθρα του στρατιωτικού οργανισμού βλ. στα *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αι Εθνικά Συνελεύσεις*, έκδοσις Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, Αθήναι, 1971, τ. Α', σ. 37-38.

¹⁰⁰ Σύμφωνα με τον Απόστολο Δασκαλάκη, οι κατώτεροι αξιωματικοί εκλέγονταν από τους ανώτερους. Ωστόσο, οι ανώτεροι ορίζονταν από τη Διοίκηση ύστερα από επιλογή που έκαναν οι επαρχίες και συγκεκριμένα οι έπαρχοι ή οι έφοροι, οι οποίοι εκλέγονταν από τη Διοίκηση. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η Διοίκηση είχε τον κύριο λόγο για την εκλογή όχι μόνο των ανώτερων αξιωματικών αλλά και των κατώτερων, καθώς και για αυτούς ήταν αναγκαία η επικύρωση από τη Διοίκηση. Βλ. Δασκαλάκης Απ., *ό.π.*, σ. 169-170.

έγκριση της κυβέρνησης. Όλες οι παραπάνω διατάξεις αποσκοπούσαν στο συντονισμό των πολεμικών επιχειρήσεων από μια κεντρική εκτελεστική εξουσία και στον περιορισμό των δικαιοδοσιών που απολάμβαναν έως τότε οι τοπικοί στρατιωτικοί οργανισμοί¹⁰¹.

Οι διατάξεις του παραπάνω στρατιωτικού οργανισμού αποτέλεσαν τη βάση και την αφετηρία των προσπαθειών που κατέβαλε ο Μαυροκορδάτος για να πλήξει τον τοπικισμό των στρατευμάτων. Ο Μαυροκορδάτος προσπάθησε σθεναρά να υπαγάγει τα άτακτα στρατεύματα στον πολιτικό έλεγχο μιας κεντρικής εξουσίας. Απώτερος στόχος του ήταν η δημιουργία ενός ελληνικού τακτικού στρατού που θα στηριζόταν στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Γι' αυτό, εκτός από την προσπάθεια ενοποίησης και κεντρικού ελέγχου των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων επιχείρησε να δημιουργήσει και τακτικό στρατό¹⁰².

Συγκεκριμένα, τον Απρίλιο του 1822, επικυρώθηκε από τον Μαυροκορδάτο ο πρώτος νόμος για τη δημιουργία τακτικού στρατού. Το νομοθετικό πλαίσιο προέβλεπε τον καθορισμό των όπλων, των στρατιωτικών μονάδων, τη διαδικασία της στρατολογίας, τη μισθοδοσία, την τροφοδοσία των στρατευμάτων, την προμήθεια των στρατιωτών με στολή, το σύστημα των προαγωγών και τις αρμοδιότητες του υπουργού των στρατιωτικών. Προβλεπόταν ακόμα να συγκροτηθούν ένα ελαφρύ και βαρύ πεζικό, ένα ιππικό, ένα πεδινό και πολιορκητικό πυροβολικό και ένα σώμα μηχανικού¹⁰³. Καθένα από αυτά τα ένοπλα σώματα θα ήταν οργανωμένο σε σύνταγμα με διαφορετική σύνθεση. Οι στρατιώτες που θα κατατάσσονταν στα σώματα αυτά θα προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές, θα υπηρετούσαν τριετή θητεία και οι προαγωγές θα γίνονταν ύστερα από πρόταση του «Υπουργού του Πολέμου», ο οποίος θα ήταν υπεύθυνος για τις μεταθέσεις των αξιωματικών και των στρατιωτών¹⁰⁴. Πιο αναλυτικά ανάμεσα στα καθήκοντα του Υπουργού του Πολέμου ήταν η έγκριση της μετάθεσης αξιωματικών και στρατιωτών σε

¹⁰¹ Στο ίδιο, σ. 79-80. Βλ. και στο Μάλεσης Δ., *ό.π.*, σ. 36-37. Αλλά και στο Μάμουκας, *Τα κατά την αναγέννηση της Ελλάδος*, τ. 2, σ. 37-40.

¹⁰² Μάλεσης Δ., *ό.π.*, σ. 37-38, Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 227.

¹⁰³ Για τα σχετικά άρθρα που προέβλεπαν τη συγκρότηση των ένοπλων αυτών σωμάτων, βλ. *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, *ό.π.*, σ. 154-156. Για το αρκετά φιλόδοξο σχέδιο του Βουλευτικού να συγκροτήσει στρατιωτικά σώματα, βλ. Μάλεσης Δ., *ό.π.*, σ. 38 και Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 226.

¹⁰⁴ Στο σχετικό άρθρο διαβάζουμε ότι «οι προβιβασμοί και ανταμοιβαί θέλουσι δίδονται παρά της Διοικήσεως διά προβλήματος του Μινίστρου του Πολέμου. Για την κατάταξη στο στρατό ανδρών που προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές και όχι από την ίδια περιοχή στο άρθρο Ε' του νόμου σύμφωνα με το οποίο «θέλουσι διανεμονται μιγάδες εις τα διάφορα σώματα, χωρίς ποτέ να είναι συγκεχωρημένον να σχηματισθή σώμα ξεχωριστόν και συνιστάμενον από κατοίκους ενός μόνου και του αυτού μέρους της Ελλάδος». Το άρθρο αυτό αποσκοπούσε στην άμβλυνση της επιρροής των τοπικών στρατιωτικών αρχηγών και προκρίτων, ώστε να ενισχυθεί η υπακοή σε μια κεντρική κυβέρνηση από την οποία ο στρατός θα δεχόταν τις διαταγές. Βλ. Δημακόπουλος Γ. Δ., *Ο κώδιξ των νόμων της Ελληνικής Επανάστασεως 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία. Τα κείμενα των νόμων*, Ακαδημία Αθηνών, 1966, σ. 71-75.

νέα συντάγματα, η κατάρτιση σχεδίου για τη δημιουργία νέων συνταγμάτων, η επιτήρηση των οπλισμών, η άσκηση εξουσίας στους πολεμικούς φροντιστές που ήταν υπεύθυνοι για την τροφοδοσία και τον πολεμικό εφοδιασμό του στρατού. Τέλος, ο Υπουργός του Πολέμου δεν μπορούσε να προβεί στην εκτέλεση του στρατιωτικού οργανισμού, εφόσον δεν είχε εξασφαλίσει την άδεια της Προσωρινής Διοίκησης ¹⁰⁵. Για κάθε ένοπλο σώμα προβλεπόταν η συμμετοχή επιτηρητών στρατού και πολεμικών φροντιστών που θα είχαν την ευθύνη του εφοδιασμού, ενώ ξένοι αξιωματικοί θα μπορούσαν επίσης να καταταγούν στα σώματα αυτά ¹⁰⁶.

Οι προσπάθειες του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου να οργανώσει τακτικό στρατό συνέπεσαν με τη διαρκή αύξηση του αριθμού των φιλελλήνων οι οποίοι έφταναν στην Ελλάδα, για να ενισχύσουν τις προσπάθειες των Ελλήνων για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού¹⁰⁷. Γάλλοι, Ιταλοί, Γερμανοί, Πολωνοί, Ελβετοί συγκρότησαν το

¹⁰⁵ Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ό.π., σ. 156. Βλ. Ζούβας Π., ό.π., σ. 60.

¹⁰⁶ Για τη δυνατότητα κατάταξης ξένων αξιωματικών και στρατιωτών, βλ. Αρχεία Εθνικής Παλιγγενεσίας, ό.π., σ. 156 «Εις τον στρατόν θέλουσι να είναι δεκτοί οι ξένοι αξιωματικοί και στρατιώτες, αν έχει ανάγκη η Διοίκησης». Τα σχετικά με το νόμο του Απριλίου του 1822, βλ. και Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Η ιστορία της οργάνωσης του ελληνικού στρατού 1821-1954*, Έκδοση Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, Αθήνα, 2005, σ. 3-4.

¹⁰⁷ Για το κίνημα του φιλελληνισμού βλ. Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, τ. 5, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 568-607, StClairWilliam., ...και πάλι μια Ελεύθερη Ελλάδα! Οι φιλέλληνες στον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας, μτφ. Γιώργος Μπλάνας, Γκοβόστη, Αθήνα, 2022, Δρούλια Λουκία, «Ο φιλελληνισμός από το 1821 ως το 1823», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, σ. 314-323, Δρούλια Λουκία, «Στροφή του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος προς τον Ελληνισμό», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, σ. 360-365, Δρούλια Λουκία, «Ο φιλελληνισμός. Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα», στο : Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του νέου ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 267-286, Παναρίτη Παναγιώτα, «Ο φιλελληνισμός κατά τη διάρκεια του Αγώνα της ανεξαρτησίας», στο *1821. Η Επανάσταση των Ελλήνων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2021, σ. 193-223, Καρακατσούλη Άννα., «Μαχητές της ελευθερίας» και *1821. Η Ελληνική Επανάσταση στη διεθνή της διάσταση*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, Μαζαράκης-Αινιάν Ιωάννης, *Φιλελληνικά, 1821-1831*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδας, Αθήνα, 1975, Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Ευρωπαίοι φιλέλληνες παρατηρητές και τεχνοκράτες στην επαναστατημένη Ελλάδα και στο ελληνικό βασίλειο, 1821-1843*, Αντ. Σταμούλης, Αθήνα, 2008. Για τον φιλελληνισμό στην Ελβετία βλ. KonstadinosMaras, *Philhellenismus. EinefruehformEuropaeischerintegration*, Koenigshausen&Neumann, Βυρτζμπουργκ, 2012, σ. 89-96, Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Σχέσεις Ελλήνων και Ελβετών φιλελλήνων κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Συμβολή στην ιστορία του ελβετικού φιλελληνισμού*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1975. Για τους φιλέλληνες στις γερμανόφωνες χώρες βλ. Quack-EustathiadesRegine, *DerDeutschePhilhellenismuswahrenddesgriechischenfreiheitskampfes*, 1821-1827, OldenbourgWissenschaftsverlag, Μόναχο, 1984. Για τους φιλέλληνες στην Πολωνία βλ. Βαρβούνης Μιλτιάδης, «Πολωνοί εθελοντές στην Ελληνική Επανάσταση. Μια άγνωστη πτυχή του φιλελληνισμού», *Ιστορικά Θέματα*, 23, 2003, σ. 16-25. Για τους Ιταλούς φιλέλληνες βλ. Μπίρταχας Στάθης, «Εκφάνσεις του ιταλικού φιλελληνισμού κατά τη δεκαετία του 1820», στο: Άννα Β. Μανδύλαρά, Γιώργος Β. Νικολάου, Λάμπρος Φλιτούρης & Νικόλαος Αναστασόπουλος (επιμ.), *Φιλελληνισμός. Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2015, σ. 373-391. Για τους Ισπανούς φιλέλληνες βλ. Βαγενάς Θάνος, «Ο ισπανικός φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση», *Φιλελληνικά*, Ιανουάριος- Μάρτιος 1955, σ. 5-34. Για τον φιλελληνισμό στη Σουηδία βλ. WikenErik, «Η συμβολή της Σουηδίας στην Ελληνική Επανάσταση», *Νέα Εστία*, 44.512, 1948, σ. 1329-1333. Για τον

«Τάγμα των Φιλελλήνων» που συστάθηκε ύστερα από εισήγηση του Υπουργού του Πολέμου, Ιωάννη Κωλέττη, τον Απρίλιο του 1822, την οποία επικύρωσε το Εκτελεστικό, αφού τη διαβίβασε στο Βουλευτικό για την ψήφισή της¹⁰⁸. Σύμφωνα με το άρθρο 11 του κώδικα των νόμων που θέσπισε το Βουλευτικό και επικύρωσε το Εκτελεστικό, όλοι οι ξένοι αξιωματικοί που βρίσκονταν στην ελληνική επικράτεια, θα μπορούσαν να συγκροτήσουν ένα τάγμα, το οποίο θα ονομαζόταν «Τάγμα των Φιλελλήνων»¹⁰⁹. Αποστολή του τάγματος ήταν τα μέλη του να συνεισφέρουν στα πεδία των μαχών για την απελευθέρωση της Ελλάδας. Οι εθελοντές που ήταν προηγουμένως αξιωματικοί μπορούσαν να διατηρούν τους βαθμούς που είχαν και να προμηθεύονται τα ίδια τρόφιμα και τον ίδιο μισθό με τους εν ενεργεία αξιωματικούς που συγκροτούσαν το πρώτο σύνταγμα του βαρέος πεζικού¹¹⁰. Στη σχετική νομοθεσία υπήρχε και πρόβλεψη για το χρονικό έτος πληρωμής του μισθού και την ενδυμασία που θα καθόριζε ο Υπουργός του Πολέμου με απαραίτητη προϋπόθεση την έγκριση της Διοίκησης. Η Διοίκηση θα όριζε τον αρχηγό του τάγματος, ενώ θα διοριζόταν μια επιτροπή που θα εκλεγόταν από τους ίδιους τους αξιωματικούς, με πρόεδρο τον Υπουργό του Πολέμου. Στο τάγμα αυτό θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν και όσοι Έλληνες ήθελαν, έχοντας το βαθμό του λοχαγού¹¹¹. Όλοι αυτοί που συγκρότησαν το «Τάγμα των Φιλελλήνων» θα αποτελούσαν τη βάση της στελέχωσης του μελλοντικού τακτικού στρατού¹¹².

φιλελληνισμό στη Δανία βλ. Παπανικολάου-Κρίστενσεν Αριστέα, *Το φιλελληνικό κίνημα στη Δανία*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδας, Αθήνα, 2010.

¹⁰⁸ Για τη σύσταση του «Τάγματος των Φιλελλήνων» βλ. Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, *ό.π.*, σ. 159-160. Βλ. και Ζούβας Π., *ό.π.*, σ. 90.

¹⁰⁹ Για το «Τάγμα των Φιλελλήνων» βλ. στα Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, *ό.π.*, σ. 159, «όλοι οι ξένοι αξιωματικοί παντός οπλισμού, ευρισκόμενοι εις την Επικράτειαν της Ελλάδος, να οργανισθώσιν εις ένα τάγμα, το οποίον να ονομάζεται τάγμα των Φιλελλήνων, ως αφιερωμένον εις την ελευθερίαν της Ελλάδος». Βλ. και Ζούβας, *ό.π.*, σ. 92, Βυζάντιος Χ., *ό.π.*, σ. 81, 335-336, Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του νέου ελληνισμού...ό.π.*, σ. 637-641, 777-792, ElsterJohannDaniel, *Το Τάγμα των Φιλελλήνων. Η ίδρυση, η εκστρατεία και η καταστροφή του. Από το ημερολόγιο του JohannDanielElster, τέως ιατρού- συνταγματάρχη του τάγματος*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδας, Αθήνα, 2010. Ειδική αναφορά στο «Τάγμα των Φιλελλήνων» κάνει και ο StClair. Βλ. StClair, *...ό.π.*, σ. 165-176.

¹¹⁰ Σχετικά με τη μισθοδοσία «ο μισθός θέλει πληρώνεσθαι εις το τέλος εκάστου μηνός, το εν τρίτον εις μετρητά, τα δε λοιπά εις γραμμάτια προς το κοινόν ταμείον, πληρωτέα μετά εξαμηνίαν». Βλ. Ζούβας, *ό.π.*, σ. 92. Τα μέλη του φιλελληνικού τάγματος θα μισθοδοτούνταν βάσει του μισθολογίου του γαλλικού στρατού, ύστερα από τη μετατροπή των φράγκων σε τουρκικά γρόσια τα οποία αντιπροσώπευαν την αξία του γαλλικού φράγκου. Ωστόσο, εξαιτίας της έλλειψης χρηματικών πόρων, αποφασίστηκε η καταβολή σε αυτούς του ενός τρίτου μόνο του μισθού τους, ενώ το υπόλοιπο θα παρεχόταν σε γραμμάτια που θα εξαργυρώνονταν ή θα ανταλλάσσονταν με εθνικές γαίες μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας. Βλ. *στο ίδιο*, σ. 100.

¹¹¹ Τα σχετικά άρθρα για τη συγκρότηση του « Τάγματος των Φιλελλήνων» στα Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, *ό.π.*, σ. 159-160. Μάλιστα σύμφωνα με το άρθρο 1404 προβλεπόταν η κατάρτιση πίνακα στον οποίο θα παρουσιάζονταν όλα τα ονόματα των λοχαγών, των υπολοχαγών, των εθελοντών, των αξιωματικών τόσο του πρώτου λόχου όσο και του δεύτερου λόχου. Μάλιστα συνταγματάρχης

Ως προς τη στελέχωση του τάγματος αυτού γενικός διοικητής ήταν ο Ιταλός συνταγματάρχης Dania. Επικεφαλής του ενός λόχου από τον οποίο απαρτιζόταν ορίστηκε ο Ελβετός υπολοχαγός Chevallier, ενώ του δεύτερου λόχου ο Πολωνός Mirziewsky¹¹³. Συγκροτήθηκε και ένα ορεινό πυροβολικό με διοικητή το Γάλλο Voutier. Το «Τάγμα των Φιλελλήνων» μαζί με το σύνταγμα του Tarella, Ιταλού συνταγματάρχη, ένα σώμα Επτανήσιων με επικεφαλής τον Σπυρίδωνα Πανά και ορισμένα σώματα ατάκτων υπό τη γενική αρχηγία του Μαυροκορδάτου και με στρατηγό τον Normann, που ήταν αρχηγός του γενικού επιτελείου, συμμετείχαν στη μάχη του Πέτα, τον Ιούλιο του 1822. Εκεί γνώρισαν τη συντριπτική ήττα από τα οθωμανικά στρατεύματα γεγονός που συνέβαλε στη διάλυση του τάγματος παρά την προσωρινή ανασύνταξή του με αρχηγό τον DeGubernati¹¹⁴.

Δεν ήταν όμως μόνο η ήττα στο Πέτα ο λόγος διάλυσης του «Τάγματος των Φιλελλήνων». Η διάψευση των προσδοκιών που είχαν καλλιεργηθεί στις τάξεις των Φιλελλήνων, η ανεπαρκής δυνατότητα ικανοποίησης των προσωπικών τους φιλοδοξιών, η απογοήτευση για την ελλιπή στρατιωτική τους αποκατάσταση, η αδυναμία κατανόησης του ελληνικού τρόπου ζωής και σκέψης, οι αντίξοες συνθήκες διαβίωσης, η ελλιπής στήριξη από την κεντρική διοίκηση, η εχθρική διάθεση των γηγενών απέναντί τους αλλά και η διαφορετική θεώρηση ως προς την πολεμική τακτική που έπρεπε να ακολουθηθεί για να έχει επιτυχία η Επανάσταση συνιστούν το πλέγμα των παραγόντων που απογοήτευσαν τους φιλέλληνες σε βαθμό που αρκετοί αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την επαναστατημένη Ελλάδα και άλλοι να δημοσιεύσουν μαρτυρίες αρνητικές για τους Έλληνες και την Ελληνική Επανάσταση¹¹⁵.

του τάγματος θα ήταν ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος τον οποίο είχαν ζητήσει τα μέλη της επιτροπής. Βλ. Αρχαία Ελληνική Παλιγγενεσία, *ό.π.*, σ. 380-381.

¹¹² Ζούβας Π. Δ., *ό.π.*, σ. 89 « Ούτοι απετέλεσαν το φυτώριον των στελεχών του μέλλοντος τακτικού στρατού του Έθνους και υπήρξαν οι πυρήνες του εκπολιτισμού της χώρας».

¹¹³ « Του ενός των λόχων τούτων συγκειμένου εκ Γερμανών κυρίως και Πολωνών ηγείτο ο Πολωνός υπολοχαγός Μιρζεύσκη, του δε ετέρου εκ Γάλλων και Ιταλών, ο Ελβετός υπολοχαγός Λουδοβίκος Σεβαλλιέ. Αμφοτέρων δε των λόχων διοικητής ετοποθετείτο ο εκ Πεδεμοντίου ηρωικός αντισυνταγματάρχης Δάνια απόμαχος των Ναπολεοντείων πολέμων, ταγματάρχης του 12 Συντάγματος των δραγόνων , τον οποίον προήγαγον διά του υπ' αριθ 112 διατάγματος περί προαγωγής αξιωματικών Φιλελλήνων εις συνταγματάρχην». Βλ. *στο ίδιο*, σ. 95.

¹¹⁴ Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 83, Μαλέσης, *ό.π.*, σ. 38, 40, ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 4-5 , Ζούβας, *ό.π.*, σ. 95, Παναρίτη Π., *ό.π.* σ. 210.

¹¹⁵ Για τους λόγους απογοήτευσης των Φιλελλήνων, βλ. Παναρίτη Π., *ό.π.*, σ. 211-212. Η αντιπαράθεση για την πολεμική τακτική που έπρεπε να υιοθετηθεί κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων μπορεί να ερμηνευθεί στα πλαίσια του διλήμματος τακτικός ή άτακτος στρατός. Οι φιλέλληνες αντιλαμβάνονταν τη σημασία ίδρυσης ενός ελληνικού τακτικού στρατού που θα πολεμούσε ακολουθώντας την τακτική

Παρά τη συγκρότηση κεντρικής Διοίκησης, τη δημιουργία αρμόδιου υπουργείου και τη δημοσίευση του γενικού στρατιωτικού οργανισμού το 1822, στην Α' Εθνοσυνέλευση αποφασίστηκε επίσης η διατήρηση των περιφερειακών διοικήσεων/ Γερουσιών και των αντίστοιχων στρατιωτικών οργανισμών. Ο τοπικιστικός χαρακτήρας των οργανισμών ενίσχυε την απροθυμία των τοπικών πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών να συμμορφωθούν με τις εντολές της κεντρικής διοίκησης. Έτσι, μπορεί να σημειώθηκαν θετικές εξελίξεις στο εγχείρημα να συσταθεί κεντρική διοίκηση, αλλά ουσιαστικά η θέση των τοπικών οργανισμών θα αποδυναμωνόταν οριστικά και αμετάκλητα τον Απρίλιο του 1823 στα πλαίσια των εργασιών της Β' Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος. Μόνο τότε καταργήθηκαν οι τοπικοί στρατιωτικοί οργανισμοί και οι περιφερειακές διοικήσεις¹¹⁶.

Για να ερμηνευθεί πληρέστερα η άκαρπη προσπάθεια της εθνικής κυβέρνησης να ελέγξει πολιτικά και στρατιωτικά τις επαναστατημένες περιοχές της Πελοποννήσου και της Ρούμελης στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, είναι αναγκαία η διερεύνηση της σχέσης των στρατιωτικών αρχηγών τόσο με τις τοπικές πολιτικές αρχές όσο και με την εθνική κυβέρνηση¹¹⁷. Τα πελοποννησιακά στρατεύματα θεωρούσαν άρρηκτα συνδεδεμένες τις στρατιωτικές εξελίξεις στην Πελοπόννησο με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στις άλλες επαναστατημένες ελληνικές περιοχές. Δεν είναι τυχαίο ότι η Πελοποννησιακή Γερουσία έστειλε ενισχύσεις στη Ρούμελη, συνεισφέροντας στις στρατιωτικές επιχειρήσεις που οργάνωσε εκεί η Διοίκηση. Ενδεικτική ήταν η συμμετοχή πελοποννησιακών στρατευμάτων στην πολιορκία του Μεσολογγίου, το φθινόπωρο του 1822. Το γεγονός αυτό όμως δεν συνεπαγόταν την πειθαρχία και την τυφλή υπακοή των στρατιωτικών αρχηγών στις εντολές της Διοίκησης. Δεν άργησαν να σημειωθούν συγκρούσεις ανάμεσα στη Γερουσία και στους στρατιωτικούς αρχηγούς με αφορμή διαφωνίες για στοιχειώδη στρατιωτικά ζητήματα όπως οι αρμοδιότητες του αρχιστράτηγου, ο αριθμός των στρατολογούμενων ανδρών και οι επικεφαλής των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, η τάση της κεντρικής Διοίκησης να αλλάζει τις αποφάσεις της

τωνμεγάλων ευρωπαϊκών στρατών. Αρνούνταν τη χρησιμότητα της τακτικής του άτακτου πολέμου, δηλαδή του ανταρτοπόλεμου, η οποία θεωρούσαν ότι μόνο προσωρινά οφέλη θα είχε. Αντίθετα, οι ντόπιοι οπλαρχηγοί ήταν μυημένοι στον άτακτο τρόπο πολέμου και δεν ήθελαν τη σύσταση ενός τακτικού στρατού, διότι αυτή η εξέλιξη θα σηματοδοτούσε την απώλεια της δικής τους δυναμικής, αφού δεν θα καθόριζαν οι ίδιοι τον πολεμικό σχεδιασμό. Για τις δύο αυτές αντίρροπες τάσεις, βλ. Θεοτοκάς- Τζάκης, *ό.π.*, σ. 45-46 αλλά και Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 223-225.

¹¹⁶ Δασκαλάκης Απ. Β., *ό.π.*, σ. 179-183.

¹¹⁷ Για τις αιτίες που δεν τελεσφόρησαν οι προσπάθειες οργάνωσης του στρατού και οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις κατά το δεύτερο έτος της Επανάστασης, βλ. Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 82-84, Θεοτοκάς- Τζάκης, *ό.π.*, σ. 39 και Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 228-230.

Πελοποννησιακής Γερουσίας, σε συνδυασμό με τη σημαντική στρατιωτική και πολιτική επιρροή του Κολοκοτρώνη μετά τη νίκη του επί του Δράμαλη αλλά και αργότερα μετά τη Β' Εθνοσυνέλευση, με την ανάληψη της προεδρίας του Εκτελεστικού, απέτρεψαν την άμεση εφαρμογή στην Πελοπόννησο των διατάξεων του γενικού στρατιωτικού οργανισμού¹¹⁸.

Από την άλλη πλευρά, στη Ρούμελη, παρά την τυπική κατάργηση των αρματολικιών, δεν κατέστη εφικτή η οργάνωση του πολέμου όχι μόνο σε κεντρικό αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο. Η ισχυρή αρματολική παράδοση που υπήρχε κυρίως στη Δυτική Στερεά δεν επέτρεπε την υπαγωγή των αρματολών στον πολιτικό έλεγχο μιας συγκεντρωτικά οργανωμένης εθνικής Διοίκησης, περιφερειακής και κεντρικής. Κάθε προσπάθεια στρατιωτικής οργάνωσης προσέκρουε στις αλληλοσυγκρουόμενες προσωπικές φιλοδοξίες των οπλαρχηγών και στον ολοένα και εντεινόμενο μεταξύ τους ανταγωνισμό για τον έλεγχο και τη διεύρυνση της επιρροής τους στα αρματολίκια όπου πολεμούσαν. Έτσι, ακόμα και αν σε αρκετές περιπτώσεις οι οπλαρχηγοί συμμετείχαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, τα προσωπικά τους συμφέροντα δεν συμπορεύονταν πάντοτε με τον κεντρικό στρατιωτικό σχεδιασμό και έτσι δεν ανταποκρίνονταν θετικά στα σχέδια της Διοίκησης για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που έπρεπε να οργανωθούν. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες τα πολιτικά και στρατιωτικά ερείσματα της κεντρικής Διοίκησης στη Ρούμελη ήταν ισχνά με αποτέλεσμα τα άτακτα στρατεύματα να πολεμούν όποτε και όπου ήθελαν χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις αποφάσεις και τις εντολές της Διοίκησης¹¹⁹.

2.2 Οι εξελίξεις στην οργάνωση του στρατού κατά την περίοδο της Β' Εθνοσυνέλευσης του Άστρους (1823)

Είδαμε παραπάνω ότι μετά την Α' Εθνοσυνέλευση η στρατιωτική δράση δεν ήταν αποκλειστικά ευθύνη της κεντρικής διοίκησης, αλλά είχαν σημαντικό λόγο οι τοπικοί ή περιφερειακοί οργανισμοί που είχαν συσταθεί στην Πελοπόννησο και στη Ρούμελη¹²⁰.

¹¹⁸ Για τη σχέση της Πελοποννησιακής Γερουσίας με την κεντρική διοίκηση και του στρατιωτικού οργανισμού της Πελοποννήσου με τον κεντρικό στρατιωτικό οργανισμό, βλ. Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 86-91 και Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 214-215.

¹¹⁹ Για τη σχέση των Γερουσιών της Δυτικής και Ανατολικής Στερεάς με τον γενικό στρατιωτικό οργανισμό, βλ. Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 91-94 και Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 216-217. Και στο Μαλέσης Δημ., *ό.π.*, σ. 35,42.

¹²⁰ Βλ. Κρεμμυδάς Β., *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Τεκμήρια, αναψηλαφήσεις, ερμηνείες*, Gutenberg, Αθήνα, 2016, σ. 151-152.

Ωστόσο, στη διάρκεια της Β' Εθνοσυνέλευσης που πραγματοποιήθηκε στο Άστρος της Κυνουρίας, καταργήθηκαν οι περιφερειακές διοικήσεις και η κεντρική κυβέρνηση ανέλαβε η ίδια τη στρατολόγηση και το συντονισμό των πολεμικών επιχειρήσεων σε όλη την επαναστατημένη Ελλάδα¹²¹. Καταργήθηκε επίσης το αξίωμα του αρχιστράτηγου που είχε αποδοθεί στον Κολοκοτρώνη από τη Γερουσία μετά τη νίκη του επί του Δράμαλη ¹²².

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις της Β' Εθνοσυνέλευσης που ελήφθησαν στις 29 Μαρτίου 1823, καθιερώθηκε ο τίτλος του αρχιστράτηγου και του ναυάρχου που θα ήταν είτε γενικός της Ελλάδας είτε μερικός της Πελοποννήσου, της Ανατολικής ή της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας. Ο τίτλος αυτός απονεμόταν από τη Διοίκηση σε συγκεκριμένο στρατιωτικό που τον θεωρούσε ικανό να ηγηθεί μιας σημαντικής εκστρατείας. Λαμβάνονταν επίσης υπόψη οι στρατιωτικοί οργανισμοί της ξηράς και της θάλασσας της Γαλλίας, της Αμερικής και άλλων ευρωπαϊκών κρατών με την προϋπόθεση της προσαρμογής τους στη στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε στην επαναστατημένη Ελλάδα. Σύμφωνα με την τέταρτη παράγραφο των σχετικών αποφάσεων, το Υπουργείο Στρατιωτικών θα διευθυνόταν από τρεις αξιωματικούς, έναν από τη Στερεά Ελλάδα, έναν από την Πελοπόννησο και έναν από τη Μάνη. Συγχρόνως, το αντίστοιχο Υπουργείο των Ναυτικών θα διευθυνόταν από μια τριμελή επιτροπή, τα μέλη της οποίας θα προέρχονταν από την Ύδρα, τις Σπέτσες και τα Ψαρά¹²³.

Παρά τις παραπάνω αποφάσεις της Β' Εθνοσυνέλευσης και κυρίως την κατάργηση των περιφερειακών διοικήσεων, η κεντρική Διοίκηση στην προσπάθειά της για άσκηση ενός καθολικού στρατιωτικού ελέγχου, βρέθηκε αντιμέτωπη και με την έντονα αρνητική στάση των Ρουμελιωτών οπλαρχηγών. Ήδη από το 1822 αλλά και το 1823, οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί δεν δέχονταν την υπαγωγή τους στο στρατιωτικό έλεγχο της Διοίκησης.

¹²¹ Ο Βακαλόπουλος γράφει ότι με την κατάργηση των περιφερειακών πολιτικών αρχών θα ενδυναμωνόταν το κύρος της κεντρικής κυβέρνησης και θα δεχόταν σημαντικό πλήγμα η Πελοποννησιακή Γερουσία. Εξάλλου, οι δύο Γερουσίες της Ανατολικής και Δυτικής Στερεάς Ελλάδας είχαν ήδη διαλυθεί. Βλ. Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, 8 τόμ., Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 1982, τόμ. Στ', σ. 390-391. Για την απαίτηση της κεντρικής διοίκησης να στρατολογεί και να συντονίζει τη στρατιωτική δράση στην επαναστατημένη Ελλάδα, βλ. Herring G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τόμ. Α', ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2008, σ. 86. Για τη συγκατάθεση οπλαρχηγών και πολιτικών να διαλυθούν οι περιφερειακοί οργανισμοί, βλ. *Στο ίδιο*, σ. 88. Για τη διάλυση των περιφερειακών διοικήσεων βλ. και στο Μάμουκας..., *ό.π.*, σ. 98 «όλοι αι μερικά Διοικήσεις να καταλυθώσιν εις το εξής, και αμέσως από την εθνικήν Διοίκησιν να εξαρτώνται οι διάφοροι λαοί της Ελλάδος».

¹²² Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού...*, *ό.π.*, σ. 391.

¹²³ Για τις αποφάσεις τις Β' Εθνοσυνέλευσης ως προς τα στρατιωτικά ζητήματα βλ. Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, 1821-1832. Αι Εθνικά Συνελεύσεις, τ.1, Α' Εν Επιδαύρω, Β' Εν Άστρει, Γ' Εν Επιδαύρω, Εν Ερμιόνη και Τροιζήνι κατ' επανάληψιν, Έκδοσις Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, Αθήναι, 1971, σ. 67-68. Βλ. και στο Μάμουκας...τ.2, *ό.π.*, σ. 85-86.

Αρνούνταν να υπακούν στις στρατιωτικές της διαταγές και να συμβαδίζουν με τις προτεραιότητες και τα σχέδια που η ίδια έθετε. Ωστόσο, η συνθήκη αυτή έμελλε να αλλάξει το 1823 με την αξιοποίηση από τη Διοίκηση των προσφύγων Σουλιωτών οπλαρχηγών. Οι Σουλιώτες ήταν δεκτικοί να υπακούν στο στρατιωτικό σχεδιασμό της Διοίκησης και να αναλαμβάνουν αξιώματα και ρόλους στις πολεμικές επιχειρήσεις που η ίδια σχεδίαζε. Η θετική αυτή στάση των Σουλιωτών επέδρασε καταλυτικά στις σχέσεις των υπόλοιπων Ρουμελιωτών οπλαρχηγών με τη Διοίκηση και αποτέλεσε τον προάγγελο συγκρότησης των στρατιωτικών μηχανισμών της Διοίκησης. Η τελευταία μπορούσε να υλοποιεί τα στρατιωτικά της σχέδια με τη βοήθεια των Σουλιωτών οπλαρχηγών αδιαφορώντας για την απροθυμία των υπόλοιπων οπλαρχηγών να συμμετέχουν σε αυτά. Από την άλλη, η εξέλιξη αυτή θα ωθούσε τους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς στη συνειδητοποίηση της ανάγκης να συνδέσουν τις προσωπικές τους φιλοδοξίες με τον κεντρικό στρατιωτικό σχεδιασμό της Διοίκησης¹²⁴

2.3. Οι προσπάθειες ανασύστασης του τακτικού στρατού από το 1824 έως την άνοιξη του 1825.

Το 1823 η επαναστατημένη Ελλάδα αντιμετώπιζε σημαντικές οικονομικές δυσκολίες που δεν επέτρεπαν την ανασύσταση και την οργάνωση του τακτικού στρατού. Ωστόσο, η σύναψη των επαναστατικών δανείων τόσο το 1824 όσο και το 1825 στην Αγγλία ενίσχυσε τα οικονομικά του επαναστατημένου έθνους και διαμόρφωσε τις κατάλληλες συνθήκες προκειμένου να ανασυσταθεί ο τακτικός στρατός. Τον Ιούλιο του 1824, με νομοθετική πρωτοβουλία της κυβέρνησης Κουντουριώτη συστάθηκε ένα τακτικό σώμα με επικεφαλής τον Παναγιώτη Ρόδιο, που εκείνη την περίοδο ήταν Γενικός Γραμματέας του Εκτελεστικού¹²⁵. Με την ανάληψη των καθηκόντων του ο συνταγματάρχης Παναγιώτης

¹²⁴ Τζάκης Δ., ό.π., σ. 217-219.

¹²⁵ «Εξ αρχής της συστάσεως του τακτικού εις Κόρινθον ο κύριος Παναγ. Γ. Ρόδιος...ωνομάσθη Προσωρινός Γενικός Γραμματεὺς του Εκτελεστικού Σώματος... αφού και το τακτικόν συσταίνεται, το Εκτελεστικόν Σώμα εις ανταμοιβήν των ὀνων του ἐνέκρινε ν προβιβασθῇ συνταγματάρχης...». Βλ. *Αρχεὶα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. 1821-1832. «Αὐτὰ Ἐγγραφα» Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου*, τ.2 . Εκτελεστικόν, Βιβλιοθήκη της Βουλῆς των Ἑλλήνων, Αθήνα, 1977, σ. 404. Το τακτικὸν σώμα του 1822 εἶχε διασπαστεῖ σε δύο τάγματα. Επικεφαλῆς του Α' τάγματος ἦταν ο Ρόδιος, στο Β' τάγμα επικεφαλῆς ἦταν ο DeGubernati. Βλ. Μιτζέλος Θ.Σ., ό.π., σ. 163. Καὶ στο Βυζάντιος..., ό.π., σ. 105, 107. Για το τεταμένο κλίμα στις τάξεις του τακτικού στρατού μας ἐξηγεί ο Δημήτρης Μαλέσης. Συγκεκριμένα, το 1823 ἐκδηλώθηκε σημαντικὴ διαφωνία ἀνάμεσα στον διοικητὴ Γκυβερνάντι καὶ τον ταγματάρχη Παναγιώτη Ρόδιο ὕστερα ἀπὸ αἴτημα του τελευταίου νὰ ἀναλάβει ο ἴδιος τὴ διοίκηση του τακτικού στρατού. Το αἴτημα του Ρόδιου ἐγινε ἀποδεκτὸ γεγονός που προκάλεσε τὴ δυσφορία του Ἰταλοῦ φιλέλληνα στρατιωτικού καὶ ἐν τέλει τὴν παραίτησή του. Βέβαια, καὶ ο ἴδιος ο Ρόδιος ἐξαιτίας των οικονομικῶν δυσκολιών παραιτήθηκε. Βλ. Μαλέσης Δ., ό.π., σ. 49-50

Ρόδιος υπέβαλε στην κεντρική διοίκηση ένα υπόμνημα στο οποίο παρουσίαζε τις ιδέες του για τον τακτικό στρατό¹²⁶. Συγχρόνως, συνέταξε και ένα σχέδιο που είχε τίτλο «Γυμνάσιον Τάγματος»¹²⁷. Σχηματίστηκε, λοιπόν, ένα τάγμα από 500 άνδρες. Το σύνταγμα αυτό αποτελούνταν από 4 λόχους πεζικού, ένα λόχο Ευζώνων και ένα λόχο Επίλεκτων¹²⁸. Στο τακτικό αυτό σώμα κλήθηκαν να υπηρετήσουν αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και στρατιώτες που είχαν υπηρετήσει και παλαιότερα στον τακτικό στρατό. Μετά την κατάταξή τους θα έπαιρναν το αξίωμα που είχαν και παλαιότερα, ενώ προμηθεύτηκαν την ίδια στολή, ομοίομορφο οπλισμό, διατροφή και μισθό¹²⁹. Στο κάλεσμα αυτό εκτός από παλιά στελέχη του τακτικού στρατού ανταποκρίθηκαν και αρκετοί νέοι εθελοντές¹³⁰. Η στρατιωτική δράση του σώματος αυτού υπήρξε περιορισμένη και αντιμετώπισε πολλά προβλήματα με σημαντικότερο την αναβλητική πολιτική στο ζήτημα της συντήρησής του. Η καθυστέρηση προμήθειας των ανδρών με τρόφιμα και μισθό απογοήτευε τους άνδρες του Ρόδιου. Ωστόσο, τα προβλήματα αντιμετωπίστηκαν με την παραχώρηση στον Ρόδιο επαρκούς ποσότητας ομολογιών από τα εθνικά έσοδα¹³¹. Την ίδια εποχή συστάθηκε και ένα σώμα πυροβολικού που υπάκουε στις διαταγές του Γάλλου Voutier¹³².

2.4. Το τακτικό σώμα του Φαβιέρου

Οι προσπάθειες της κεντρικής Διοίκησης να οργανώσει έναν ισχυρό τακτικό στρατό και να ενοποιήσει όλες τις στρατιωτικές δυνάμεις του επαναστατημένου έθνους εντάθηκαν και συστηματοποιήθηκαν την άνοιξη του 1825. Υποστηρίχθηκε ότι τα άτακτα σώματα δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα αιγυπτιακά στρατεύματα του Ιμπραήμ που καθοδηγούνταν μεταξύ άλλων και από Ευρωπαίους αξιωματικούς. Έτσι, στο

¹²⁶ Αναλυτικά τις προτάσεις του Π. Ρόδιου για τον τακτικό στρατό βλ. στο Σαβοριανάκης Π., *Ο Παναγιώτης Ρόδιος και η εποχή του (1789-1851)*. «Αποχαιρετήσας τον Ασκληπιόν αφοσιώθη εις τον Άρην», Διεθνές Κέντρο Μεταφραστών και Λογοτεχνών Ρόδου, Σαββάλας, Αθήνα, 2003 σ. 242-243.

¹²⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ..., ό.π., σ. 5.

¹²⁸ Πρβλ. στο ίδιο, σ. 5 όπως και Μιτζέλος Θ., ό.π., σ. 38.

¹²⁹ Βυζάντιος, ό.π., σ. 105-106, Μαλέσης Δ., ό.π., σ. 50.

¹³⁰ Η στρατολόγηση στο σώμα του Ρόδιου γινόταν εθελοντικά. Ναι μεν υπήρξαν αρκετοί που ανταποκρίθηκαν θετικά στην πρόσκληση για κατάταξη, αλλά οι περισσότεροι ήταν επιφυλακτικοί και προτιμούσαν την κατάταξη στα άτακτα σώματα. Το μεγαλύτερο οικονομικό όφελος λόγω της αρπαγής των λαφύρων και η μεγάλη επίδραση που ασκούσαν οι οπλαρχηγοί συνέτειναν στο κλίμα καχυποψίας απέναντι στον τακτικό στρατό. Εξάλλου, ο τακτικός στρατός ήταν κάτι το ανοίκειο και το άγνωστο για την τοπική κοινωνία. Βλ. Μιτζέλος Θ., ό.π., σ. 92. Για την άφιξη των νέων εθελοντών πβλ. Μαλέσης Δ. ό.π., σ. 50 και Βυζάντιος, ό.π., σ. 106.

¹³¹ Βυζάντιος, ό.π., σ. 106-107.

¹³² Στο ίδιο, σ. 107. Πρβλ. Μιτζέλος Θ., ό.π., σ. 38, ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 5, Μαλέσης Δ., ό.π., σ. 51.

εσωτερικό της Διοίκησης κυριάρχησε η σκέψη της ανασυγκρότησης του τακτικού στρατού, η οποία θα στηριζόταν σε τρεις άξονες.¹³³ Ο πρώτος θα ήταν η δημιουργία τακτικών σωμάτων απαρτιζόμενων από Ευρωπαίους και Αμερικανούς στρατιώτες η συντήρηση των οποίων θα εξασφαλιζόταν μέσω της σύναψης νέων δανείων. Ο δεύτερος θα ήταν η ανασύσταση του ήδη υπάρχοντος τακτικού σώματος επικεφαλής του οποίου θα οριζόταν ο Γάλλος συνταγματάρχης Φαβιέρος και η επάνδρωσή του θα εξασφαλιζόταν μέσω της στρατολογίας¹³⁴. Ο τρίτος άξονας ήταν ο μετασχηματισμός των ατάκτων σε τακτικό στρατό¹³⁵.

Η εφαρμογή του νόμου «περί στρατολογίας» που είχε ψηφιστεί το Μάιο του 1825¹³⁶ και η ανάθεση στο Φαβιέρο της αρχηγίας του τακτικού σώματος ύστερα από το διάστημα της ηγεσίας του Ρόδιου συνέβαλαν σημαντικά στην αύξηση του τακτικού στρατού¹³⁷. Ο Φαβιέρος για να ενισχύσει την εφαρμογή του νόμου «Περί απογραφής», προχώρησε στην έκδοση διακηρύξεων τον Οκτώβριο του 1825 προσκαλώντας όσους κατοίκους ήθελαν να καταταγούν. Δεν δίστασε να δώσει και οδηγίες για τη στράτευση και να μεριμνήσει για

¹³³ Βλ. Βακαλόπουλος Α., *ό.π.*, σ. 205. Πρβλ. Θεοτοκάς-Τζάκης, *ό.π.*, σ. 39, Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 220, Μαλέσης Δ., *ό.π.*, σ. 51.

¹³⁴ *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας Μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας. Γ' Βουλευτική Περίοδος 1824-1826. Πρακτικά του Βουλευτικού σώματος*, τόμ. 7., Βιβλιοθήκη Βουλής Ελλήνων, Αθήναι, 1973, σ. 222, 269-270. Πρβλ. Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 116. Για την επιθυμία του Κάρολου Φαβιέρου να διατηρήσει το βαθμό του συνταγματάρχη και την άρνησή του να λάβει μεγαλύτερο βαθμό σε αντίθεση με όλους τους φιλέλληνες στρατιωτικούς, βλ. *στο ίδιο*, σ. 116.

¹³⁵ Θεοτοκάς-Τζάκης, *ό.π.*, σ. 41 και Τζάκης Δ., *ό.π.*, σ. 221.

¹³⁶ Στις 10 Μαΐου του 1825 ψηφίστηκε και εκδόθηκε ο νόμος «Περί απογραφής». Επρόκειτο για νόμο που προέβλεπε την απογραφή του πληθυσμού για μελλοντική υποχρεωτική στρατολόγηση. Προβλεπόταν απογραφή των κατοίκων σε κάθε περιοχή. Για κάθε περιοχή οριζόταν ένας στρατιώτης ανά 100 κατοίκους. Η στρατολόγηση θα γινόταν με κλήρωση και οι υπόχρεοι στρατεύσιμοι θα είχαν ηλικία 18-30 ετών «έπειτα ανεγνώσθη το σχέδιον της διορισθείσης Επιτροπής περί στρατολογίας εις σύστασιν τακτικού δια του οποίου προβάλλει η επιτροπή να γένη απογραφική στρατολογία εις όλην την επικράτειαν και να λαμβάνεται εις εις τας εκατόν ψυχάς από ηλικίαν 18 έως 30 ετών». Από τη στράτευση εξαιρούνταν τα μοναχοπαίδια και οι σωματικά ανίκανοι. Ο νόμος έδινε τη δυνατότητα σε κάποιον που δεν επιθυμούσε να στρατευτεί να επιλέξει και να υποδείξει στη θέση του κάποιον αντικαταστάτη. Ο νόμος έδινε επίσης τη δυνατότητα ανανέωσης του τακτικού σώματος για τρία χρόνια, αφού το ένα τρίτο του στρατεύματος της κάθε επαρχίας μπορούσε να απαλλαγεί κατόπιν κλήρωσης και αντικατάστασης με άνδρες που προέρχονταν από την ίδια επαρχία «Οι συλλεγόμενοι να δουλεύουν το έτος τρία ολόκληρα έτη. Ότι καθ' εν έτος να αλλάζεται το εν τρίτον με κλήρον κατ' αναλογίαν του αριθμού όπου κάθε επαρχία προσφέρει. Το δε τρίτον, όπου κα' έτος αλλάζει, αντικαθίσταται ωσαύτως από τας αυτάς επαρχίας». Προβλεπόταν ακόμα η παράταση της στράτευσης για όσους το επιθυμούσαν. Αντίθετα με τους στρατιώτες, οι αξιωματικοί είχαν τριετή θητεία χωρίς τη δυνατότητα αντικατάστασης. Για την άμεση εφαρμογή του νόμου το Βουλευτικό έστειλε επιστολές στους στρατιωτικούς αρχηγούς και στους προκρίτους να ενθαρρύνουν τα παιδιά και τους συγγενείς τους να καταταγούν στον τακτικό στρατό, ώστε να αποτελέσουν το πρότυπο για τους υπόλοιπους. Το Εκτελεστικό θα έστελνε δύο άξιους αντιπροσώπους στο Αιγαίο για να διευκολύνει την απογραφή και να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο το μέτρο της στρατολόγησης. Τέλος, απεστάλη επιτροπή στην Πελοπόννησο για τις ανάγκες της στρατολόγησης. Βλ. *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ό.π.*, σ. 272-273, 275, 277, 317, Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 115, Μιτζέλος Θ., *ό.π.*, σ. 92-93, ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 5-6.

¹³⁷ Ο Φαβιέρος είχε προτείνει στο Ρόδιο το βαθμό του υπαρχηγού του σώματος αλλά δεν το αποδέχτηκε εξαιτίας της περιθωριοποίησής του. Βλ. Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 116

την τάξη, την πειθαρχία, τις ποινές, τις αμοιβές και τις προαγωγές. Εκτός από τους πολλούς εθελοντές που κατετάγησαν στο τακτικό σώμα, συμμετείχαν και αρκετοί Βρετανοί εθελοντές που στάλθηκαν από τη φιλελληνική επιτροπή του Λονδίνου. Επρόκειτο για πρώην αξιωματικούς που είχαν πολεμήσει στην Ιταλία και στην Ισπανία σε ανάλογες εξεγέρσεις και ύστερα από την αποτυχία αυτών των κινημάτων είχαν μεταβεί στο Λονδίνο¹³⁸. Στο σώμα του Φαβιέρου κατετάγησαν και άνδρες που υπηρετούσαν στα άτακτα στρατεύματα. Όταν διαπίστωσαν την πειθαρχία του τακτικού στρατού και πληροφορήθηκαν τα κίνητρα που έδινε ο Φαβιέρος για όσους στρατολογούνταν, πολλοί άτακτοι θέλησαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον τακτικό στρατό¹³⁹. Αν και στην αρχή ο νόμος δεν εφαρμόστηκε άμεσα και δεν συνοδεύτηκε από τα αναμενόμενα αποτελέσματα, στα τέλη του 1825 το τακτικό σώμα του Φαβιέρου αριθμούσε 4.000 άνδρες¹⁴⁰.

Αν και στην αρχική του μορφή το τακτικό σώμα του Φαβιέρου απαρτιζόταν από δύο τάγματα τη διοίκηση των οποίων είχαν αξιωματικοί που προβιβάζονταν σύμφωνα με τις ικανότητές τους και όχι κατά αρχαιότητα, στη συνέχεια ο τακτικός στρατός συγκροτούνταν από το Α' Τάγμα των Αθηνών, το Β' Τάγμα του Ναυπλίου, το Γ' Τάγμα των Αθηνών. Το πρώτο απαρτιζόταν από οκτώ λόχους με 120-140 άνδρες, το δεύτερο είχε έξι λόχους με τον ίδιο αριθμό ανδρών και το τρίτο τάγμα Αθηνών αριθμούσε τον ίδιο αριθμό ανδρών σε οκτώ λόχους. Το σώμα του Φαβιέρου συμπληρωνόταν από το Δ' Ημίταγμα Αθηνών που απαρτιζόταν από τέσσερις λόχους των 120-140 ανδρών, τρεις Ίλες Ιππικού¹⁴¹, μια πυροβολαρχία από 200 άνδρες, το τμήμα του Ελαφρού πεζικού που περιλάμβανε 250 άνδρες ,γνωστοί και ως «Σταυροφόροι». Τέλος, υπήρχε πρόβλεψη

¹³⁸ Διαμαντούρος Ν., *ό.π.*, σ. 232, Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 117.

¹³⁹ Ο Φαβιέρος πρόσφερε σταθερό μισθό, τρόφιμα, ρούχα και αξιώματα σε όσους αποφάσιζαν να καταταγούν στον τακτικό στρατό. Μάλιστα, παραχωρούσε το αξίωμα του ανθυπολοχαγού σε όσους κατατάγονταν και έφερναν μαζί τους 30-40 εθελοντές, το αξίωμα του υπολοχαγού για όσους έφερναν 50-100 άνδρες και τέλος το βαθμό του λοχαγού για όσους έφερναν περισσότερους από 100, Βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 7, Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 46-47.

¹⁴⁰ Οι δυσκολίες που συνάντησε η στρατολόγηση ήταν αφενός αποτέλεσμα της απροθυμίας των ανδρών να καταταγούν στον τακτικό στρατό. Αφετέρου ήταν άμεσο επακόλουθο της κατοχής πολλών περιοχών από τα τουρκικά και αιγυπτιακά στρατεύματα, Συγχρόνως, ήταν συχνό το φαινόμενο της μετακίνησης των κατοίκων από επαρχία σε επαρχία, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν την προστασία τους. Μια άλλη δυσκολία ήταν ότι ο νόμος δεν ήταν εφαρμόσιμος σε όλες τις περιοχές. Στην περίπτωση της Πελοποννήσου ειδικά, επειδή δεν προέκυψε μεγάλος αριθμός στρατευσιμων, κατέστη σαφής η υποχρέωση των οπλαρχηγών και των προκρίτων να στείλουν στο τακτικό σώμα άνδρες. Ο αριθμός των ανδρών ήταν ανάλογος της επαρχίας στην οποία βρίσκονταν. Για να αποτραπεί μάλιστα το φαινόμενο των λιποταξιών προβλεπόταν το μέτρο της σύλλησης. Βλ. Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 94 και στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμ. 7., Σ. 379,468.

¹⁴¹ Επρόκειτο για την Ίλη των Λογχιστών που συνιστούσε το βαρύ ιππικό, την Ίλη των Καραμπινοφόρων και την Ίλη των Ανίππων. Καθεμιά από αυτές αποτελούνταν από 80 άνδρες. Βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 8.

και για σώμα στρατιωτικής μουσικής δείγμα των προσπαθειών για τη συγκρότηση ενός τακτικού στρατού¹⁴².

Ο τακτικός στρατός του Φαβιέρου, όπως και στην περίπτωση του Ρόδιου, βασίστηκε στη γαλλική στρατιωτική οργάνωση και έδρασε από τον Ιούλιο του 1825 έως και τον Απρίλιο του 1828. Συμμετείχε στις αποτυχημένες εκστρατείες της Καρύστου και της Χίου, τον Φεβρουάριο του 1826 και τον Οκτώβριο του 1827 αντίστοιχα¹⁴³. Εκτός όμως από αποτυχίες, ο Φαβιέρος και ο τακτικός στρατός πέτυχαν και στρατιωτικές επιτυχίες, όπως η παράταση της πολιορκίας της Ακρόπολης, τον Δεκέμβριο του 1826¹⁴⁴. Σημαντική ήταν η συμμετοχή του τακτικού στρατού και στην πρώτη μάχη του Χαϊδαρίου τον Αύγουστο του 1826¹⁴⁵.

¹⁴² Η οργάνωση ενός τμήματος ιππικού ανατέθηκε στο Γάλλο Ρενό, ενώ απ' ότι είχε ήδη απομείνει από το σώμα πυροβολικού οργανώθηκε ένας λόχος από 100 άνδρες με τέσσερα πυροβόλα υπό την ηγεσία του Εμμανουήλ Καλλέργη, ο οποίος πήρε το βαθμό του λοχαγού του πυροβολικού, βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 7, Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 117, 119, 120, Μαλέσης Δ., *ό.π.*, σ. 53.

¹⁴³ Σύμφωνα με τον Μιτζέλο για την εκστρατεία της Χίου ο Φαβιέρος στρατολόγησε άνδρες από τα νησιά του Αιγαίου. Το στρατιωτικό σώμα είχε διαμορφωθεί ως εξής πριν την εκστρατεία στη Χίο: Α' Τάγμα πεζικού υπό τον Σκαρβέλη, Β' Τάγμα πεζικού υπό τον Πίσσα, Γ' Τάγμα πεζικού υπό τον Σωνιέρο, ένας λόχος πυροβολικού υπό τον Ζάντερ, μια ίλη λογχοφόρων ιππέων από 200 άνδρες, μια ίλη караβινοφόρων ιππέων υπό τον Αλμείδα αλλά και 1.000 άτακτοι που στρατολογήθηκαν από μικρά σώματα οπλαρχηγών για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες της εκστρατείας. Στο μεταξύ είχε συγκροτηθεί και ο λόχος των Απομάχων. Τον αποτελούσαν 100 άνδρες με διοικητή τον λοχαγό Λάμπρου. Ο λόχος αυτός θα παρέμενε στα Μέθανα. Βλ. Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 63.

¹⁴⁴ Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 134-142, 194-281, 282-305, ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 8-9.

¹⁴⁵ Ο Φαβιέρος προχώρησε στην αναδιοργάνωση του στρατού πριν την αναχώρηση των στρατευμάτων του για την Αττική από τα Μέθανα, όπου βρισκόταν. Σκοπός της εκστρατείας θα ήταν η αναχαίτιση του Κιουταχί που είχε εισβάλει στην Αττική. Το πεζικό είχε διαιρεθεί σε τρία τάγματα. Η διοίκηση των δύο πρώτων ταγμάτων ανατέθηκε στους Ροβέρτο και Πίσσα. Ο Σωνιέρος ανέλαβε τη διοίκηση όσων δεν ήταν ετοιμοπόλεμοι και συγκρότησαν το Γ' Τάγμα. Η αρχηγία του πυροβολικού είχε ανατεθεί στον Ζάντερ. Συμμετείχε στην εκστρατεία και ένα σώμα 60-70 φιλελλήνων που είχαν αφιχθεί από τη Μασσαλία. Η αρχηγία του σώματος αυτού ανήκε στον Πίτσα. Τέλος, επειδή υπήρχαν και κενά στις τάξεις των αξιωματικών, ο Φαβιέρος προχώρησε στη λύση των προβιβασμών. Βλ. Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 54.

3. Άτακτες και τακτικές μορφές στρατιωτικής οργάνωσης κατά την περίοδο του Ιωάννη Καποδίστρια

3.1 Η τακτικοποίηση των ατάκτων

3.1.1 Από τα άτακτα σώματα στις ημιτακτικές χιλιαρχίες

Η αναδιοργάνωση του στρατού και η συγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων αποτέλεσαν βασική προτεραιότητα του Ιωάννη Καποδίστρια με την άφιξή του στην Ελλάδα, τον Ιανουάριο του 1828. Πολύ γρήγορα ο Καποδίστριας συνειδητοποίησε ότι έπρεπε να οργανώσει τον τακτικό στρατό και να μεταβάλει βαθμιαία τα άτακτα στρατεύματα σε ημιτακτικούς σχηματισμούς και στη συνέχεια σε τακτικά σώματα¹⁴⁶. Ο Καποδίστριας έκρινε επιβεβλημένη την ανάγκη ύπαρξης ενός καλά οργανωμένου και πειθαρχημένου στρατού που θα επέτρεπε τόσο την ανακατάληψη των εδαφών της Στερεάς Ελλάδας από τις οθωμανικές δυνάμεις όσο και την παγίωση της κυβερνητικής εξουσίας. Με άλλα λόγια, η στρατιωτική του πολιτική αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός συγκεντρωτικά οργανωμένου στρατού, με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα, που θα ήταν αξιόμαχος και νομιμόφρων¹⁴⁷.

Το δίλημμα με το οποίο βρέθηκε από την αρχή αντιμέτωπος ο Καποδίστριας σχετικά με τον χαρακτήρα των ελληνικών στρατευμάτων ήταν είτε να διαλύσει τα άτακτα σώματα της περιόδου 1821-1827 και να οργανώσει αποκλειστικά τακτικό στρατό είτε να μεταβάλει βαθμιαία τα σώματα των ατάκτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς και στη συνέχεια σε τακτικούς¹⁴⁸. Ο Καποδίστριας αποφάσισε να προβεί στο σταδιακό μετασχηματισμό των ατάκτων σε τακτικούς, διότι αυτή η επιλογή θα περιόριζε τις έντονες αντιδράσεις των παραδοσιακών οπλαρχηγών¹⁴⁹. Ταυτόχρονα, θα αποτρεπόταν ο κίνδυνος

¹⁴⁶ Μιτζέλος, ό.π., σ. 67 και Βερέμης Θ.Μ & Μιχαηλίδης Ι.Δ., *200 χρόνια από την Επανάσταση οι πρωταγωνιστές. Ιωάννης Καποδίστριας. Ο «αμνός» της Παλιγγενεσίας των Ελλήνων*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2020, σ. 103.

¹⁴⁷ Παπαγεωργίου Στέφανος, «Η στρατιωτική διοργάνωση. Πολεμικές επιχειρήσεις στα χρόνια του Καποδίστρια», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. 1770-1871*, τόμ. 3/μέρος Β': Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 217, Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους. 1821-1862*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2005, σ. 220.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 220 και Παπαγεωργίου Σ.Π., «Η στρατιωτική διοργάνωση...», ό.π., σ. 217.

¹⁴⁹ Σύμφωνα με τον Βακαλόπουλο οι αρχηγοί των ατάκτων αντιδρούσαν σε κάθε απόπειρα γενίκευσης του θεσμού του τακτικού στρατού, διότι μια τέτοια εξέλιξη θα συνεπαγόταν σημαντική μείωση της δύναμής τους, με αποτέλεσμα να εξαναγκαστούν να αποδεχτούν την υπαγωγή τους στην κεντρική εκτελεστική εξουσία. Ωστόσο, το Νοέμβριο του 1825, υπό τον άμεσο κίνδυνο των οθωμανικών και αιγυπτιακών στρατευμάτων εντός των ελληνικών συνόρων, οι οπλαρχηγοί των ατάκτων μην έχοντας τη

της ληστείας, αφού σε περίπτωση διάλυσης των άτακτων σωμάτων, οι ένοπλοι θα κατέφευγαν τόσο στη ληστεία όσο και στην πειρατεία. Εξάλλου, οι σημαντικές αποτυχίες του τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1821-1827 είχαν ενισχύσει την άρνηση των ατάκτων να υπηρετήσουν στα τακτικά στρατιωτικά σώματα¹⁵⁰. Οι παραπάνω συνθήκες βέβαια δεν απομάκρυναν τον Καποδίστρια από τη σκέψη να ενισχύσει και τον τακτικό στρατό¹⁵¹.

Πριν προχωρήσει ο Καποδίστριας στον μετασχηματισμό των ατάκτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς, επιδίωξε να έχει τη συνολική εποπτεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων και τη γενική διεύθυνση του πολέμου. Γι' αυτό το λόγο, με το Β' Ψήφισμα, στις 23 Ιανουαρίου 1828, ιδρύθηκε το «Πολεμικό Συμβούλιο»¹⁵². Το Συμβούλιο μεριμνούσε για τη διαχείριση των στρατιωτικών ζητημάτων τόσο της ξηράς όσο και της θάλασσας αλλά και των υποθέσεων της Επανάστασης, «το οποίον έχει αντικείμενον να θεωρή και αντεξετάζει τάς υποθέσεις εις τάςπολεμικάς εργασίας και εις τάςστρατιωτικάς υπηρεσίας ξηράς τε και θαλάσσης αναγομένας». Πρόεδρος του Συμβουλίου ορίστηκε ο ίδιος ο Καποδίστριας¹⁵³. Μέλη του «Πολεμικού Συμβουλίου» ήταν και οι αρχηγοί της ξηράς και της θάλασσας. Με απόφαση της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας αυτοί ήταν ο Άγγλος στρατηγός Τσορτζ και ο Ναύαρχος Κόχραν¹⁵⁴. Με διάταγμα που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 1828 μέλη του ορίστηκαν ο Θ. Κολοκοτρώνης, ο Χ. Φωτομάρας και ο Ν. Μπότσαρης. Ως ανώτατος αρχηγός όλων των κατά ξηράν και θάλασσαν δυνάμεων, ο Καποδίστριας όρισε το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη διοικητή της στρατιωτικής περιφέρειας της Πελοποννήσου ονομάζοντάς τον «Γενικό Αρχηγό των Πελοποννησιακών Όπλων».

δυνατότητα να απαρνηθούν τη θετική προδιάθεση απέναντι στον τακτικό στρατό, μέσω υπομνήματος τάσσονταν υπέρ της σταδιακής μεταβολής τους σε τακτικά σώματα με Έλληνα αρχηγό (Ρόδιος). Αν ο αρχηγός ήταν ξένος, πίστευαν ότι θα έθεταν σε μεγάλο κίνδυνο το κύρος και τη θέση τους. Η θέση αυτή των ατάκτων απηχούσε την αντίληψη του Κολοκοτρώνη για τη σύσταση ημιτακτικών στρατευμάτων τοπικής εμβέλειας. Αντίθετα, ο Μαυροκορδάτος ήταν υποστηρικτής του τακτικού στρατού και της γενίκευσής του, διότι έτσι θα αποδυνάμωνε τους παραδοσιακούς οπλαρχηγούς και θα ενίσχυε τον ευρωπαϊκό χαρακτήρα τόσο του ελληνικού στρατού όσο και του υπό ίδρυση κρατικού οργανισμού. Βλ. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 205-206, 209.

¹⁵⁰ Σε αντίθεση με τις στρατιωτικές αποτυχίες του τακτικού στρατού, τα άτακτα σώματα που αποτελούσαν τον βασικό εθνικό στρατό είχαν σημειώσει σημαντικές νίκες στα πεδία των μαχών. Βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 17.

¹⁵¹ Παπαγεωργίου Σ. Π., Από το γένος... *ό.π.*, σ. 220.

¹⁵² *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Δ' Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις εν Άργει 1828-1829*, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, τ. 4, Αθήνα, 1973, σ. 325-326.

¹⁵³ Στο ίδιο, σ. 221-222. Βλ. και ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 15. Με απόφαση της Δ' Εθνοσυνέλευσης ο Καποδίστριας ήταν ο «ανώτατος αρχηγός όλων των κατά ξηράν και θάλασσαν δυνάμεων, έχει την πληρεξουσιότητα να επάξει εις τους κανονισμούς, κατά τους οποίους είναι επί του παρόντος οργανισμένα τά τακτικά, τά ελαφρά τάγματα και των ναυτικών, όλας τάς βελτιώσεις, όσας η πείρα και το συμφέρον της υπηρεσίας ήθελον δείξει αναγκαίως». Βλ. *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Δ' ...ό.π.*, σ. 111-112.

¹⁵⁴ *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις...τ.3, ό.π.*, σ. 583 και 587.

Διοικητής της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας ορίστηκε ο Άγγλος Τσορτζ, ενώ τη διοίκηση της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας ανέλαβε ο Δημήτριος Υψηλάντης, ο οποίος επιφορτίστηκε με τη σύνταξη νέου στρατιωτικού κανονισμού λαμβάνοντας και το αξίωμα του στρατάρχη¹⁵⁵.

Η οργάνωση των ατάκτων της Ρούμελης σε χιλιαρχίες αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια του Ιωάννη Καποδίστρια να τους ελέγξει και να τους πειθαρχήσει, ώστε να συμμορφωθούν με τους στρατιωτικούς κανονισμούς οι οποίοι ήταν βασισμένοι στο γαλλικό στρατιωτικό κώδικα. Πρόθεση του Καποδίστρια ήταν να διαρρήξει τους ισχυρούς συνεκτικούς δεσμούς που είχαν αναπτυχθεί ανάμεσα στους ισχυρούς Σουλιώτες και Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς και τους στρατιώτες τους¹⁵⁶.

Η οργάνωση των χιλιαρχιών αφορούσε κυρίως την Ανατολική Στερεά και αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα του στρατιωτικού οργανισμού που παραδόθηκε από τον Δ. Υψηλάντη στον κυβερνήτη. Σύμφωνα με τον «Περί Οργανισμού Χιλιαρχιών» που γνωστοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 1828, με το διάταγμα υπ.αρ. 180, τα άτακτα σώματα οργανώθηκαν σε χιλιαρχίες. Ανώτατος βαθμός της στρατιωτικής ιεραρχίας ήταν αυτός του χιλίαρχου. Κάθε χιλιαρχία αριθμούσε 1.120 άνδρες. Είχε έναν χιλίαρχο, δύο πεντακοσίάρχους, δέκα εκατόνταρχους, είκοσι πεντηκόνταρχους, σαράντα εικοσιπένταρχους, ογδόντα δωδέκαρχους, 160 πένταρχους και 800 στρατιώτες, έναν υπασπιστή, ένα γραμματέα, έναν ιερέα, έναν ιατρό, έναν ταμία, ένα φροντιστή, δύο σημαιοφόρους και δύο σαλπικτές ή τυμπανιστές¹⁵⁷. Μέσω του νέου Στρατιωτικού Οργανισμού, ο Καποδίστριας ήθελε να καταργήσει τα πολυάριθμα παλαιά διπλώματα των στρατηγών και αντιστρατήγων, να διαλύσει τα άτακτα και απειθάρχιστα μπουλούκια και να δημιουργήσει ένοπλα σώματα προς εξασφάλιση της πειθαρχίας και της τάξης στο στράτευμα¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 579. Βλ. και ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 16,17, όπως και Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος... ό.π.*, σ. 222.

¹⁵⁶ Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 231. Η οργάνωση των ατάκτων σε χιλιαρχίες αφορούσε κυρίως την Ανατολική Στερεά Ελλάδα, ενώ τα Ελαφρά Τάγματα συγκροτήθηκαν κυρίως στη Δυτική Στερεά. Τα άτακτα στρατιωτικά σώματα της Πελοποννήσου είχαν διαλυθεί από τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη ύστερα από διαταγή του Καποδίστρια. Εξάλλου, η οργάνωση των πελοποννησιακών ένοπλων σωμάτων δεν κρινόταν επείγουσα από τον Καποδίστρια λόγω της απουσίας μιας ισχυρής αρματολικής παράδοσης σε αντίθεση με τη Στερεά. Βλ. Στο ίδιο., σ. 215.

¹⁵⁷ Για τη στρατιωτική ιεραρχία μιας χιλιαρχίας βλ. Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...ό.π.* σ. 224 και ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 17-18.

¹⁵⁸ Βακαλόπουλος Κ., *Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του φιλικού Γ. Λασσάνη. Το στρατιωτικόν της Ελλάδος*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ. 41, Θεσσαλονίκη, 1973, σ. 153.

Η στρατιωτική οργάνωση των χιλιαρχιών και η ιεραρχία που παρουσιάστηκε προηγουμένως παραπέμπει στη στρατιωτική ιεραρχία που ορίστηκε για πρώτη φορά στα πλαίσια της Α' Εθνοσυνέλευσης, το 1822. Σύμφωνα με τη σχετική πράξη της Α' Εθνοσυνέλευσης, οι αξιωματικοί συγκροτούσαν δύο τάξεις. Η Α' Τάξη απαρτιζόταν από το στρατηγό, τον αντιστράτηγο, το χιλίαρχο, τον υποχιλίαρχο, τον ταξίαρχο και τον εκατόνταρχο. Η Προσωρινή Διοίκηση παραχωρούσε τα αξιώματα της τάξης αυτής. Στη Β' Τάξη ανήκαν ο πεντηκόνταρχος και ο σημαιοφόρος. Οι αξιωματικοί της τάξης αυτής εκλέγονταν από την Α' τάξη των αξιωματικών. Η εκλογή τους όμως έπρεπε να εγκριθεί από την Προσωρινή Διοίκηση¹⁵⁹. Η διοίκηση μπορούσε να αποφασίσει για θέματα προβιβασμών και μισθοδοσίας κατόπιν εισηγήσεως από τους στρατηγούς. Ο μισθός καταβαλλόταν ανά δέκα μέρες, ενώ σε καιρό πολέμου δινόταν και τροφή¹⁶⁰. Αντίθετα, στον οργανισμό των χιλιαρχιών της καποδιστριακής περιόδου, οι βαθμοί των αξιωματικών ξεκινούσαν με το αξίωμα του χιλίαρχου που ήταν ο ανώτερος βαθμός των αξιωματικών και όχι με το αξίωμα του στρατηγού σύμφωνα με την πράξη της Α' Εθνοσυνέλευσης το 1822. Το 1822 στο Γενικό Στρατιωτικό Οργανισμό το αξίωμα του χιλίαρχου ήταν το τρίτο κατά σειρά σε ιεραρχία αξίωμα μετά από αυτό του στρατηγού και του αντιστράτηγου. Η διαφοροποίηση αυτή στη βαθμολογική κλίμακα θα προκαλούσε έντονη δυσαρέσκεια στους υψηλόβαθμους αξιωματικούς που δεν δέχονταν να υποβιβαστούν σε κατώτερη θέση από αυτή που ήδη είχαν. Οι βαθμοί των αξιωματικών απονέμονταν από την κυβέρνηση ύστερα από πρόταση του Αρχηγού της Εκστρατείας¹⁶¹. Η κυβέρνηση επιδίωξε επίσης την εξέλιξη του κεντρικού συστήματος μισθοδοσίας το οποίο βέβαια προϋπήρχε από το 1822 και τη συγκρότηση κεντρικής Διοίκησης.

Στις χιλιαρχίες εντάχθηκαν άτακτοι από διαφορετικές επαρχίες προκειμένου να περιοριστεί το τοπικιστικό πνεύμα που ήταν άρρηκτα συνυφασμένο με την αρματολική παράδοση της Στερεάς Ελλάδας. Συγκεκριμένα οι χιλιαρχίες συγκροτήθηκαν από Σουλιώτες και Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς, ενώ οι Πελοποννήσιοι αποκλείστηκαν. Συνολικά οργανώθηκαν δέκα χιλιαρχίες οι οποίες μαζί με «τη Στραταρχική Φρουρά,

¹⁵⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 47.

¹⁶⁰ Σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας προβλεπόταν ως αμοιβή για όσους υπηρετούσαν ή επρόκειτο να υπηρετήσουν μελλοντικά και η παραχώρηση εθνικών γαιών. Συγκεκριμένα προβλεπόταν 1 στρέμμα για κάθε μήνα υπηρεσίας. Βλ. Στο ίδιο, σ. 11,12,47,69. Και Μάμουκας, ... τόμ β', ό.π., σ. 37-40.

¹⁶¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 47.

την Εκτελεστική Δύναμη της Πελοποννήσου¹⁶², ανεξάρτητες πεντακοσιάρχες, αρχηγίες και εκατοναρχίες, σώματα που είχαν συγκροτηθεί και δρούσαν εντός μιας ή περισσότερων χιλιαρχιών και ορισμένες φρουρές στα νησιά» αποτέλεσαν τον πρώτο ημιτακτικό στρατό της καποδιστριακής περιόδου¹⁶³. Καθεμία από τις χιλιαρχίες αριθμούσε 400-650 άνδρες οι οποίοι όπως και κατά την περίοδο 1821-1827 στρατολογούνταν εθελοντικά ύστερα από την εκ νέου εφαρμογή του νόμου «περί απογραφής» του 1825.

Ο Διοργανισμός του στρατού ξηράς του Υψηλάντη περιλάμβανε και άρθρα που αφορούσαν ζητήματα νόμου και τάξης. Σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις, οι λιποτάκτες αξιωματικοί έχαναν το βαθμό τους και γίνονταν απλοί στρατιώτες, ενώ οι λιποτάκτες στρατιώτες και αξιωματικοί μέχρι το βαθμό του δωδέκαρχου τιμωρούνταν με εργασίες εντός του στρατοπέδου τη στιγμή που τους αφαιρούνταν το όπλο και δικαιούνταν αποκλειστικά και μόνο τη χορήγηση ψωμιού. Προβλεπόταν η ποινή του θανάτου για τα εγκλήματα της εσχάτης προδοσίας και της κατασκοπείας, του φόνου και του βιασμού γυναίκας, εφόσον αυτός οδηγούσε σε αφαίρεση ζωής. Αρπαγές, κλοπές και ζημιές σε περιουσίες συνεπάγονταν απώλεια του βαθμού. Δεν επιτρεπόταν επίσης η μετάθεση από τη μία χιλιαρχία στην άλλη χωρίς τη γραπτή έγκριση του χιλίαρχου, ο οποίος όριζε τον πένταρχο και τον δωδέκαρχο¹⁶⁴. Το συγκεκριμένο άρθρο παραπέμπει και στα αντίστοιχα των περιφερειακών διοικήσεων της Δυτικής Στερεάς¹⁶⁵ και της Πελοποννήσου¹⁶⁶.

Οι χιλιαρχίες αποτέλεσαν τα πρώτα ημιτακτικά στρατιωτικά σώματα της καποδιστριακής περιόδου. Η οργάνωση των χιλιαρχιών φανέρωνε τη διάθεση του Καποδίστρια να περιορίσει τη μεγάλη επιρροή που ασκούσαν οι παραδοσιακοί οπλαρχηγοί στους στρατιώτες τους. Βέβαια, υπήρξαν και περιπτώσεις αξιωματικών που δεν δέχονταν την

¹⁶² Η Εκτελεστική Δύναμη της Πελοποννήσου ήταν ένα είδος χωροφυλακής που τη συγκροτούσαν 500 άνδρες από την Πελοπόννησο και τα νησιά. Πρώτος διοικητής της υπήρξε ο Μακρυγιάννης. Αργότερα, μετονομάστηκε σε Πολιταρχία ή Πολιτική Φρουρά. Βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 17.

¹⁶³ Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, *ό.π.*, σ. 224. Βλ. και Μιτζέλος, *ό.π.*, σ. 77.

¹⁶⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 19.

¹⁶⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Οργανισμού της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος μεταξύ των άλλων δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του καπετάνιου ήταν « να προσέχη να μη διαλύεται το στράτευμά του εν καιρώ της εκστρατείας ούτε να αναχωρήση κανείς των στρατιωτών το, άνευ εγγράφου αδείας του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η έγγραφη άδεια για την απομάκρυνση από το στράτευμα την έδινε ο καπετάνιος. Βλ. Μάμουκας... τόμ. Β', *ό.π.*, σ. 30. Αντίθετα, σύμφωνα με τον οργανισμό των χιλιαρχιών η έγγραφη συναίνεση αφορούσε μεταφορά από τη μια χιλιαρχία στην άλλη και δινόταν από τον χιλίαρχο.

¹⁶⁶ Στον Οργανισμό της Πελοποννησιακής Γερουσίας και συγκεκριμένα στο άρθρο η διαβάζουμε «οι στρατηγοί και καπιτάνοι θέλουνσι προσέχειν να μη διαλύεται το στράτευμα των εν καιρώ εκστρατείας, ούτε α' αναχωρή κανείς των στρατιωτών άνευ της εγγράφου αδείας των». Βλ. *Στο ίδιο*, σ. 122.

άρση των δικαιωμάτων και των προνομίων τους. Για την αντιμετώπιση των δυσαρεστημένων αξιωματικών ο Ιωάννης Καποδίστριας αποφάσισε να προχωρήσει περισσότερο τη διαδικασία της τακτικοποίησης των ατάκτων. Διέλυσε τις χιλιαρχίες και οργάνωσε τα Ελαφρά ή Εύζωνα Τάγματα που ήταν ολιγάριθμα, είχαν καλύτερη οργάνωση από τις χιλιαρχίες και ελέγχονταν περισσότερο από την κυβέρνηση¹⁶⁷.

3.1.2. Από τις χιλιαρχίες στα Ελαφρά Τάγματα

Η οργάνωση των Ελαφρών Ταγμάτων κυρίως στη Δυτική Στερεά από τον Αυγουστίνο Καποδίστρια που είχε οριστεί « Πληρεξούσιος Τοποτηρητής εις τας επαρχίας της Στ. Ελλάδας και εις το στρατόπεδον» αποτέλεσε το δεύτερο στάδιο της βαθμιαίας μεταβολής των ατάκτων σε ημιτακτικά στρατιωτικά σώματα¹⁶⁸. Απώτερος κυβερνητικός στόχος ήταν η επάνδρωση των ταγμάτων αυτών κυρίως με αξιωματικούς που θα ήταν πιο έμπιστοι στην κυβέρνηση¹⁶⁹.

Με διάταγμα που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 1829, οι χιλιαρχίες διαλύθηκαν και οργανώθηκαν τα «αεικίνητα» Ελαφρά ή Εύζωνα Τάγματα συνολικής δύναμης 6.000 περίπου ανδρών. Η συγκρότηση των είκοσι Ελαφρών Ταγμάτων ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του 1830¹⁷⁰. Στο νέο στρατιωτικό οργανισμό καθορίστηκε η οργάνωση των ταγμάτων όπως και η ιεραρχία τους. Κάθε τάγμα αποτελούνταν από τέσσερις λόχους. Ο κάθε λόχος είχε δύο ημιλοχίες, κάθε ημιλοχία είχε δύο ενωμοτίες και κάθε ενωμοτία δύο ομάδες δέκα ανδρών. Η συνολική δύναμη του κάθε τάγματος ισοδυναμούσε με 404 άνδρες. Από τον αριθμό των ανδρών διαπιστώνουμε ότι τα Ελαφρά Τάγματα είχαν περιορισμένη δύναμη σε σχέση με τις χιλιαρχίες. Οι αντίστοιχοι βαθμοί της στρατιωτικής ιεραρχίας ήταν: ταγματάρχης, υποταγματάρχης, υπασπιστής, καταλυματίας, σημαιοφόρος, σαλπικτές, ιερέας, λοχαγός, υπολοχαγός, ανθυπολοχαγός, λοχίας-σιτιστής, λοχίας, δεκανέας, στρατιώτες και στρατιωτικοί παίδες. Στον ίδιο στρατιωτικό οργανισμό υπήρχαν

¹⁶⁷ Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, ό.π., σ. 231.

¹⁶⁸ Το έργο της συγκρότησης των Ελαφρών ή Ευζώνων Ταγμάτων ανατέθηκε όχι μόνο στον Αυγουστίνο Καποδίστρια αλλά και στον Παναγιώτη Ρόδιο που εκείνη την περίοδο ήταν «Γενικός Επιθεωρητής Στρατού». Το σχέδιο που εκπόνησαν οι δύο άνδρες υλοποιήθηκε από το Γάλλο συνταγματάρχη Ζεράρ. Βλ. Μαλέσης, ό.π., σ. 72.

¹⁶⁹ Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, ό.π., σ. 228.

¹⁷⁰ Διαπιστώνουμε ήδη μια βασική διαφορά ανάμεσα στις χιλιαρχίες και τα Ελαφρά Τάγματα. Τα πρώτα οργανώθηκαν κυρίως στην Ανατολική Στερεά υπό τον Υψηλάντη, ενώ τα Ελαφρά Σώματα στη Δυτική Στερεά υπό τον Αυγουστίνο Καποδίστρια, το μικρότερο αδελφό του Ιωάννη Καποδίστρια. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ήθελε την οργάνωση 15 Ελαφρών Ταγμάτων. Στην πραγματικότητα οργανώθηκαν 20- 14 στη Δυτική Στερεά και 6 στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα. Βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 22-23.

άρθρα που σχετίζονταν με την πειθαρχία, τους προβιβασμούς, τη μισθοδοσία και τον ορισμό των στρατιωτικών¹⁷¹.

Αξιολογώντας τους οργανισμούς των χιλιαρχιών και των Ελαφρών Ταγμάτων διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν ορισμένες σημαντικές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις. Ως προς την ιεραρχία και τους προβιβασμούς, στα Ελαφρά Τάγματα το ανώτερο αξίωμα ήταν αυτό του ταγματάρχη και όχι του χιλίαρχου, όπως στις χιλιαρχίες ή του στρατηγού σύμφωνα με απόφαση της Α' Εθνοσυνέλευσης. Μια άλλη διαφορά ήταν ότι καθιερώθηκε ο βαθμός του υποταγματάρχη στους νέους ημιτακτικούς σχηματισμούς. Οι βαθμοί του ταγματάρχη και του υποταγματάρχη απονέμονταν από την κυβέρνηση κατόπιν πρότασης που υπέβαλε ο Διοικητής του Τάγματος. Αντίθετα, στις χιλιαρχίες, ο χιλίαρχος όριζε τον πένταρχο και το δωδέκαρχο. Οι υπόλοιποι βαθμοί παραχωρούνταν από την κυβέρνηση ύστερα από υπόδειξη του Αρχηγού της Εκστρατείας¹⁷².

Και στις δύο περιπτώσεις των ημιτακτικών σχηματισμών ο μισθός και η τροφή δινόταν από την ίδια την κυβέρνηση μέσω ενός κεντρικού συστήματος. Τόσο στις χιλιαρχίες όσο και στα Ελαφρά Τάγματα προβλεπόταν η καθημερινή διανομή ψωμιού. Το σιτηρέσιο δινόταν καθημερινά στα μέλη των Χιλιαρχιών, ενώ στα Ελαφρά Τάγματα κάθε δεκαπέντε μέρες. Ως προς τη μισθοδοσία, στις χιλιαρχίες ο μισθός καταβαλλόταν κάθε μήνα, ενώ στα Ελαφρά ανά τρεις μήνες. Κοινό γνώρισμα των χιλιαρχιών και των ελαφρών σωμάτων ήταν ότι το σύστημα της μισθοδοσίας τους ήταν κεντρικό, δηλαδή η κυβέρνηση συντόνιζε οργανωμένα τη διαδικασία αυτή που υποδήλωνε την προσπάθεια για τη συγκρότηση ενός εθνικού στρατού με χαρακτηριστικά που διακρίνει κάθε τακτικό στρατό. Ο τρόπος αυτός μισθοδοσίας απομάκρυνε τους αγωνιστές από την επιρροή που ασκούσαν οι παραδοσιακοί οπλαρχηγοί κατά την προηγούμενη επαναστατική περίοδο¹⁷³.

Εκτός από τις παραπάνω δυνάμεις του πεζικού, τα ημιτακτικά σώματα συμπληρώνονταν από το ελαφρύ ιππικό¹⁷⁴, το «Σώμα των υπονομοποιών ή των λαγουμιτζήδων», το «Σώμα

¹⁷¹ Στο ίδιο, σ. 21-22 αλλά και στο Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, ό.π., σ. 228-229, 231.

¹⁷² ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 19, 47-48.

¹⁷³ Μέχρι το 1822 και τη συγκρότηση κεντρικής Διοίκησης οι προαγωγές, οι αμοιβές και η τροφοδοσία των αγωνιστών ήταν καθήκον του εκάστοτε οπλαρχηγού ή καπετάνιου, ο οποίος ενεργούσε κατά το δοκούν. Από το 1822 όμως και έως τον Καποδίστρια, η απονομή βαθμών, ο αριθμός μισθοδοτούμενων, η τροφοδοσία και η μισθοδοσία ήταν αποκλειστικά ευθύνη της Διοίκησης. Βλ. Στο ίδιο, σ. 18, 44, 69, 70.

¹⁷⁴ Σύμφωνα με το διάταγμα με αριθμό 1501 που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 1829 το ιππικό αποτελούνταν από δύο λόχους. Ο κάθε λόχος είχε ένα λοχαγό, έναν υπολοχαγό, έναν ανθυπολοχαγό, έναν λοχία σιτιστή, δύο λοχίες, τέσσερις δεκανείς και σαράντα ιππείς, έναν υπασπιστή υπολοχαγό, έναν καταλυματία και έναν αρχηγό. Το Σώμα των λαγουμιτζήδων είχε ένα διοικητή ταγματάρχη και είκοσιάνδρες. Το Σώμα των Πυροβολιστών διέθετε μικρή δύναμη και εκείνο των Οπαδών αποτελούσε την προσωπική έμπιστη

Πυροβολιστών», το «Σώμα των Οπαδών», τους «Ευέλπιδες» (Τυπικό Τάγμα), τους τυμπανιστές των Ελαφρών Ταγμάτων, το «Ταξιαρχικό Σώμα», τα μέλη του «Πολεμικού Δικαστηρίου», τους επιτελείς, την Πολιταρχία της Πελοποννήσου, της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας, της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, των νησιών, τους απομάχους, τους απόστρατους, τους γιατρούς και τους υπαλλήλους της στρατιωτικής οικονομίας¹⁷⁵.

Η μετάβαση από τις χιλιαρχίες στα Ελαφρά Τάγματα είχε ως αποτέλεσμα πολλοί αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και στρατιώτες να αντιδράσουν, διότι απολύθηκαν και έτσι αποκλείστηκαν από τους νέους ημιτακτικούς σχηματισμούς. Για να περιοριστούν αυτές οι αντιδράσεις συγκροτήθηκαν από τον Καποδίστρια δύο ακόμα ένοπλα ημιτακτικά σώματα στα οποία κατατάχθηκαν πολλοί από αυτούς τους δυσαρεστημένους ατάκτους. Το πρώτο από αυτά ήταν το «Ταξιαρχικό Σώμα» το οποίο συγκροτήθηκε με το διάταγμα με αριθμό 14630. Σε αυτό κατατάχθηκαν οι απολυμένοι αξιωματικοί οι αντιδράσεις των οποίων θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την εφαρμογή του κυβερνητικού έργου για τη δημιουργία ενός ισχυρού, καλά οργανωμένου και πειθαρχημένου στρατού., εξαιτίας της επιρροής που συνέχιζαν να ασκούν σε αξιωματικούς και στρατιώτες των ταγμάτων. Επρόκειτο για δύναμη 392 αξιωματικών και 96 στρατιωτών¹⁷⁶.

Εκτός από το Ταξιαρχικό σώμα συστάθηκε και το «Τυπικό Τάγμα» στο οποίο εντάχθηκαν ογδόντα αξιωματικοί, Επτανήσιοι και ομογενείς. Όσοι πετύχαιναν την κατάταξή τους σε αυτό το σώμα θα ήταν σε θέση να εκπαιδευτούν και να μνηθούν στην πειθαρχία της στρατιωτικής ζωής: «Σκοπός των εισαχθέντων εις αυτό αξιωματικών ήταν να λάβωσι τα μέσα και να γυμνασθώσι εις τακτικήν στρατιωτικήν δούλευσιν». Ο κάθε αξιωματικός θα καταλάμβανε τη θέση του ανάλογα με την ικανότητα και τις προσφερόμενες υπηρεσίες κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Με το σχετικό διάταγμα «περί συστάσεως του Τυπικού Τάγματος», προβλεπόταν αρχικά η ύπαρξη ενός λόχου, ενώ με το διάταγμα υπ. αρ. 38

φρουρά του Αυγουστίνου Καποδίστρια. Βλ. Στο ίδιο, σ. 23 και Παπαγεωργίου Σ.Π., *Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια. Δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου*, Εστία, Αθήνα, 1986, σ. 159-160.

¹⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 43.

¹⁷⁶ Το υπόμνημα της πρότασης για τη σύσταση σωμάτων τα οποία θα απορροφούσαν τους δυσαρεστημένους αξιωματικούς υποβλήθηκε στους πρώην εκατόνταρχους Ι. Κλίμακα, Μ. Γρίβα και Ν. Κασομούλη με αίτημα την επαγγελματική τους αποκατάσταση στο στράτευμα. Βλ. Στο ίδιο, σ. 23, Μαλέσης, *ό.π.*, σ. 77-78, Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, *ό.π.*, σ. 230, Παπαγεωργίου Σ.Π., *Η στρατιωτική πολιτική...*, *ό.π.*, σ. 244.

επρόκειτο να συσταθούν έξι λόχοι. Κάθε λόχος θα είχε από ογδόντα έως εκατό άνδρες. Πρώτος διοικητής του τάγματος αυτού ορίστηκε ο Παύλος Διαμαντίδης¹⁷⁷.

Τα Ελαφρά Τάγματα αποτέλεσαν τη δεύτερη απόπειρα του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια να σχηματίσει έναν καλά οργανωμένο και πειθαρχημένο στρατό. Στους ημιτακτικούς αυτούς σχηματισμούς εντάχθηκαν νομιμόφρονες αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και στρατιώτες με σκοπό τη διατήρηση της εσωτερικής τάξης. Παρά τις προσπάθειες του Ιωάννη Καποδίστρια να ικανοποιήσει όλους τους ατάκτους, στην πραγματικότητα το ανταγωνιστικό κλίμα ανάμεσα στους αξιωματικούς με αφορμή τα αξιώματα και τους προβιβασμούς υπέσκαπτε τους κυβερνητικούς υπολογισμούς. Η συνοχή δε του στρατεύματος απειλούνταν και από την απόφαση του Καποδίστρια να αναθέσει το δεύτερο στάδιο του βαθμιαίου μετασχηματισμού των ατάκτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς στον Αυγουστίνο Καποδίστρια, ο οποίος προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια με τη συμπεριφορά του, ενώ βρισκόταν σε συνεχή αντιπαράθεση με τον Δημήτριο Υψηλάντη¹⁷⁸.

Η προσπάθεια μετασχηματισμού των ατάκτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς αποτέλεσε τη μία από τις δύο παραμέτρους της στρατιωτικής πολιτικής του Καποδίστρια η οποία δεν ολοκληρώθηκε, καθώς μετά τη δολοφονία του τα σώματα αυτά έχασαν την πειθαρχία τους και διαλύθηκαν οριστικά μετά την άφιξη των Βαυαρών στην Ελλάδα. Η δεύτερη πτυχή της στρατιωτικής διοργάνωσης που έλαβε χώρα κατά την περίοδο της διακυβέρνησης από τον Καποδίστρια ήταν η οργάνωση του τακτικού στρατού.

3.2. Η οργάνωση του τακτικού στρατού από τον Ιωάννη Καποδίστρια

Η οργάνωση του τακτικού στρατού απασχόλησε έντονα τον Ιωάννη Καποδίστρια στα πλαίσια της στρατιωτικής του πολιτικής. Έτσι, αποφασίστηκε η αναβάθμιση και η ενίσχυση των τακτικών σωμάτων¹⁷⁹. Με εισήγηση του Έιδεκ που διαδέχθηκε τον Φαβιέρο στη διοίκηση του τακτικού στρατού, ο Ιωάννης Καποδίστριας αποφάσισε να αναθέσει τη φύλαξη των φρουρίων στα περισσότερο νομιμόφρονα τακτικά σώματα και όχι στους ημιτακτικούς σχηματισμούς, δηλαδή αρχικά στις χιλιαρχίες και κατόπιν στα τάγματα. Η

¹⁷⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 24, Μαλέσης Δ., *ό.π.*, σ. 78, Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, *ό.π.*, σ. 230 και Παπαγεωργίου Σ.Π., *Η στρατιωτική διοργάνωση...*, *ό.π.*, σ. 224.

¹⁷⁸ Μαλέσης Δ., *ό.π.*, σ. 78, 83.

¹⁷⁹ Παπαγεωργίου Σ.Π., *Από το γένος...*, *ό.π.*, σ. 232.

διοίκηση αυτών των τακτικών σωμάτων θα γινόταν από Γάλλους και άλλους φιλέλληνες¹⁸⁰.

3.2.1. Ο τακτικός στρατός της καποδιστριακής περιόδου. Από τον Φαβιέρο στον Έιδεκ.

Ο Κάρολος Φαβιέρος είχε αναλάβει τη διοίκηση των τακτικών σωμάτων τον Ιούλιο του 1825. Κατά την περίοδο της διοίκησής του από τον Φαβιέρο, ο τακτικός στρατός είχε αποκτήσει αρκετά από τα διακριτικά γνωρίσματα των ευρωπαϊκών στρατών. Ωστόσο, ο Φαβιέρος, φίλος του Αλ. Μαυροκορδάτου και Γάλλος δημοκρατικός τάχθηκε υπέρ της γενίκευσης του θεσμού του τακτικού στρατού. Πρότασή του ήταν να κατατάσσονται στα τακτικά σώματα άνδρες κατόπιν κληρώσεως και να απαγορεύεται η ένταξη στα αντίστοιχα άτακτα ανδρών που δεν είχαν προσφέρει υπηρεσίες κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Η άποψη αυτή για τη συγκρότηση ενός εθνικού στρατού προσέκρουε στην πολιτική του Καποδίστρια, ο οποίος επιθυμούσε τη σταδιακή μεταβολή των ατάκτων σε ημιτακτικούς σχηματισμούς¹⁸¹. Η αντιγνωμία μεταξύ του Καποδίστρια και του Φαβιέρου οδήγησε στην παραίτηση του δεύτερου και στη διαδοχή του από τον Έιδεκ¹⁸².

Την περίοδο που διοικούσε τον τακτικό στρατό ο Έιδεκ, τα τακτικά σώματα ενισχύθηκαν, καθώς οι άνδρες τριπλασιάστηκαν¹⁸³, ενώ καθορίστηκαν ο οπλισμός και η ένδυση. Οι δυνάμεις του τακτικού στρατού ήταν το πεζικό, το πυροβολικό και το ιππικό. Το πεζικό απαρτιζόταν από τρία τάγματα. Το κάθε τάγμα είχε έξι λόχους. Επρόκειτο να σχηματιστεί και ένα τέταρτο τάγμα με τέσσερις λόχους. Η συνολική δύναμη του πεζικού αριθμούσε 1.800 άνδρες. Το πυροβολικό ενισχύθηκε με τη σύσταση του «Τάγματος των Πυροβολιστών ή Κανονιέρων». Το σχέδιο για τη σύνταξη αυτού του σώματος είχε αναλάβει το Γενικό Φροντιστήριο. Το τάγμα αυτό θα είχε έξι λόχους, με τον κάθε λόχο να έχει δύναμη 100 ανδρών. Καθορίστηκαν και οι βαθμοί των αξιωματικών που αναλάμβαναν ιδιαίτερα καθήκοντα όπως ο καταλυματίας, ο σιτιστής, ο γιατρός και ο τυμπανιστής. Διοικητής του Τάγματος ορίστηκε ο Νικόλαος Πιέρρης. Η μισθοδοσία θα καταβαλλόταν κάθε μήνα, ενώ υπήρχε πρόβλεψη και για τροφή. Η συνολική δύναμη του

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 232

¹⁸¹ Θεοτοκάς-Τζάκης, *ό.π.*, σ. 43. Βλ. και Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 280.

¹⁸² Παπαγεωργίου Σ.Π., *Η στρατιωτική διοργάνωση...*, *ό.π.*, σ. 222.

¹⁸³ Βλ. στα *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τόμ. 4, *ό.π.*, σ. 490 «Το Τακτικόν έκαμε μεγάλας προόδους. Το ποσόν αυτού από τον καιρόν της αφίξεως της Υμετέρας Εξοχότητος της σήμερον ετριπλασιάσθη χωρίς να ενεργηθεί ο περί απογραφής στρατολογίας νόμος και χωρίς βίας τινός στρατολογίας».

πυροβολικού ήταν 419 άνδρες¹⁸⁴. Η διοίκηση του ιππικού ανατέθηκε αρχικά στον Πολωνό Φαρόντζ και εν συνεχεία στο Δ. Καλλέργη. Η συνολική του δύναμη ήταν 44 ίπποι. Ωστόσο, μετά την παραχώρηση 227 ίππων από τη Γαλλία και την αγορά μερικών ακόμα από την ελληνική κυβέρνηση, η δύναμη του ιππικού αυξήθηκε σημαντικά¹⁸⁵.

Η σημαντικότερη πράξη της καποδιστριακής περιόδου που αφορούσε τη στρατιωτική διοργάνωση και φανέρωνε τη διάθεση να δημιουργηθεί ένα ελληνικός στρατός βασισμένος στα δυτικά πρότυπα ήταν το ψήφισμα ΙΗ', το Δεκέμβριο του 1828. Κοινοποιήθηκε ο στρατιωτικός οργανισμός στον οποίο ρυθμίζονταν τα στρατιωτικά ζητήματα. Ήταν βασισμένος στη γαλλική νομοθεσία. Καθοριζόταν ο χρόνος της στράτευσης στα τρία χρόνια με δυνατότητα παράτασης της θητείας μέχρι 9 χρόνια ακόμα. Με την ολοκλήρωση της δωδεκαετούς θητείας οι άνδρες θεωρούνταν υπερστρατεύσιμοι και αφού έπαιρναν ένα ειδικό σιτηρέσιο κατατάσσονταν στο «σώμα των απομάχων»¹⁸⁶. Καθοριζόνταν επίσης οι προβιβασμοί. Σύμφωνα με τον κανονισμό το 1/3 των χαμηλόβαθμων αξιωματικών προάγονταν κατά αρχαιότητα, ενώ τα άλλα 2/3 όπως και όλοι οι ανώτεροι αξιωματικοί προβιβάζονταν από την κυβέρνηση. Τα κριτήρια του προβιβασμού ήταν η καλή διαγωγή και οι προσφερόμενες υπηρεσίες κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Τα διπλώματα στους αξιωματικούς χορηγούνταν από την κυβέρνηση. Παρόμοια πρόβλεψη υπήρχε και στους κανονισμούς των ημιτακτικών σχηματισμών των χιλιαρχιών¹⁸⁷ και των Ελαφρών Ταγμάτων. Στο δεύτερο μέρος του οργανισμού προσδιοριζόταν η διαδικασία αποστράτευσης των αξιωματικών. Στο τρίτο μέρος καθοριζόνταν τα καθήκοντα του φρούραρχου ο οποίος ήταν αρμόδιος για την ασφάλεια των φρουρίων, τις υποδομές και την επιμελητεία. Τέλος, προβλεπόταν η σύσταση της Στρατιωτικής Σχολής των Ευελπίδων που αναλάμβανε την εκπαίδευση των νέων αξιωματικών οι οποίοι θα κατατάσσονταν στις δυνάμεις του τακτικού στρατού¹⁸⁸. Είναι φανερό ότι ο παραπάνω στρατιωτικός οργανισμός αποτέλεσε την πιο συστηματική απόπειρα οργάνωσης του τακτικού στρατού.

¹⁸⁴ *Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας...* τόμ. 4, ό.π., σ. 483.

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 484-485.

¹⁸⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ., ό.π., σ. 32.

¹⁸⁷ Στην περίπτωση των χιλιαρχιών η κυβέρνηση χορηγούσε τους βαθμούς στους αξιωματικούς ύστερα από εισήγηση του αρχηγού της εκστρατείας. Βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ., ό.π., σ. 32, 47-48.

¹⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 33-34. Σύμφωνα με τα αρχαία της ελληνικής παλιγγενεσίας «Μια στρατιωτική σχολή, συστηθείσα εις Ναύπλιον, εμπεριέχει ήδη προσδιορισμένον τινά αριθμόν νέων, οίτινες διδάσκονται τα της θεωρίας και πράξεως μαθήματα, όσα είναι ανάγκη να γνώσκη πας καλός στρατιωτικός». Βλ. *Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμ. 4*, σ. 490.

3.2.2. Ο τακτικός στρατός της καποδιστριακής περιόδου. Από τον Έιδεκ στον Τρεζέλ και τον Ζεράρ.

Τον Βαυαρό Έιδεκ στη διοίκηση του τακτικού στρατού διαδέχτηκε ο Τρεζέλ που ανέλαβε και χρέη «Γενικού Επιθεωρητή των Τακτικών Στρατευμάτων». Μαζί του ήρθαν στην Ελλάδα και άλλοι Γάλλοι αξιωματικοί οι οποίοι θα αναλάμβαναν σημαντικές θέσεις στη διοίκηση των τακτικών σωμάτων. Ο Γκαρνό ανέλαβε τη διοίκηση του μηχανικού ή αλλιώς του «σώματος οχυρωματοποιίας και αρχιτεκτονικής». Το σώμα αυτό που ιδρύθηκε με διάταγμα υπ.αρ. 13559 είχε την ευθύνη των οχυρωματικών έργων και των σχεδίων κατασκευής, συντήρησης και βελτίωσης των στρατιωτικών εγκαταστάσεων¹⁸⁹. Η μισθοδοσία των αξιωματικών του μηχανικού γινόταν κάθε μήνα, όπως και η διανομή του σιτηρεσίου. Η διανομή ψωμιού ήταν καθημερινή. Ο Γάλλος Πελιόν ανέλαβε τη διοίκηση του ιππικού που απαρτιζόταν από δύο ίλες λογχιστών και δύο караβινοφόρων και είχε έδρα το Ναύπλιο. Ο Μπουρσέ ανέλαβε τη διοίκηση του οπλοστασίου, όπου συγκεντρωνόταν και αποθηκευόταν το πολεμικό υλικό. Υπαγόταν στο σώμα του πυροβολικού. Το πυροβολικό αποτελούνταν από τέσσερις πυροβολαρχίες και μία πυροβολαρχία φρουρίων. Έδρα του πυροβολικού ήταν το Ναύπλιο και διοικητής ο Ποζιέ. Ο Σανμαρτέν ανέλαβε χρέη Γενικού Επιμελητή Στρατού, ενώ ο Πορτογάλος Αλμείδα ορίστηκε φρούραρχος του Ναυπλίου.¹⁹⁰

Οι δυνάμεις του πεζικού την εποχή της διοίκησης του τακτικού στρατού από τον Τρεζέλ ισοδυναμούσαν με τέσσερα τάγματα. Κάθε τάγμα είχε έξι λόχους, ένα λόχο ευζώνων, ένα λόχο επίλεκτων και τέσσερις λόχους κέντρου. Το Α' Τάγμα είχε έδρα το Ναύπλιο με διοικητή το Ν. Σκαρβέλη, το Β' Τάγμα είχε έδρα την Πάτρα με διοικητή τον Καβάλι, το Γ' Τάγμα ήταν στη Ναύπακτο με διοικητή τον Σωνιέρο και το Δ' Τάγμα στην Καλαμάτα με διοικητή τον Αντριέτι. Τα τακτικά σώματα επί διοίκησης Τρεζέλ συμπληρώνονταν από το οπλοστάσιο, το Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο¹⁹¹ και το Σχολείο Επιμελητείας, τα φρουραρχεία του Ναυπλίου, της Ναυπάκτου και το Πολεμικό Συμβούλιο. Τέλος

¹⁸⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 34.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 38.

¹⁹¹ Ο Γάλλος Ποζιέ ήταν εκείνος που πρότεινε να αντικατασταθεί ο Λόχος των Ευελπίδων και το Σχολείο του Τάγματος Πυροβολικού από το «Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο». Η εισήγηση αυτή του Ποζιέ έγινε δεκτή από τον Καποδίστρια με το υπ. αρ. διάταγμα τον Ιανουάριο του 1829, το οποίο επισημοποιούσε τη λειτουργία του Κεντρικού Πολεμικού Σχολείου. Βλ. *Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος (ΓΕΕ)*, Αριθ. 10/2 Φεβρουαρίου 1828.

προβλεπόταν η σύσταση του «Σώματος των Ακολουθών» που το συγκροτούσαν είκοσι άνδρες οι οποίοι θα εκπαιδεύονταν στα πρότυπα του πεζικού και του πυροβολικού¹⁹².

Η οργάνωση του τακτικού στρατού κατά την καποδιστριακή περίοδο υπό τις οδηγίες του Έιδεκ και του Τρεζέλ ήταν σημαντική. Υπονομεύτηκε όμως μετά τη διακοπή της γαλλικής χρηματοδότησής του, τον Ιούλιο του 1830, με αποτέλεσμα την παραίτηση πολλών Γάλλων αξιωματικών και την αντικατάσταση του Τρεζέλ με τον Ζεράρ.

Η ποιοτική και ποσοτική αναβάθμιση του τακτικού στρατού από τον Ιωάννη Καποδίστρια συμπλήρωσε την απόπειρα μετασχηματισμού των ατάκτων σωμάτων σε ημιτακτικά σχήματα και βαθμιαία σε τακτικά. Και οι δύο αυτές πτυχές της στρατιωτικής πολιτικής του Καποδίστρια αποσκοπούσαν στη συγκρότηση ενός ενιαίου και συγκεντρωτικά οργανωμένου ελληνικού στρατού, με βάση το πρότυπο της τακτικής στρατιωτικής οργάνωσης. Η στρατιωτική διοργάνωση του Ι. Καποδίστρια συνιστά την πιο συστηματική προσπάθεια να οργανωθεί ένας ισχυρός εθνικός στρατός. Ταυτόχρονα, δόθηκε η δυνατότητα στον Καποδίστρια να υποστηρίξει και την εξωτερική του πολιτική. Η διπλωματική πολιτική του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας αποσκοπούσε στην αναγνώριση από τις Μεγάλες Δυνάμεις της ανεξαρτησίας του νέου ελληνικού κράτους, κάτι που εκτός των άλλων απαιτούσε τον θεσμικό εκσυγχρονισμό σε αρκετούς τομείς της διοίκησης, μεταξύ αυτών και στο στρατό, με την εισαγωγή νέων μεταρρυθμίσεων στη δομή και τη λειτουργία του στρατού¹⁹³. Επίσης, με τη στρατιωτική του πολιτική ο Ιωάννης Καποδίστριας, μπόρεσε να πλήξει τη σημαντική κοινωνική δύναμη που είχαν αποκτήσει παραδοσιακές ηγετικές τάξεις και ιδίως οι οπλαρχηγοί. Ο αυστηρός έλεγχος του στρατού και η καθιέρωση κεντρικά οργανωμένων στρατιωτικών μηχανισμών προσέδωσε για πρώτη φορά επαγγελματικό χαρακτήρα στο στράτευμα που εμφανίστηκε πρόθυμο να υπακούσει σε μια κεντρικά οργανωμένη διοίκηση¹⁹⁴. Ωστόσο, το θετικό αυτό κλίμα δεν θα παρέμενε για πολύ. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια και την άφιξη των Βαυαρών, τόσο τα τακτικά όσο και τα ημιτακτικά σώματα διαλύθηκαν και στη θέση τους σχηματίστηκε ένας νέος και αποκλειστικά τακτικός στρατός.

¹⁹² ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 37.

¹⁹³ Κλάνης Αντώνης, «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας», στο *Η Επανάσταση του 1821. Έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, τόμ. Β', Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού, Αθήνα, 2021, σ. 135-136.

¹⁹⁴ Χρηστίδης Χρήστος, «Το κυβερνητικό έργο του Ιωάννη Καποδίστρια, 1828-1831», στο Βερέμης Θάναος & Κλάνης Αντώνης (επιμ.), *1821. Η Επανάσταση των Ελλήνων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2021, σ. 320-323.

Συμπεράσματα

Στην επαναστατημένη Ελλάδα στην αρχή του απελευθερωτικού Αγώνα την ευθύνη των στρατιωτικών επιχειρήσεων ανέλαβαν άτακτοι στρατιωτικοί σχηματισμοί που φτιάχτηκαν σε τοπική κλίμακα, είχαν διαφορετικά οργανωτικά χαρακτηριστικά και πολεμούσαν όπου και όποτε έκριναν οι αρχηγοί τους, δηλαδή δεν υπηρετούσαν ένα κοινό στρατιωτικό σχέδιο. Η δημιουργία ενός συγκεντρωτικά οργανωμένου και κεντρικά ελεγχόμενου στρατού επιτεύχθηκε σταδιακά στη διάρκεια της επαναστατικής δεκαετίας και αναδείχθηκε σε πρωτεύον ζήτημα για όλες τις επαναστατικές κυβερνήσεις από την Α' Εθνοσυνέλευση έως και τον Καποδίστρια.

Κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους της Ελληνικής Επανάστασης το βάρος των πολεμικών επιχειρήσεων ανέλαβαν άτακτα ένοπλα σώματα που οργανώνονταν σε επαρχιακή βάση και δεν ακολουθούσαν κάποιο κεντρικά οργανωμένο σχέδιο, όταν πολεμούσαν, αφού απουσίαζε ένας κεντρικός μηχανισμός που να οργανώνει και να διευθύνει τα άτακτα αυτά στρατιωτικά σώματα. Ως αποτέλεσμα, αυτά καθοδηγούνταν από τους οπλαρχηγούς τους, οι οποίοι είχαν αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς με τους άνδρες που είχαν υπό τις εντολές τους και πολεμούσαν από κοινού για την απελευθέρωση της δικής τους επαρχίας. Η τακτική που υιοθετούσαν ήταν εκείνη του ανταρτοπολέμου που καμία σχέση δεν είχε με την τακτική που εφαρμόζαν οι οργανωμένοι ευρωπαϊκοί στρατοί του 19ου αιώνα.

Στην προσπάθεια να συγκροτηθούν πολιτικά αλλά και να ενοποιηθούν στρατιωτικά οι επαναστατημένοι Έλληνες, στο τέλος του 1821, συγκροτήθηκαν οι πρώτοι περιφερειακοί στρατιωτικοί οργανισμοί σε Πελοπόννησο και Στερεά Ελλάδα. Απώτερος σκοπός αυτής της απόφασης, που ήταν άμεσο επακόλουθο της Συνέλευσης των Καλτετζών, τον Μάιο του 1821 αλλά και των ευρύτερων διεργασιών που έλαβαν χώρα στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα τους τελευταίους μήνες του ίδιου έτους, ήταν ο καλύτερος συντονισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων που μέχρι τότε διευθύνονταν από τοπικές εφορείες, υποεφορείες και διευθυντήρια. Η προσπάθεια στρατιωτικής ενοποίησης αναβαθμίστηκε στις 9 Ιανουαρίου του 1822, στα πλαίσια των εργασιών της Α' Εθνοσυνέλευσης, στην Επίδαυρο, όπου ψηφίστηκε ο πρώτος γενικός στρατιωτικός οργανισμός. Επρόκειτο για μια σημαντική εξέλιξη στα στρατιωτικά ζητήματα της Επανάστασης, καθώς καθορίστηκε για πρώτη φορά μια υποτυπώδης στρατιωτική ιεραρχία. Ανώτατο αξίωμα ήταν αυτό του

στρατηγού και η Προσωρινή Διοίκηση που σχηματίστηκε διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στην εκλογή, τον προβιβασμό και τη μισθοδοσία των αξιωματικών. Η προσπάθεια όμως να υπαχθούν οι άτακτοι στον έλεγχο μιας ισχυρής κεντρικής διοίκησης δεν τελεσφόρησε, αφού η αρμοδιότητα για την οργάνωση και συντήρηση των στρατιωτικών σωμάτων ανατέθηκε στις περιφερειακές διοικήσεις, ενώ και οι ισχυροί οπλαρχηγοί εξακολουθούσαν να ελέγχουν τα σώματά τους. Η συγκρότηση των περιφερειακών διοικήσεων, προκειμένου να υπάρξει μια ενιαία στρατιωτική δράση, δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Παρουσιάστηκαν σημαντικές δυσλειτουργίες που ήταν απόρροια της ανεπάρκειας των τοπικών διοικήσεων να ρυθμίζουν επιτυχώς τα διάφορα στρατιωτικά και όχι μόνο ζητήματα που ανέκυπταν κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Οι πολεμικές επιχειρήσεις υλοποιούνταν όχι με βάση ένα κεντρικά οργανωμένο από τη Διοίκηση σχέδιο αλλά σύμφωνα με τις αποφάσεις που έπαιρνε η καθεμία περιφερειακή διοίκηση. Οι αποφάσεις αυτές συνυφαίνονταν με τις πολεμικές ανάγκες της κάθε περιοχής που επέμενε στην εφαρμογή του δικού της πολεμικού σχεδίου, αρνούμενη την ολοκληρωτική της υποταγή σε ένα κεντρικά οργανωμένο πολεμικό σχέδιο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες το τοπικιστικό πνεύμα ενισχυόταν, διότι οι ισχυροί τοπικοί ηγέτες είτε πρόκειται για τους οπλαρχηγούς της Ρούμελης είτε πρόκειται για τους Πελοποννήσιους προκρίτους δεν επιθυμούσαν να απωλέσουν την εξουσία και τη δύναμή τους. Εξάλλου, οι δεσμοί μεταξύ των ισχυρών οπλαρχηγών και των ανδρών τους διατηρούνταν ισχυροί. Συγχρόνως οι προσπάθειες δημιουργίας τακτικών στρατιωτικών μονάδων απέτυχαν, καθώς εξέλιπαν τα χρήματα και οι αντιδράσεις των ατάκτων ήταν έντονες. Οι Πελοποννήσιοι και Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί δεν επιθυμούσαν τη συγκρότηση ενός οργανωμένου τακτικού στρατού, διότι μια τέτοια εξέλιξη θα έθιγε τη δυνατότητα επιβολής του δικού τους πολεμικού σχεδίου. Από την άλλη πλευρά, οι υποστηρικτές του τακτικού στρατού αμφισβητούσαν τη δυναμική των ατάκτων ως προς τη θετική κατάληξη του Αγώνα. Πίστευαν ότι μόνο ένας τακτικά οργανωμένος στρατός θα μπορούσε να αποκρούσει αποτελεσματικά την οθωμανική απειλή. Η αντιπαράθεση σχετικά με το δίλημμα τακτικός ή άτακτος στρατός επηρέασε καταλυτικά τις απόπειρες δημιουργίας τακτικών στρατιωτικών σωμάτων.

Έτσι, στις 29 Μαρτίου του 1823, στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους, αποφασίστηκε η κατάργηση των περιφερειακών διοικήσεων που είχαν συσταθεί στο τέλος του 1821. Με την απόφαση της κατάργησης των περιφερειακών διοικήσεων γινόταν ένα σημαντικό

βήμα για να ενοποιηθούν στρατιωτικά οι επαρχίες της επαναστατημένης Ελλάδας. Η κεντρική διοίκηση θα μπορούσε ύστερα από αυτή την εξέλιξη να επιβάλει το δικό της οργανωμένο πολεμικό σχέδιο συντονίζοντας καλύτερα και πιο αποτελεσματικά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Επρόκειτο για μια κλιμακούμενη προσπάθεια να οργανωθούν περισσότερο οι άτακτοι στρατιωτικοί σχηματισμοί.

Κατά την περίοδο 1824-1827 καταβλήθηκαν διαδοχικές προσπάθειες ανασύστασης του τακτικού στρατού ύστερα από τη συντριπτική του ήττα στη μάχη του Πέτα, τον Ιούλιο του 1822, υπό τις υποδείξεις του Παναγιώτη Ρόδιου και του Κάρολου Φαβιέρου. Σε αυτές τις προσπάθειες αλλά και στις αντίστοιχες του Μαυροκορδάτου και του Δημήτριου Υψηλάντη κατά την περίοδο 1821-1823, σημαντική αναδείχθηκε και η συνεισφορά των φιλελλήνων που στελέχωσαν τα τακτικά σώματα μετά την άφιξή τους στην επαναστατημένη Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτό καλύφθηκαν τα κενά που υπήρχαν στις τάξεις του τακτικού στρατού λόγω και της άρνησης των ατάκτων να καταταγούν σε αυτόν. Διαδόθηκαν επίσης οι αρχές του ευρωπαϊκού στρατιωτικού κώδικα και κυρίως του γαλλικού. Συγχρόνως έγινε μια σημαντική προσπάθεια να τακτικοποιηθούν οι άτακτοι στρατιωτικοί σχηματισμοί, η οποία όμως προσέκρουσε στις έντονες αντιδράσεις των ίδιων των ατάκτων και των ισχυρών οπλαρχηγών τους. Την περίοδο μάλιστα 1824-1827 απέτυχε η προσπάθεια του Μαυροκορδάτου να δημιουργηθεί αποκλειστικά τακτικός στρατός είτε μέσω της ενίσχυσης των τακτικών σωμάτων του Φαβιέρου είτε μέσω της τακτικοποίησης των ατάκτων. Ωστόσο, την περίοδο αυτή τα άτακτα στρατιωτικά σώματα της Πελοποννήσου και της Ρούμελης ελέγχονταν άμεσα από τη Διοίκηση με αποτέλεσμα αυτά να υπηρετούν τα δικά της στρατιωτικά σχέδια εφαρμόζοντας την τακτική του ανταρτοπολέμου.

Ο μετασχηματισμός των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων σε τακτικό στρατό επιχειρήθηκε την περίοδο της διακυβέρνησης του Ιωάννη Καποδίστρια. Ο Καποδίστριας επιδίωξε να μετασχηματίσει τα άτακτα ένοπλα σώματα σε ημιτακτικούς σχηματισμούς - σε ένα πρώτο στάδιο στις χιλιαρχίες και σε ένα δεύτερο στα Ελαφρά Τάγματα. Ο διπλός αυτός άξονας της στρατιωτικής πολιτικής του Καποδίστρια σε συνδυασμό με την ίδρυση της Σχολής των Ευελπίδων, τη σύσταση συμπληρωματικών ένοπλων σωμάτων, όπως το Ταξιαρχικό Σώμα και το Τυπικό Τάγμα, και την εξέλιξη του συστήματος του οπλισμού και της ενδυμασίας αποτέλεσε την πιο συστηματική και επιτυχημένη προσπάθεια να μετασχηματιστεί ο άτακτος εθνικός στρατός με όρους τακτικής στρατιωτικής οργάνωσης.

Πηγές και Βιβλιογραφία

I. Πηγές

Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, 25 τόμοι, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 1971-2012.

Βυζάντιος Χρήστος, *Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων, ων συμμετέσχεν ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833*, Εισαγωγή-επιστημονική επιμέλεια-σχόλια: Νίκος Θεοτοκάς- Διονύσης Τζάκης, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων. Για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2020.

Γενική Εφημερίδα της Ελλάδας, ετών 1825-1832

Μάμουκας Ανδρέας, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννώμενην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων, από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*, τ. Α' και Β', εν Πειραιεί, 1839.

II. Βιβλιογραφία

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ.Ε', Ηρόδοτος, Αθήνα, 2007.

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, Καραγιάννης, Θεσσαλονίκη, 1970.

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του φιλικού Γεωργίου. Λασσάνη*, στο Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1973.

Βελώνη Ελένη, *Τοπικά πολιτεύματα κατά την Ελληνική Επανάσταση. Άρειος Πάγος (1821-1823)*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2012.

Βερέμης Θάνος & Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *200 χρόνια από την Επανάσταση. Οι πρωταγωνιστές. Ιωάννης Καποδίστριας. Ο «αμνός» της Παλιγγενεσίας των Ελλήνων*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2020.

Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Η ιστορία της οργάνωσης του ελληνικού στρατού (1821-1954)*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα, 2005.

Δασκαλάκης Απόστολος, *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επαναστάσεως του 1821 και το πολίτευμα της Επιδάυρου. Εν παραρτήματι τα κείμενα*, Αθήναι, 1966.

Δημακόπουλος Γεώργιος, *Ο κώδιξ των νόμων της Ελληνικής Επαναστάσεως 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία. Τα κείμενα των νόμων*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 1966.

Διαμαντούρος Νικηφόρος, *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα 1821-1828*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2006.

Δρούλια Λουκία, «Ο φιλελληνισμός από το 1821 ως το 1823», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.12: Η Ελληνική Επανάσταση, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, σ.σ. 314-323.

Δρούλια Λουκία, «Ο Φιλελληνισμός. Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.3: Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.σ. 267-286.

Ζούβας Παναγής, *Η οργάνωσις τακτικού στρατού κατά τα πρώτα έτη της Επαναστάσεως του 1821*, Αθήναι, 1969.

HerringGunnar, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, τ.Α' Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2008.

Κλάψης Αντώνης, «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας», στο *Η Επανάσταση του 1821. Έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, τ.Β', Το Βήμα/ΑΛΤΕΡ ΕΓΚΟ, Αθήνα, 2021, σ.σ. 131-156.

Κρεμμυδάς Βασίλης, *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Τεκμήρια, αναψηλαφήσεις, ερμηνείες*, Gutenberg, Αθήνα, 2021.

Μαλέσης Δημήτρης, «ν' ανάψη η επανάστασις». *Μεγάλη Ιδέα & Στρατός τον 19^ο αιώνα*, Ασίνη, Αθήνα, 2008.

Μιτζέλος Θωμάς-Στυλιανός, *Προσπάθειες δημιουργίας ελληνικού τακτικού στρατού (1821-1831). Οργάνωση, δράση, λειτουργία*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2021.

Παναρίτη Παναγιώτα, «Ο φιλελληνισμός κατά τη διάρκεια του Αγώνα της ανεξαρτησίας», στο Βερέμης Θάνος & Κλάψης Αντώνης (επιμ.), *1821. Η Επανάσταση των Ελλήνων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2021, σ.σ. 193-223.

Παπαγεωργίου Στέφανος, «Η στρατιωτική διοργάνωση. Πολεμικές επιχειρήσεις στα χρόνια του Καποδίστρια», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3: Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της

Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.σ. 217-234.

Παπαγεωργίου Στέφανος, «Πρώτο έτος της ελευθερίας. Από τις Παρίστριες ηγεμονίες στην Επίδauρο», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3: Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.σ. 53-70.

Παπαγεωργίου Στέφανος, *Από το γένος στο έθνος. Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821-1862*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2005.

Παπαγεωργίου Στέφανος, *Η στρατιωτική πολιτική του Ιωάννη Καποδίστρια. Δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου*, Εστία, Αθήνα, 1986.

Πιζάνιας Πέτρος, *Η Ελληνική Επανάσταση 1821-1830*, Εστία, Αθήνα, 2021.

Σαβοριανάκης Παναγιώτης, *Ο Παναγιώτης Ρόδιος και η εποχή του (1789-1851). «Αποχαιρετήσας τον Ασκληπιόναφοσιώθη εις τον Άρην»*, Σαββάλας, Αθήνα, 2003.

St Clair William, *That Greece Might Still Be Free*, Open Book Publishers, Cambridge, 2008.

St. Clair William,και πάλι μια ελεύθερη Ελλάδα! Οι φιλέλληνες στον αγώνα της εθνικής Ανεξαρτησίας, μτφρ. Γιώργος Μπλάνας, Γκοβόστη, Αθήνα, 2022 (1^η έκδοση).

Τζάκης Διονύσης, « Τα πολεμικά γεγονότα. Α. Οι εξελίξεις στα μέτωπα του πολέμου 1822-1824», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3: Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ.σ 73-102.

Τζάκης Διονύσης, «Πόλεμος και σχέσεις εξουσίας στην Επανάσταση του 1821», στο Δημήτρης Δημητρόπουλος, Χρήστος Λούκος, Παναγιώτης Μιχαηλάρης (επιμ.), *Όψεις της Επανάστασης του 1821, Πρακτικά συνεδρίου*, 12 και 13 Ιουνίου 2015, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού- Μνήμων, Αθήνα, 2018, σ.σ. 153-174.

Τζάκης Διονύσης, *Η μεταστροφή του Καραϊσκάκη. Από τον κλεφταρματολό στον επαναστάτη*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2021.

Χρηστίδης Χρήστος, «Το κυβερνητικό έργο του Ιωάννη Καποδίστρια, 1828-1831», στο
Θάνος Βερέμης & Αντώνης Κλάψης (επιμ.), *1821. Η Επανάσταση των Ελλήνων*,
Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2021, σ.σ. 299-325.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.